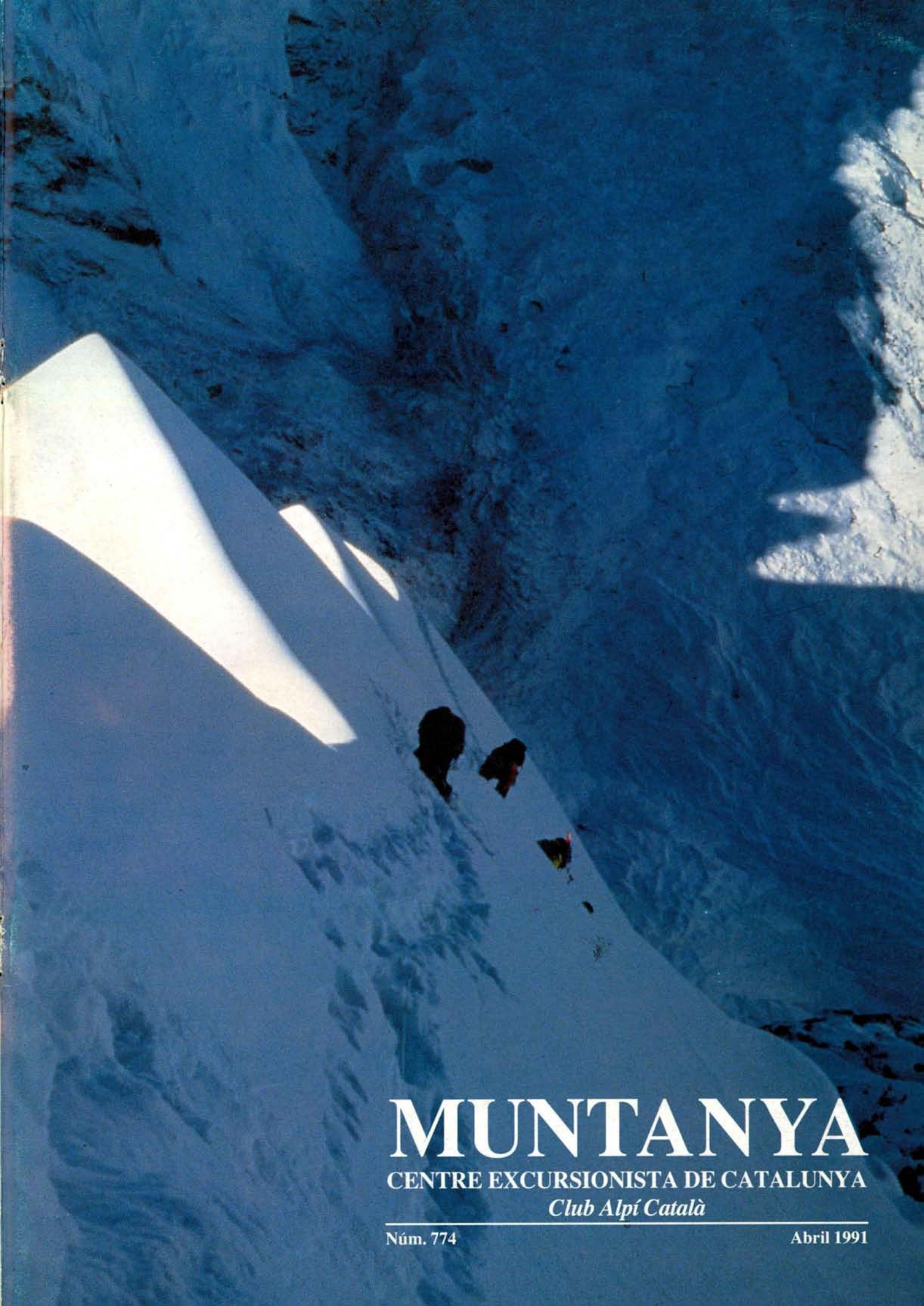

MUNTANYA

CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

Club Alpí Català

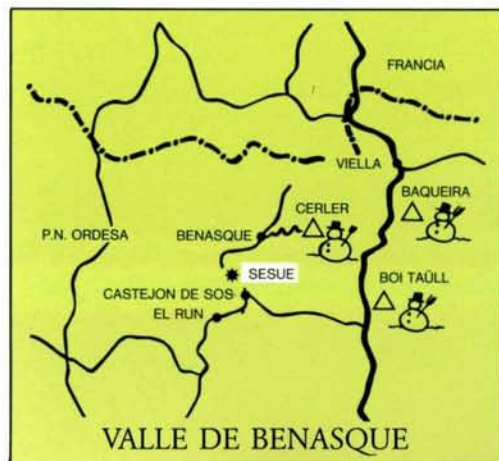
Núm. 774

Abril 1991

CASA MORENS

A LA MILLOR ZONA DE LA VALL DE BENASQUE

SESUE

Apartaments de 2 i 3 dormitoris, tots amb vistes a la vall. Zona comunitaria ajardinada i piscina. Garatge opcional.

- ▲ Façanes mixtes: pedra natural i arrebossades.
- ▲ Fusteria de pi als finestrons.
- ▲ Vidres "Climalit".
- ▲ Terres de gres de 1a. qualitat.
- ▲ Alicatats de 1a. qualitat.
- ▲ Aïllament entre les cases i tancament exterior.
- ▲ Canonades de P.V.C.
- ▲ Llar de foc.

**PREU APROX. 5.856.300 ptas
AMB FINANCIACIÓ OPTATIVA**

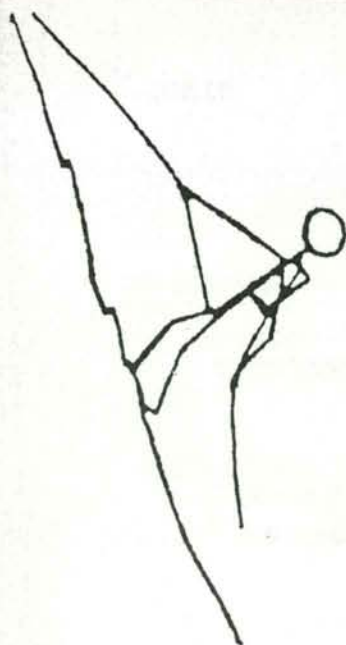
ES UNA PROMOCIÓ DE:

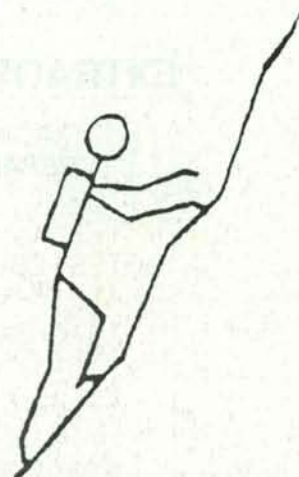
Consell de Cent, 345
Tel. 216 00 21 / FAX 215 75 43
08007 - BARCELONA

*Muntanya,
escalada,
esquí*

Comte d'Urgell, 95 bis - Tel. 253 50 01.
BARCELONA

PEDRA-NEU

COMUNICACIONS

METRO

LÍNIA-V-BADAL
LÍNIA-III-PL. CENTRE

BUS

15-54-70-72-43-56-57

OFERTA

D'ESQUÍ 90-91

**CINTURÓ DE RONDA
AVDA. DE MADRID**

PEDRA-NEU

PEDRA-NEU

CONJUNT ESQUÍ BÀSIC	CONJUNT ESQUÍ MILLORAT
ESQUÍS SKIRU FIXACIÓ TYROLIA O SALOMON BASTONS GABEL 13.990,-	ESQUÍS DYNASTAR FIXACIÓ TYROLIA O SALOMON BASTONS GABEL 19.900,-
CONJUNT ESQUÍ COMPLET	CONJUNT ESQUÍ INFANTS
ESQUÍS DYNASTAR FIXACIÓ TYROLIA O SALOMON BOTES NÒRDICA BASTONS GABEL 29.500,-	ESQUÍS SKIRU (fins a 140) FIXACIÓ TYROLIA O SALOMON BASTONS GABEL 11.800,-
CONJUNT ESQUÍ DE FONS	CONJUNT ESQUÍ DE MUNTANYA
ESQUÍS DE FONS FIXACIÓ SALOMON SABATILLES SALOMON BASTONS FONS GABEL 14.995,-	ESQUÍS FIXACIÓ SEURETAT PELLS DE FOCA 33.500,-

EXTRAORDINÀRIES OFERTES d'esquí de muntanya en conjunts de:

FITXACIÓ DE SEURETAT + PELLs + ESQUÍS: YETI – HAGAN – PALE, etc.
REPARACIÓ, PREPARACIÓ I MANTENIMENT D'ESQUÍS I FIXACIONS

LLOGUER DE:

BOTES I ESQUÍS – ESQUÍS DE MUNTANYA I PELLs DE FOCA – ESQUÍS DE FONS
PIOLETS I GRAMPONS – A.R.V.A. (detectors electrònics per a allaus)

C/ BRASIL, 48 (CINTURÓ DE RONDA / AVDA. DE MADRID). 08028-BARCELONA

☎ (93) 330 27 74

PEDRA-NEU

MUNTANYA

CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

Club Alpí Català

ANY CXV, VOL. 95, NÚM. 774, ABRIL 1991

SUMARI

Redacció, administració i publicitat:

Paradís, 10

08002 Barcelona (Barcelonès)

Tel. (93) 315 23 11

Director:

Josep Nuet i Badia

Secretari:

Joaquim Bordons i Serra

Consell de redacció:

David M. Aloy, Francesc Beato,

Jordi Canals, Francesc Herrera,

Agustí Jolis, Modest Montlleó,

Alfred Montserrat, Josep de Tera

Corrector lingüístic:

Eulàlia Nuet i Badia

Cartògraf i dibuixant:

Armand Ballart

Maquetador:

Josep Nuet i Badia

Fotocomposició:

"EDICIÓN LÁSER" - Fotocomposició

Roselló, 431, entr. 3^a. 08013-Barcelona

Tel. 265 70 07. Fax: 235 11 21

Fotomecànica:

T4 Sorrosal, S.A.

Pujades, 68-72, 3^a 3^a.

08005-Barcelona

Impressió:

INGOPRINT, S.A.

Maracaibo, 11. 08030-Barcelona

Preu d'aquest exemplar:

550 ptes. (IVA inclòs)

Preu de subscripció anual:

2.800 ptes. + IVA (sis exemplars)

A l'estranger: 4.150 ptes.

Comanda de números endarrerits

a la redacció de la revista

Dipòsit legal: B. 545-1958

ISSN: 0212-2111

Portada: Pilar SE del Lhotse Shar, a 7.000 m, de matinada, després d'una nevada molt forta. *Foto: Carles Vallès*

Editorial: El Centre Excursionista de Catalunya i les Bases de Manresa **46**

D'Igualada a Santes Creus, per camins de muntanya.
Ignasi Planas de Martí **47**

Un santuari neolític. *Joan M. Gallardo* **53**

El Salto de Angel, la cascada més alta del món.
Josep M. Arias i Ventalló **56**

El relleu de l'alta muntanya, 3. *Miquel Vilaplana d'Abadal* **58**

Entrevista a Carles Vallès. Victòria sobre el Lhotse Shar (8.400 m), tres anys després. *Josep Abril* **61**

La Flor de Lotus. *Joan Jover* **65**

Zona estepària d'Almeria. *Antoni Rafel i Plaça* **69**

Construccions de pedra en sec: un patrimoni en perill.
Josep M. Jujol i Gibert **73**

Bivacs a Montserrat. *Joan Posa* **75**

La farmaciola, un estri imprescindible per als muntanyencs.
Mark Grossmann i Camps **77**

Vies d'escalada, a cura d'Armand Ballart **79**

Crònica del Centre **81**

Crònica del món excursionista **84**

Recordança **85**

Llibres i mapes **85**

• Els articles publicats a MUNTANYA expressen l'opinió dels seus autors.

• La revista MUNTANYA, editada pel Centre Excursionista de Catalunya-Club Alpí Català, es publica sense cap finalitat lucrativa.

© El copyright dels articles, tant de la part literària com de les il·lustracions, és dels autors respectius. Per tant, és absolutament prohibida la reproducció total o parcial, per qualsevol sistema, dels articles de la revista MUNTANYA sense permís escrit dels propietaris del copyright.

Els autors que vulguin publicar els seus treballs a la revista MUNTANYA han de tenir present el següent: Els articles cal que siguin escrits correctament en català i mecanografiats a doble o triple espai en fulls de mida DIN A-4, deixant uns marges laterals d'un parell de centímetres.

Els articles aniran encapçalats pel títol i portaran a continuació el nom dels autors.

Els peus de les il·lustracions i el nom de l'autor aniran escrits en un full a part, precedits per un número

que es repetirà a la fotografia o dibuix corresponent. Per a facilitar la correcció dels originals, no utilitzeu els subratllats en els textos que vulgueu publicar.

Els mapes, dibuixos i gràfics haurien de ser dibuixats correctament amb tinta xinesa sobre paper blanc o vegetal. Les fotografies, en còpies de paper brillant blanc i negre o en diapositives, cal que siguin ben exposades i amb bona definició, que tinguin contrast, però que no siguin excessivament fosques.

El Centre Excursionista de Catalunya i les Bases de Manresa

Creiem que és important subratllar el pes específic del món excursionista i, per tant, de la nostra entitat, dins el teixit social català. Ja en la redacció del que va ser el primer projecte d'Estatut d'Autonomia de Catalunya, les anomenades Bases de Manresa, el Centre Excursionista de Catalunya hi fou cridat. Hi hem estat novament convocats, quan, cent anys després, i a partir de la celebració d'aquella efemèride, es vol fer una feina similar, és a dir, reformular les bases que configuren la sobirania que volem.

Els excursionistes, per la nostra manera de fer —recórrer sistemàticament el país, conèixer-lo a fons, conèixer-lo i estudiar-lo—, hem arribat a ser un col·lectiu altament sensibilitzat en tot el que pugui significar l'aprofundiment en la nostra identitat col·lectiva i, per tant, la pròpia nacionalització i la seva posada en pràctica, que vol dir la seva formulació política.

Val a dir, doncs, que en aquesta nova redacció d'unes futures bases, aquest món excursionista hi estarà àmpliament representat: novament a través del Centre Excursionista de Catalunya i també de la Unió Excursionista de Catalunya.

En aquesta ocasió, els cent anys passats són una referència històrica prou vàlida perquè ens serveixi per a veure què ha estat aquest segle de catalanisme polític, on som i on voldríem anar.

I això, fet des del punt de vista de la societat civil, és a dir, aquest teixit social tan especialment ric a Catalunya, i del qual, com hem dit abans, els excursionistes som un element important.

Per a tirar endavant aquest projecte, es va formar una comissió gestora composta, a més de les dues entitats excursionistes esmentades, pels Amics de la Ciutat, l'Ateneu Barcelonès, el Club Arnau de Vilanova, el Comitè Olímpic de Catalunya, la Federació d'Ateneus de Catalunya, la Federació Catalana d'Associacions UNESCO, la Federació Catalana d'Entitats Corals, la Fundació Congrés de Cultura Catalana, la Fundació Enciclopèdia Catalana, la Fundació Jaume Bofill, l'Institut d'Estudis Catalans, Justícia i Pau, i Òmnium Cultural. Més de dues-centes entitats, entre elles la Federació d'Entitats Excursionistes de Catalunya, ja s'han adherit a aquesta iniciativa.

Es vol fer un treball profund, seriós, dividit en àmbits, on es tractaran

cadascun dels aspectes que configuren un país: llengua i cultura, ensenyament i recerca, relacions exteriors, economia i finances, administració pública, territori i medi ambient, serveis socials, etc.

De tots aquests treballs, fets per membres de les entitats adherides, n'ha de sortir el resultat final, les bases del qual seran aprovades públicament en un gran acte commemoratiu del centenari i donades als partits polítics catalans, perquè les assumeixin en els seus plantejaments.

Creiem que pot ser bo per al nostre país aquesta reflexió profunda, lluny de les lluites polítiques de cada dia i de les contingències circumstancials, que massa sovint distorsionen la visió del futur a un termini mitjà i llarg. El projecte més o menys agosarat que surti d'aquest treball serà el resultat de la tasca feta per aquest conjunt d'entitats ciutadanes, que intentaran reflectir les aspiracions que com a país puguem tenir.

El Centre Excursionista de Catalunya avui, tal com va fer fa cent anys, aportarà el seu esforç en aquesta responsabilitat cívica envers el país, amb el qual sempre ha estat tan compromès.

D'Igualada a Santes Creus, per camins de muntanya

ferents llibres i la mateixa guia abans esmentada en donen llargs comentaris.

Defugint tothora les rutes asfaltades, aquest itinerari transita per camins de carro i per senderes poc freqüentades. Les muntanyes de l'alt Gaià són poc conegudes. La solitud i el silenci seran els nostres companys de ruta.

EL TEMPS DE RECORREGUT I ELS HORARIS PARCIAIS

Ignasi Planas de Martí

L'ENCANT DE LES VELLES SENDERES

Resseguint els itineraris descrits a la guia *Les valls del Gaià, del Foix i de Miralles*, de Josep Iglésies i Joaquim Santasusagna, em voltà pel cap religar diferents recorreguts i fer sencer l'itinerari d'Igualada a Santes Creus.

D'ençà de la publicació, l'any 1934, de l'esmentada guia ha transcorregut més de mig segle, temps més que suficient per a esborrar vells camins i crear-ne de nous. En fi, de modificar substancialment molts recorreguts.

Tanmateix, puc deixar constància que el recorregut muntanyenc que ara es descriu ha sofert poques variacions. Això és digne d'esment i excepcional, no solament pel llarg període transcorregut, sinó també pel fet de localitzar-se en terrenys de la Serralada Pre-litoral, a una altitud no superior a 900 m i on l'acció de l'home ha estat persistent.

La travessa Igualada - Santes Creus no ha estat, com podria semblar, tan sols una pura recerca d'oblidades senderes o, encara menys, l'afany de connectar mecànicament els itineraris descrits en aquella guia. La intencionalitat ha estat una altra.

DES D'ANOIA AL CAMP DE TARRAGONA

La idea de creuar les muntanyes de l'alt Gaià s'anà consolidant a mesura

que augmentava el meu coneixement sobre tota la contrada. He triat els camins que per a mi tenen més interès paisatgístic i que, oferint amples visions panoràmiques, passen pels pobles i llocs històrics més atractius de tot el muntanyam.

Així, la travessa Igualada - Santes Creus transcorre per llargs trams careners, entre 600 i 900 m, que ens donen excel·lents perspectives, sobretot a l'inici de l'itinerari, des de la Tossa de Montbui a la serra de Queralt. També passa per indrets i llogarrets bellament situats, que són record de temps reculats, com els castells de Queralt i de Saborella o els veïnats de Santa Perpètua de Gaià i de Vallespinosa.

D'aquests llocs i monuments històrics, no se'n fa descripció, atès que di-

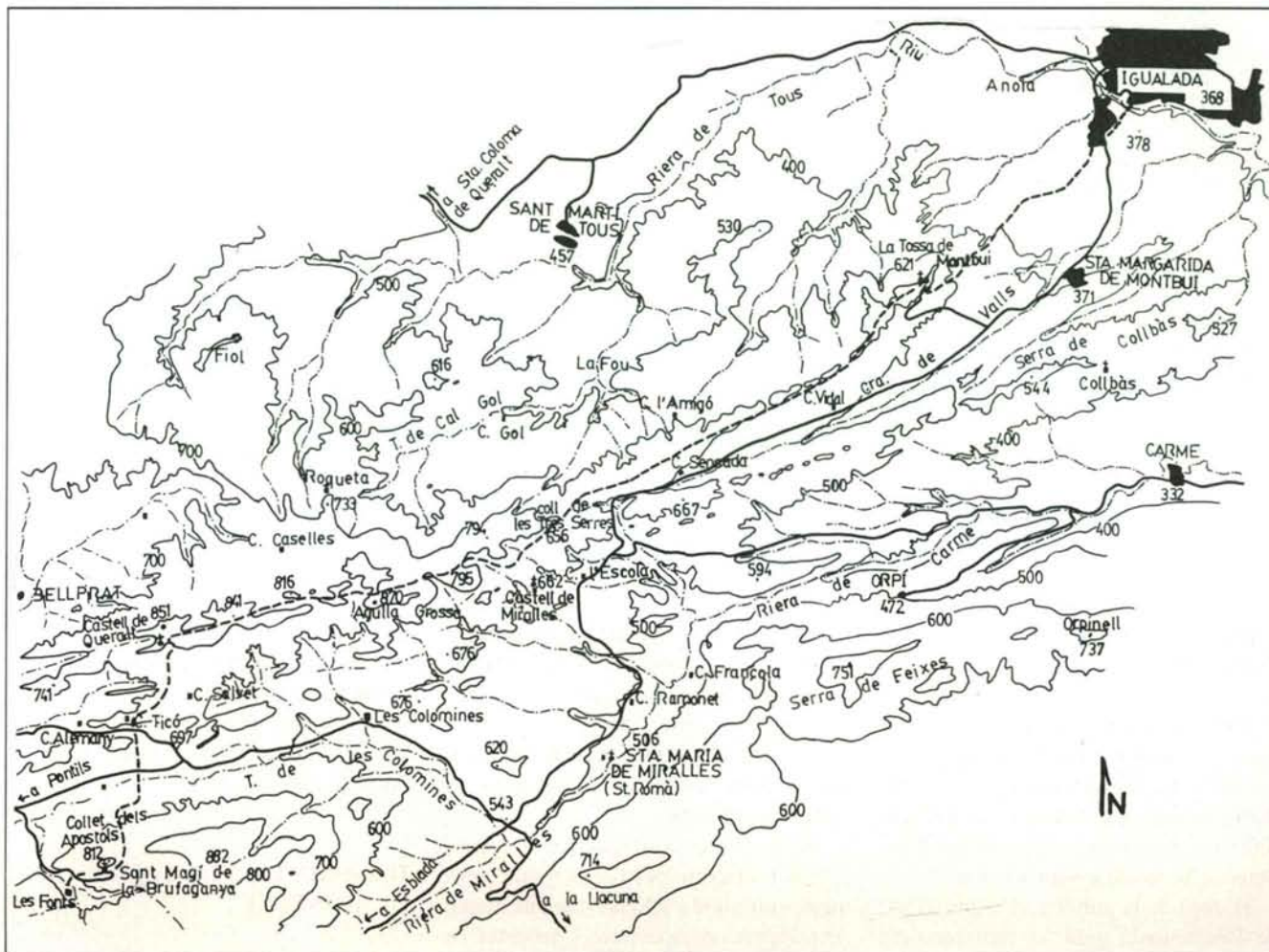
El temps total del recorregut, que té una llargària aproximada de 40 km, és de 12 hores 40 minuts. A títol orientatiu es presenta a continuació la descripció horària de l'itinerari. Cal aclarir que, malgrat que el temps de ruta assenyalat sembla obligar a fer-ho en dues etapes, és factible de reduir-ho a una de sola. Això és possible si es va a un ritme més ràpid i si es fa a la primavera -època més aconsellable- o a la tardor (l'autor d'aquest article l'ha fet en 10 hores).

D'IGUALADA A LA TOSSA DE MONTBUI

Igualada, ciutat industrial, s'allargassa al fons de la conca d'Òdena. Se situa a 300 m d'altitud. Ens adrecem vers la part vella, on els carrerons de les adoberies s'aboquen al llit del riu Anoia. Travessem el rierol per un pont i arribem a la part alta del nou poblat de Santa Margarida. Ara hem de creuar perpendicularment la carretera que me-

Igualada - la Tossa de Montbui	1 h 20'
la Tossa de Montbui - coll de les Tres Serres	0 h 10'
coll de les Tres Serres - l'agulla grossa de Miralles	0 h 50'
l'agulla grossa de Miralles - castell de Queralt	0 h 40'
castell de Queralt - Sant Magí de la Brufaganya	1 h 20'
	6 h 20'
Sant Magí de la Brufaganya - Santa Perpètua de Gaià	1 h 25'
Santa Perpètua de Gaià - Vallespinosa	1 h 25'
Vallespinosa - castell de Saborella	0 h 55'
castell de Saborella - el Pont d'Armentera	1 h 20'
el Pont d'Armentera - Santes Creus	1 h 15'
	6 h 20'

LES NOSTRES MUNTANYES

na a Valls i continuar pel carrer del Pilar. Abandonem les darreres edificacions per una pujadeta. Som a la plana cultivada. Enfront, la Tossa de Montbui.

L'ample camí carreter enfila recte cap a la Tossa, que forma un turó encinglerat i amb vessants emboscats. Vista enrere, la clotada de l'Anoia resta enfondida respecte als altiplans que

limiten les seves vores. El Montserrat fa de teló de fons. Entre sembrats, el camí s'apropa al cingle de la Tossa de Montbui. A l'esquerra es deixa l'ample camí que porta al poble vell de Santa Margarida, per un altre de menys freqüentat que continua en direcció SW.

Al repeu del turó de Montbui fineix el camí de carro. Entre una torrentera i una paradeta d'oliveres neix una sendera que, amb insistència, munta dreturera vers el tossal. Aquesta vella ruta es troba descarnada i els còdols que l'omplen fan de mal caminar. Supera l'espadat del cim de la Tossa fent un retomb pronunciat. Som al tram final

La ciutat d'Igualada al bell mig de la conca d'Òdena. Perspectiva des de dalt la Tossa de Montbui.

Foto: Ignasi Planas de Martí.

de la carretereta que arriba fins al cim de la Tossa de Montbui (621 m).

Junt amb l'esglésiola romànica i les restes del castell de Montbui hi ha el mas de can Bosquer, que fa de bar restaurant. Al caire del cingle llevantí, el panorama que se'ns ofereix de la comarca d'Anoia és superba. Pobles i camps es distribueixen dins un quadre de tonalitats suaus i difuminades: el verd dels sembrats, els tons grisencs dels terrenys margosos i les taques fosques dels poblats.

DE LA TOSSA DE MONTBUI AL CASTELL DE QUERALT

De la Tossa de Montbui fins al castell de Queralt cal mantenir la direcció constant SWW, tot resseguint la carena sense perdre altura. És un recorregut d'amples perspectives per senderes esborradisses. Tan sols cal prendre la precaució de no abandonar mai el fil carener i no endinsar-se pels camins

transversals, que ens desviarien de l'itinerari.

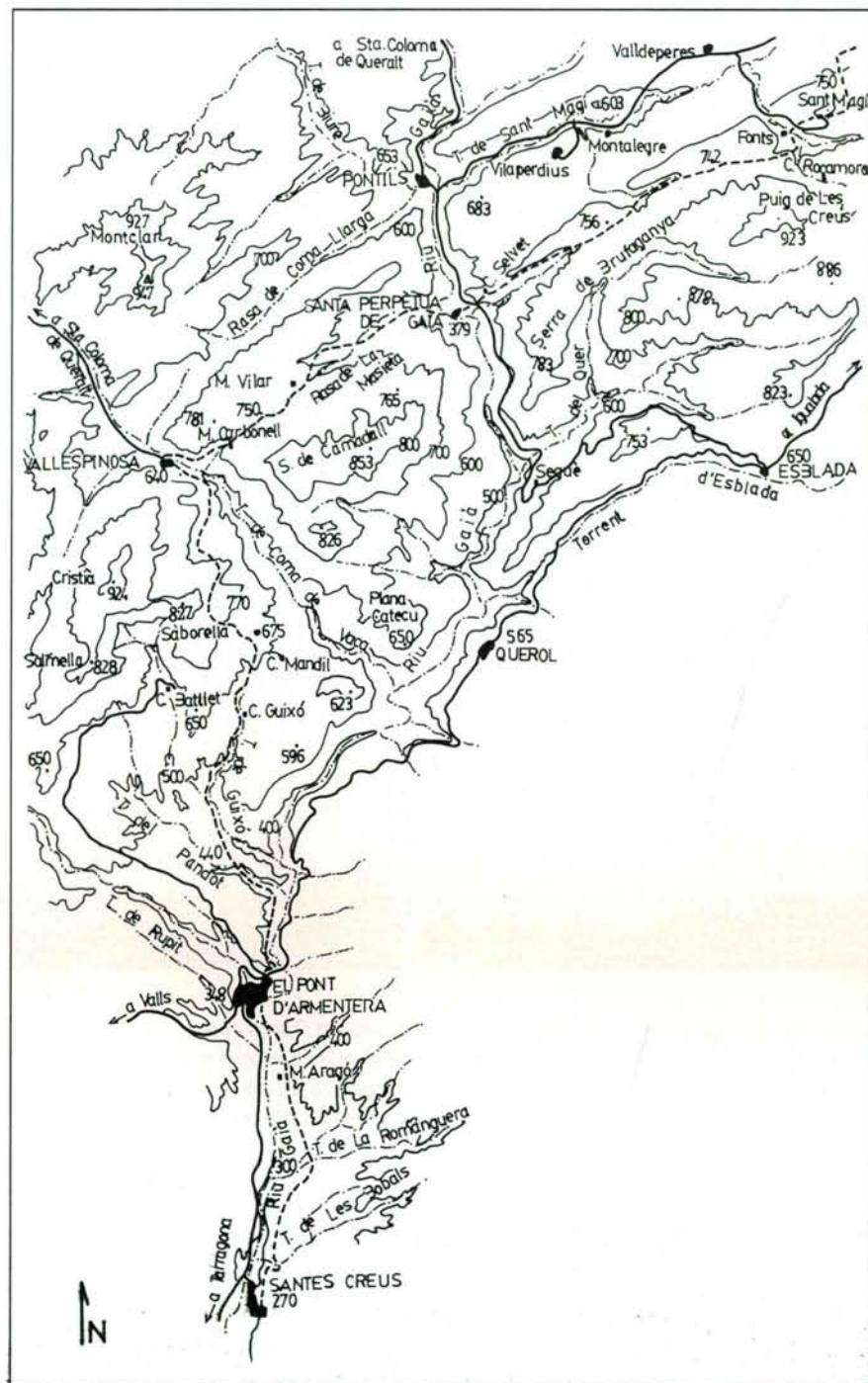
Entre matolls de garric i pinedes esclarissades, el corriol adés es decanta cap a la solana, on es veu transcórrer paral·lela la carretera de Valls, adés circula per l'obaga, encarat cap a Sant Martí de Tous. Superem els ressalts arrodonits de la carena i en els col·lons deixem camins més fressats que creuen perpendicularment la serra. Els obacs delmats per tales recents són reblerts d'una vegetació més esponerosa: alzines, alguns roures, boix, etc.

Arribem a un tram més estret i rocallós. Un xic més enllà baixem a entroncar amb el camí de carro que puja de la carretera de Valls. És el GR 7, senyalitzat amb pintura blanca i vermella. Entrem al paratge joliu de Santa Maria de Miralles. Som al coll dit de les Tres Serres. La carenada s'obre en cornelles inclinats que baixen a la plana lluminosa de Miralles. Les feixes dels sembrats s'enlairen vers els cimals de la serra.

Els raigs es filtren entre l'arbram de l'alzinar que protegeix la font de Vallespinosa.
Foto: Ignasi Planas de Martí.

Un atractiu silenci envolta aquestes clotes amagades. El castell de Miralles és a la vora. Les roderes del camí de carro que resseguint s'esmoreeixen. Torna l'estreta sendera i acaben els conreus. Remuntem una torrentera encaixada i ombrívola. Aquí comencen els alts de la serra de Queralt.

Des del collet proper de l'Agulla Grossa podem arribar al cim al·lònim (870 m). És un redreçament calcarí de les cingleres allargassades que limiten la serra per aquesta banda meridional. S'atalaia un extens panorama circular: el muntanyam del Gaià en tota la seva magnitud, els relleus horitzontals dels altiplans segarrencs i les

DEL CASTELL DE QUERALT A SANT MAGÍ DE LA BRUFAGANYA

Un cop d'ull a l'esglésiola romànica de Sant Jaume, de fa poc rehabilitada, i emprenem vers el S una forta davallada pel camí carreter fins poc més enllà del primer gairavolt. Agafem un camí de carro que travessa unes parades de sembrats i continuem per un petit bosquet de pins, alzines i roures. Ens atanssem al collet de la serreta on es troba el mas de can Ticó. La carretera que va de la Llacuna a Santa Coloma de Queralt passa pel dessota i ben a prop.

Sense seguir cap camí precís, cal travessar en direcció S aquella ruta i, tot seguit, la carretereta que se'n desprèn i que baixa per l'ampla vall fins a Pontils. El terreny és suaument ondulat i gairebé ocupat de sembrats. Un cop travessats aquests sembrats, hem de trobar un camí de carro que puja vers migdia per un barrancó emboscats fins al collet dels Apòstols (750 m), pas d'entrada a la vall de Sant Magí, de la Brufaganya. Són a tocar del santuari de Sant Magí, molt anomenat.

A frec de les cases que formen la placeta del santuari, surt el camí vell que davalla fins a les fonts de Sant Magí. Lloc idíl·lic i gemat, ple de gespa i protegit per uns colossals roures centenaris. Ens trobem a la meitat de l'itinerari. Si la ruta es fa en dues jornades, aquest indret és el més adequat per a fer-hi nit.

DE SANT MAGÍ DE LA BRUFAGANYA A SANTA PERPÈTUA DE GAIÀ

De les fonts de Sant Magí, en un ràpid ascens, s'arriba al collet de l'Àngel, situat sota el puig de les Creus, que, amb els seus 922 m, és el turó cimbal de la serra de la Brufaganya. Entre clapes de pinasses i feixes sembrades, resseguim la fondalada pel camí de carro. Quan fa un retomb cap a Vilaperdius, el deixem per a pujar pel dret en direcció SW i assolir un colletó (750 metres), cruïlla de camins, on seguim el que continua recte cap a Santa Perpètua de Gaià. La vista s'esplaia vers el congost del Gaià, proper, i les serres situades al

baixes planes lleidatanes que s'aturen sobtadament enllà, on comença la Serralada Pirinenca.

L'aire és fi i el paisatge té més fermesa. Retornem al coll i prosseguim cap a ponent. Travessem pel bell mig llargues extensions de sembrats que s'inclinen pels vessants de la carena. Les pinasses i els pins roigs fan evident una major altitud respecte als rodals igualadins. Des de l'inici de la ruta hem superat esglaonadament més de 550 m de desnivell. Són a les en-

vistes del castell dels senyors de Queralt (851 m).

Dalt del penyal on es bastí aquesta fortificació tornem a gaudir d'una bella vista. La vila de Santa Coloma de Queralt s'asseu al centre de l'altiplà on neix el riu Gaià. A primer terme, als peus de la serra, destaca el petit poble de Bellprat, encerclat per amples espais cultivats. I per la banda del Camp de Tarragona les tonalitats fosques de les boscúries dels relleus de la Serralada Pre-litoral es perden vers l'horitzó.

seu darrere: les de Selmella i Vallespinosa i el massís de conglomerats del Montclar.

Proseguim en la mateixa direcció resseguint el torrent de Can Selvet fins a arribar a aquest mas, on just abans hem deixat a la dreta el camí de carro que baixa en llaçades a la carretera de Santa Perpètua. L'antiga sendera corre dreturera pel llong de la serreta, entre un bosquet esclarissat de pins. S'atalaia el campanar de l'església abandonada de Santa Perpètua i la torre triangular del seu castell. Creuem la carretera i ja som a tocar d'aquestes rònegues construccions.

El conjunt és d'un efecte colpidor: l'església esbatanada, les restes del castellot bastides al caire del cingle altívol, el meandre encaixat del riu Gaià, que transcorre al peu de la timba, i la solitud aclaparadora que envaeix la fondalada. L'engorjat del riu Gaià és aquest llarg estret que de Pontils arriba fins al Pont d'Armentera. Ens trobem

al bell mig de les muntanyes de l'alt Gaià.

DE SANTA PERPÈTUA DE GAIÀ A VALLESPINOSA

Per l'antic carreró empedrat, davallarem en curtes ziga-zagues fins a l'esglaiament de cases que a tocar del llit del Gaià forma el llogarret de Santa Perpètua (470 m). Seguim contra corrent el curs del riu i el travessarem tot seguit per a remuntar la Rasa de la Masieta, petit afluent ensotat i ple de vegetació ombrívola. L'ampla sendera ascendeix envoltada d'espadats calcaris i bardissa. Pins rojals, grèvols i roures cobreixen els vessants.

Després d'un tram costerut arribem a un camí de carro, que cal prendre cap a la dreta. A continuació hi ha un planet on creix una pineda sense sotabosc. El camí giravolta, creua el barranquet i puja per un terreny rocallós fins a atè-

Vallespinosa, llogarret isolat del terme de Santa Perpètua de Gaià.

Foto: Ignasi Planas de Martí.

nyer els plans del Vilar. Entroncament amb el GR 7, els senyals del qual no abandonarem fins a Vallespinosa. El mas del Vilar és una edificació isolada al bell mig dels sembrats. El paisatge és suau i plàcid.

Dalt del Planot del Carbonell (750 metres), ampla collada que fa de partió d'aigües entre els aiguavessants del riu Gaià i els del torrent de Vallespinosa, es frueix altre cop d'un extens panorama. Enrere queden les serres travessades: Montbui, Miralles, Queralt i Brufaganya. Ens adonem del llarg camí recorregut.

Ens encarem a Vallespinosa. Retor-

LES NOSTRES MUNTANYES

Els vinyars de la plana del Camp de Tarragona i el monestir de Santes Creus, al final de l'itinerari.

Foto: Ignasi Planas de Martí.

na l'aspror dels vessants denudats. Els matolls i el rocam cobreixen les muntanyes. Passem pel maset de Carbonell. El camí de carro tomba i, de sobte, apareixen les cases enclotades del poblet de Vallespinosa (640 m). Al peu del turó on hi ha els enderrocs del castell, les teulades apinyades dels petits edificis ofereixen una estampa d'harmonia i humilitat.

DE VALLESPINOSA AL PONT D'ARMENTERA

Riera avall, a la sortida de Vallespinosa, trobem la font del poble. Indret frescal, apte per a fer-hi un descans. El camí de sobre la font ens conduirà vers el coll de les Agulles de Saborella. És un tram costerut que ressegueix vessants desemboscats. El camí de carro fa llaçades costa amunt deixant enfondit el llit del torrent de Vallespinosa, que continua per la nostra esquerra

vers el poble de Querol, lloc on s'aiguabarreja amb el riu Gaià.

El collet de les Agulles de Saborella (770 m) ofereix un esplèndid panorama a vista d'ocell sobre la plana del Camp de Tarragona. A partir d'aquí la davallada serà contínua fins al Pont d'Armentera i Santes Creus. Baixem per un terreny argilenc de color roig fosc. La casa de Saborella és a la vora; per a arribar-hi cal agafar un trencall a l'esquerra. Un cop al planet on és bastida aquesta petita edificació, val la pena ascendir al castell de Saborella (675 metres). Encara s'alcen dues torres, pedres grises escairades que, silenciosament, han perdurat a través del temps.

De lluny estant, la silueta del castell de Saborella és inconfusible. Des de la plana de l'Alt Camp o des dels cimals de la serra d'Ancosa es destria entre el muntanyam que s'eleva fins a les altures de Salmella. De prop, el morrot del castell, al capvespre, traspuja misteri. Així l'hem vist moltes ve-

gades. Records llunyans que es repeteixen infatigablement.

Reprenem la baixada cap als camps del dessota de Saborella. A tocar de cal Rosic fineixen els conreus i comença el garrigar, que ens acompanyarà fins a les ribes del Gaià. El camí vell, que s'adreça cap al S vers el Pont d'Armentera, s'entafora pel torrent de Guixó. És un tros de camí enfondit sense perspectives. El silenci ho ocupa tot. El rocam calcari és aspre i torturat. En una pujada suau deixem el llit del torrent i passem al cantó del torrent del Pandot. Sense trigar gaire arribem a unes plantades d'ametllers. Som gairebé al nivell del curs del Gaià.

El camí supera un ressalt rocallós, giravolta i de seguida se'ns presenta el poble del Pont d'Armentera (350 m). Aquesta població riberenca marca el límit entre la muntanya i la plana. Es troba bellament situada i ens ofereix un conjunt urbà agradós. L'itinerari pel muntanyam de l'alt Gaià pot finalitzar aquí.

DEL PONT D'ARMENTERA A SANTES CREUS

Si, altrament, volem prosseguir fins al proper monestir de Santes Creus, ens caldrà travessar el poble i sortir pel barri de la Planeta. Un camí carreter ressegueix el Gaià per la seva riba esquerra fins al gran edifici del mas Aragó. Tot seguit una pujada ens condueix a uns replans separats de la vall. Baixem i creuem un barrancó, després retornem vora el Gaià. A la fi d'aquest tram recte enllacem amb el GR 7.2, procedent del Montagut. Altre cop el camí fa una giravolta per a traspasar un torrent i, finalment, arribem a la carretera de les Pobles. El monestir de Santes Creus (270 m) és enfront.

Un santuari neolític

Joan M. Gallardo

L'edict de Milà, signat per Constantí I l'any 323, significà per al naixent cristianisme el seu reconeixement com a religió i, per tant, la seva sortida de la clandestinitat. Tenia llavors davant seu la immensa tasca de donar-se a conèixer per tota l'extensió de l'Imperi Romà, justificar la seva realitat universal i, per sobre de tot això, fer adeptes.

La cosa no presentà greus dificultats en els centres urbans perquè, deixant de banda que en tots ells hi havia de feia temps nuclis més o menys nombrosos de seguidors, la fins llavors religió oficial, basada en el complicat panteó greco-romà, estava ja gairebé desprestigiada i ningú no se la prenia seriosament. La religió cristiana, en canvi, enfortida dins de les catacumbes durant dos segles llargs i amb el prestigi de ser una religió d'origen oriental, no trobà obstacles en aquests llocs per a difondre's i augmentar en volun i organització. Era una nova saba la que penetrà amb força en uns terrenys deixats lliures per sabes ja esmorteïdes o seques totalment. La llibertat de culte, doncs, no podia arribar en millor moment.

Fora dels nuclis urbans, però, en les comarques rurals, les circumstàncies eren diferents. Es pot ben dir que la romanització d'aquelles terres pertanyents a les diferents tribus autòctones fou més aparent que real; no arribà a ser més que una fina capa de vernís que recobrí els costums ancestrals

d'aquella gent que de sempre havia viscut en els seus camps i en els seus boscos, i a la qual la conquesta romana amb prou feines afectà els usos i costums. Les seves simples i eficaces creences naturalistes es mantenien ben arrelades dins el seu esperit, mentre continuaven practicant els corresponents ritus centrats en els dòlmens com a santuaris sagrats i en els cromlecs com a llocs de reunió multitudinària.

En aquestes regions rurals el cristianisme va haver de seguir una tàctica ben diferent en el seu procés de difusió. Una tàctica de contemporització amb les antigues creences que havia de combatre i a la llarga fer desaparèixer. Una tàctica d'estira i arronsa, de concessions al costat d'imposicions cada cop més fortes, segons el cristianisme anava guanyant autoritat i prestigi. S'havia de donar la impressió que les coses antigues eren bones, però les noves eren encara millors. I les noves perfeccionaven les antigues.

Fou llavors quan començà l'enorme treball de veure quins vells ritus eren compatibles per a incorporar-los als nous, i quins eren incompatibles per a destruir-los amb uns mitjans que arribaven a ser violents, tals com la ferma prohibició, l'anatema i fins i tot la destrucció dels llocs religiosos de reunió.

La tàctica donà resultat. Per un costat s'anaren oblidant al llarg del temps antigues pràctiques i llocs de culte, mentre la nova Església, encara pobra en ritual, l'anà adquirint en incorporar

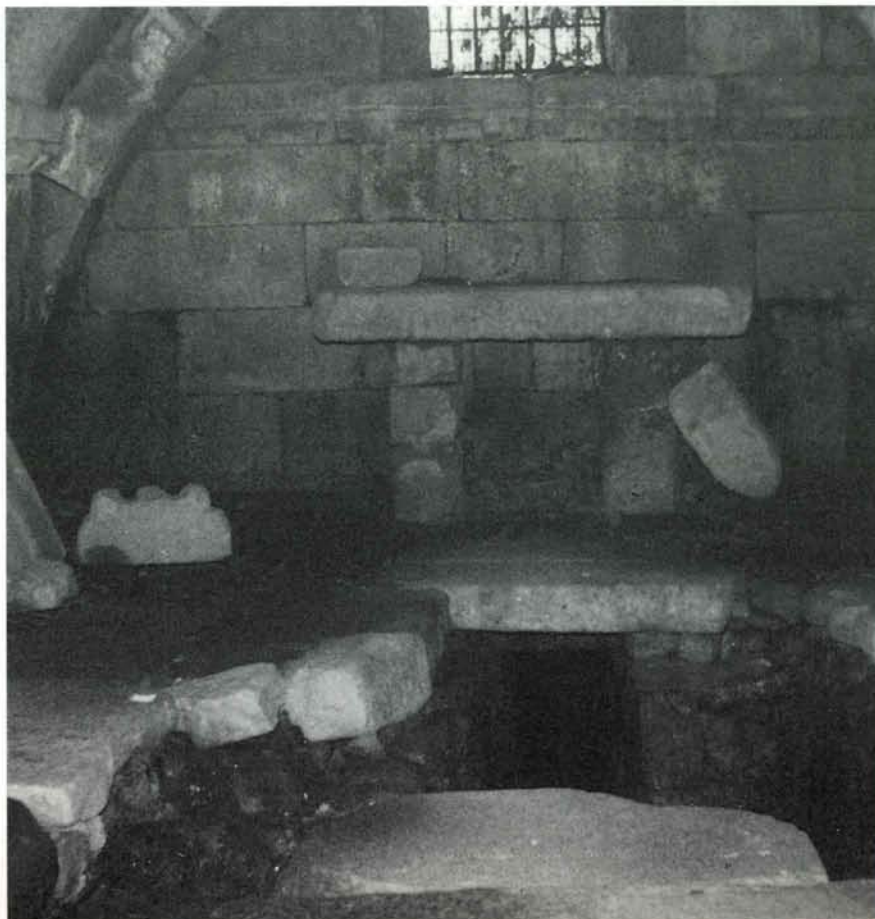
elements de prestigi provinents de la més remota antiguitat.

Tal com era d'esperar, la resistència més forta es trobà quan s'intentà conquerir els reductes més sagrats: els santuaris dels antics cultes. Allí s'hagué de tenir la màniga més ampla encara, contemporitzar més, acceptant el no al costat del sí, el prohibit al costat del permès, confiant que, a la llarga, el temps donés peu per a anar suprimint o transformant a poc a poc allò considerat pagà, sense que la feligresia s'adonés gaire del canvi.

Això no obstant, la potència de les pràctiques ancestrals permeté al cap i a la fi la seva subsistència, a través de gairebé divuit segles d'una constant i intensa cristianització. Avui dia encara es troben, al llarg i a l'ample del territori europeu, localitats en què es practiquen ritus estranys i insòlits, de vegades en absoluta contradicció amb l'ortodòxia vigent.

Només per posar uns exemples: trobem que existeixen amuntegaments de pedres i fins i tot dòlmens al costat (o a sota) de capelles més modernes (Sant Hilari Sacalm, Cangas de Onís), llosets que la tradició diu que qui hi passi per sota es veu millorat en els seus dolors articulars (Muxía), pràctiques relacionades amb la metempsicosi (Sant Andreu de Teixidor), processons anacròniques i insòlites, en les quals tenen lloc danses incomprensibles (Verges, el Forcall), i un llarg etcètera. Val la pena recordar que tres exemples d'aquesta mena foren exposats en els números 732 i 741 de MUNTANYA, sota els noms de «Un aplec no contaminat», «Els Clots de Sant Julià» i «La Festa del Pi de Centelles», respectivament.

Per més que a la nostra terra (especialment a l'Empordà) siguin abundosos els exemples d'aquesta simbiosi, en els quals l'element ancestral sempre es reconeix a pesar de les successives capes de cristianització que han arribat a ofegar la seva primitiva intencionalitat, és a Galfícia on es troben amb més abundància. Arreu on es vagi, es topa amb exemples demostratius que, en el fons de la seva ànima, el poble gallec conserva encara aquella espurna pagana que li ha permès de conservar molts dels seus costums ancestrals.

*Interior de la cripta de Santa Mariña da Augas Santas.
Foto: J. M. Gallardo.*

Viatjant per aquesta regió, hom es troba, per exemple, amb la zona de Campo Lameiro (Pontevedra), plena materialment de signes gravats sobre les roques, mostrant que aquell lloc fou en altres temps dipositari d'antics coneixements. O bé un amuntegament de roques amb una creu al capdamunt, que indica un antic lloc sagrat convenientment cristianitzat.

A la sortida de Luintra, en direcció a Orense, hi ha una curiosa pedra muntada dalt d'un petit tossal rocós. De diferent naturalesa que les roques que li serveixen de suport, ha estat posada allí amb tota cura, apuntalada per un punt a un costat i una superfície a l'altre. El seu exterior és solcat per uns petits canals de secció semicircular, que li donen l'aspecte d'haver estat «pentinada». En la roca del seu dessota hi ha una petita xarxa de canals i dipòsits, disposició que fa pensar que la seva utilització funcional fos de tipus lustral. També a la província d'Orense i a uns vint quilòmetres d'aquesta capital, es troben les ruïnes de l'antic monestir de San Pedro da Rocas, que es pot dir

que està gairebé integrat amb la Mare Terra. La seva església és subterrània, amb els tres absis excavats a la mateixa roca. Podem sospitar que és la continuadora d'algun antic altar druídic situat dins de la suposada cova que la precedí. Fundat el segle VI, fou refugi d'eremites que cercaven en la seva meditació la influència benefactora de la terra.

Però les restes més sorprenents de totes es troben al costat del poblet de Santa Mariña da Augas Santas, al sud d'Orense. Aparentment, es tracta d'una petita esglesiola que volgué ser gòtica, però que no ho arribà a ser, perquè no s'acabà: les seves parets no pugen més de dos metres. Exteriorment, doncs, aquestes «ruïnes» no desperten cap mena d'interès; hom passaria pel seu costat sense dirigir a la inacabada església de Santa Mariña ni una mirada d'atenció. Però si es baixa per una de les dues estretes escales (9 en el croquis adjunt) que surten de la inacabada nau, un es troba dins d'una sorprenent cripta: O forno da Santa.

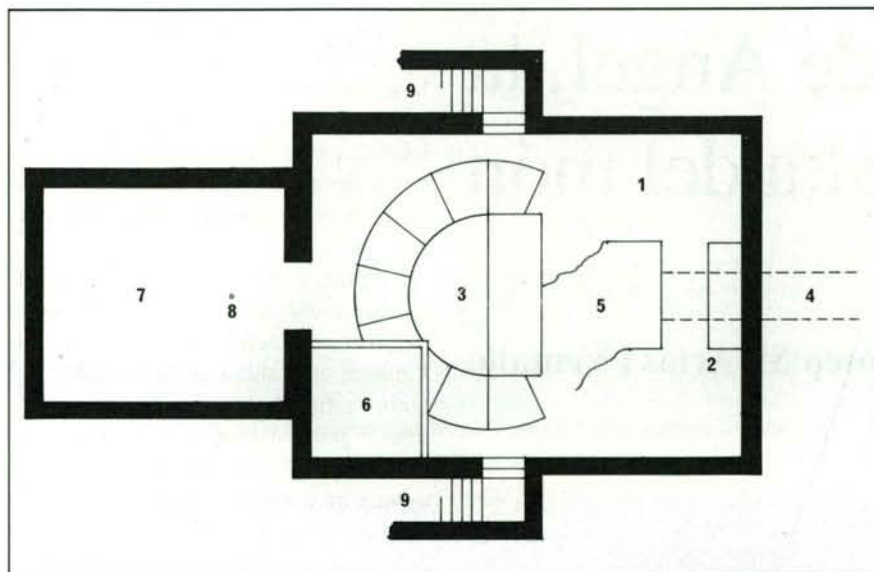
Quan els ulls s'han acostumat a la

foscor, hom s'adona que es troba a l'interior d'una sala (1), coberta amb volta d'aresta amb nervadures, i que té les mateixes mides que la nau de l'església superior. Al seu extrem i sota d'una finestra, per on entra l'única llum que il·lumina l'estança, hi ha l'ara d'un altar (2). Una part del terra és formada per unes grans lloses de pedra, que deixen veure un gran forat. No es tracta d'una segona cripta, sinó... d'un gran dolmen de corredor.

El dolmen (3), de planta aproximadament circular i d'uns dos metres de diàmetre, és cobert per unes lloses que en un principi se suposa que devien trobar-se en el seu estat natural o potser simplement desbastades, però que probablement, en edificar-se la cripta damunt seu, foren treballades per tal que quedessin al mateix nivell del sòl. La seva estructura, en si, mostra haver estat amorosament mantinguda en la seva disposició original al llarg dels segles. El corredor (4) és llarg i travessa la paret de fons de la cripta, conduint al que en el seu temps fou la seva entrada, avui cegada. Tan sols se'n sent venir una remor de goteig d'aigua. Actualment l'accés al dolmen i al corredor es fa a través del forat (5), practicat aixecant unes quantes lloses.

En un angle d'aquesta entança hi ha un dipòsit d'aigua (6), en forma de safareig que sens dubte era destinat a ritus lustrals. Avui dia es troba sec.

L'estança (7) situada sota del presbiteri de l'església superior, coberta també amb volta d'aresta, és més petita que l'anterior i no té ni entrada de llum i de ventilació (llevat d'un petit foradet (8) d'uns dos centímetres de diàmetre situat justament a l'aresta de la volta, que comunica amb el terra de l'església). Probablement es tracta d'una cambra d'aïllament per als neòfits, que hi haurien d'estar el temps necessari perquè el seu esperit entrés en comuni-

Plànol de Santa Mariña da Augas Santas.

cació amb els benefactors corrents tel·lúrics sens dubte existents en aquell lloc. És de lògica suposar que substituís la cambra del dolmen en la seva funció. El forat abans esmentat podria així haver «treballat», almenys simbòlicament, com a porta d'entrada d'unes suposades influències celestials, o bé com a tub d'escapament de les energies dels esperits reclosos a la cambra. O també per a ajuntar ambdues energies.

Existeix, naturalment, la llegenda corresponent a un complex tan especial. Es tracta d'un absurd relat medieval, probablement deformació de la història que es creà per a sacralitzar el lloc anteriorment pagà, en el qual intervenen elements més propis del martirologi romà. Un brau cavaller requereix d'amor Mariña, la donzella més dolça i pura del poble, que encara no era santa. En negar-li els seus favors fou empresonada, ofegada i cremada viva, i fou salvada per sant Pere, que en clavar a terra el seu bastó féu l'esmentat forat. És més aviat probable que tot aquest muntatge fes referència a les tres proves iniciàtiques que l'adepta degué suportar per tal d'assolir el superior estat de consciència: l'aïllament, l'aigua i el foc. En superar-les, morí simbòlicament com a persona vella, i nasqué com a persona nova.

Aquests tres elements es troben presents en el lloc, possiblement des de temps neolítics (a la cripta no hi ha rastre de foc, excepte en el seu nom: O

forno da Santa. És gairebé segur que n'hi devia haver, acoblat al funcionament del dolmen). I aquests elements restaren tan profundament gravats en el subconscient col·lectiu del poble, que després de milers d'anys i d'haver sofert canvis, prohibicions i cristianitzacions, encara i en el fons es continuen reverenciant.

Tot dona la impressió que l'església no s'acabà intencionadament. El seu únic objecte devia haver estat legitimar la cripta, a fi i efecte de poder continuar utilitzant els mateixos mitjans per a obtenir les mateixes finalitats. Contenia tot el necessari: la cambra aïllada, el dipòsit d'aigua i la tradició del foc, tot a sobre del dolmen sagrat. L'església, doncs, no era en absolut necessària.

A pocs metres de la construcció que s'ha descrit, hi ha un altre element sagrat no menys interessant. Es tracta de dues menes de banyeres de planta rectangular, que tenen les mides necessàries per a contenir còmodament un adult l'una i un infant la més petita. Això suposa, evidentment, l'existència de ritus lustrals per immersió total. És curiós que en ple mes d'agost, quan arreu s'estén la sequera, aquestes banyeres es trobin mig plenes d'aigua en forma natural i permanent. Si hem de jutjar pel seu aspecte, semblen estar ben cuidades, així com també el muret de pedra seca que les envolta. I, naturalment, no podia faltar en l'escena un roure, successor possiblement de molts d'altres en aquest lloc des de la nit dels temps.

A la seva vora s'alça un petit turó, des del cim del qual es domina totalment la plana i la seva rodalia. Allí té lloc cada 18 de juliol, festivitat de Santa Mariña, una processó i un aplec. En el transcurs de la cerimònia, el sacerdot beneeix les terres i les collites. La tradició persisteix.

A una certa distància, ja en ple bosc, s'alça un altre petit tossalet, al cim del qual hi ha una imatge de la Santa. Tot al voltant de la seva base hi ha un corriolet, per on, en determinats dies de l'any, la feligresia camina en cercle mentre va resant el rosari i altres devocions específiques. Aquest ritu ben bé podria ser la resta deformada del que en el seu dia hauria pogut ser una dansa en cercle.

En resum, versemblantment, podria tractar-se d'un santuari neolític d'importància, centre sagrat de la regió, en el qual a través dels seus ritus d'aigua, de foc i d'aïllament, es donessin ensenyaments referents almenys al cultiu de la terra. Cristianitzat el lloc molt lentament, hi devien continuar les mateixes pràctiques fins ben entrada l'Edat Mitjana, en què es decidí cristianitzar-lo definitivament una vegada per totes. Llavors fou quan es bastí la cripta sota l'excusa d'una església, modificant el dolmen convenientment. I és de suposar que a partir d'aquest moment coexistissin en el lloc els dos ritus, el cristià i el pagà, donada la duplicat dels elements bàsics que s'hi troben (dues cambres d'aïllament, cadascuna amb la seva entrada independent, dues menes de recipients d'aigua, etc.). És lògic suposar que els ritus neolítics anessin perdent força a poc a poc i resistissin tan sols els cristianitzats, però amb el seu fons pagà sempre vigent. Fons que continua avui dia.

És molt recomanable una visita a aquest lloc, si és que alguna vegada us acosteu a la província d'Orense.

El Salto de Angel, la cascada més alta del món

Josep M. Arias i Ventalló

els primers tepuis amb les seves verticals muralles rocoses. De cop ens trobem davant de l'Auyan Tepui, i apareix davant dels nostres ulls la famosa cascada. Mig tapada entre bromes, es despenjava una caiguda d'aigua cap a un abisme de quasi mil metres. Fantàstic.

El pilot, Roberto Faria, diu que «*como las condiciones de vuelo parecen permitirlo*», intentarà rentar les ales de l'aparell en l'aigua de la cascada; per això, va dir, «*bajaré los flaps de aterrizaje, y pondré el motor al mínimo de revoluciones, para que así, al salir del agua y al acelerar, no llevemos un exceso de velocidad, con el consiguiente peligro de irnos a estrellar en la muralla rocosa*».

Per dintre meu aquesta rentada d'ales em va semblar una mica forta, però com que anant en una avioneta les coses passen de pressa, en aquell moment ja fèiem la primera passada per la cascada. Esborronador. De passades, van fer-ne més d'una, i cada volta que l'avió sortia de la dutxa, empenia l'acceleració amb uns accessos de tos del motor, que encara els sento ara.

Després d'una última passada, ens vàrem anar allunyant de l'Auyan Tepui. Acabava de contemplar una de les meravelles de la creació de Déu.

De retorn, el meu pensament quedà fixat en una idea: aquí hi haig de tornar a peu!

I heus aquí que el mes de juliol de 1989, setze anys més tard, sóc de nou al sud del riu Orinoco, al campament de Canaima, la base per als qui volen arribar al Salto de Angel, situat a uns 100 km més al sud, ja que la ruta es fa remuntant el riu Carrao. Amb aigües altes, en un dia arribes a la selva de sota la cascada, però amb aigües baixes, circumstància que t'obliga a freqüents desembarcs i a caminar a peu pel llit del riu i a esquivar els ràpids o *raudales*, que és feina entretinguda, se'n poden necessitar dos o tres.

L'anada aigües amunt del riu Carrao és una pura meravella. Et vas obrint pas pel riu entre una muralla de selva per cada banda: un garbuix verd, intricat, humit, calent, ple d'olors estranyes i sorolls misteriosos, i per sobre, un dels espectacles que només allà ofereix la naturalesa als ulls de l'home: les in-

Un dia del mes de novembre de l'any 1933, un buscador d'or americà, Jimmie Angel, volava amb la seva avioneta «Flamingo» al sud del riu Orinoco, ja a la Guyana veneçolana, a la regió muntanyosa dels anomenats tepuis, muntanyes aplanades en forma de taula, de més de mil metres d'altitud, sobre la sabana, rodejades de precipicis per totes bandes, i més inaccessibles encara per l'atapeïda selva que cobria les seves muralles.

Aquell dia el vol que feia de prospecció era dificultat per masses de boires. A la sortida d'un estret pas entre dues muntanyes, va aparèixer davant de Jimmie una alta muralla de roques enfosquides per la humitat, i atònit, quasi al·lucinat, contemplà un espectacle increïble: una gran cascada en forma de cua de cavall es despenjava en un salt únic des del cim del tepui fins al fons de la selva verge. Acostumat a valorar les proporcions des de l'aire, anota en el seu diari: «un salt d'aigua per sobre d'una milla d'altura». Increïble.

I això és el que va passar a Jimmie Angel, en explicar el seu descobriment, allà on hi hagués algú que el volgués escoltar des de Ciudad Bolívar a Caracas, que no s'ho creien.

I això no obstant, tot i ser explicat per Angel, considerat per tothom com un tipus exagerat i extravagant, el fet era cert. Al sud del riu Orinoco, aigües amunt del riu Caroní, en un afluent seu, el Carrao, el riu Churun-Meru pre-

cipita les seves aigües des de 982 metres: és el Salto de Angel, la cascada més alta del món.

La història de Jimmie Angel sempre havia exaltat la meua imaginació, i els noms d'Orinoco, El Dorado i Salto de Angel van ser la força màgica que em va impulsar, quaranta anys després d'ell, a anar a córrer la seva aventura.

I el mes de juliol de 1974 sóc ja a Ciudad Bolívar, a la riba del gran riu veneçolà: l'Orinoco. Olor de selva, olor de les aigües del riu, olor d'humanitat exòtica: ramaders de la sabana, buscadors de diamants, recol·lectors de cautxú, indis de la selva. Fantàstic món.

I llavors a buscar Don Roberto Faria Zuñiga, *piloto de la selva* (per a volar sobre la selva s'ha d'anar a buscar un especialista en vols d'aventura), que disposa d'una avioneta indocumentada, amb moltes hores de vol, que en termes aeronàutics és de *techo bajo*, cosa que vol dir que no s'enlaira gaire. Però tot i aquestes preocupants característiques, ja sóc dalt, a punt de marxa, i ràpidament ens desenganxem de la pista de vol de Ciudad Bolívar en direcció al Salto de Angel. Un dia de la meua existència inoblidable.

Anem volant en direcció al sud, seguint el curs del riu Caroní, única solució de continuïtat entre l'espès mantell de selva que anàvem sobrevolant. Devien ser les deu del matí, quan entre les bromes que la calor aixecava de l'espessa humitat de la selva, aparegueren

gents muralles de més de mil metres dels tepuis, que van apareixent ara a la dreta, ara a l'esquerra de la proa de la canoa. Innombrables fils d'aigua de color d'argent es despenyen d'aquelles parets, i a dalt de tot, es van retallant les fantasmagòriques estructures rocoses del plateau dels tepuis, erosionades inversemblantment, que semblen més misterioses encara pels jocs de llums i boira dels cims. L'espectacle es fa culminant quan en una de tantes giragonses del riu Carrao, apareix a la dreta l'Aonda Canyon o vall de les Mil Columnes, descoberta per l'explorador Charles Brewer Carias, un odontòleg de Chicago, convertit actualment en el primer coneixedor d'aquestes regions ignotes. La visió de l'engorjat enorme des de baix al riu, és impressionant i misteriosa, és l'entrada al *Món Perdut* d'Arthur Conan Doyle. Cap al final del dia, després de la quotidiana tamborinada de la tarda, rodejats de muralles de color d'or, i mentre la foscor anava envaint la selva, amb una serenitat d'ànim total, contemplava com un dia més s'acabava a la selva de la Guyana.

L'endemà sortíem del campament de l'Isla Mosquito, que és d'on comença la caminada d'apropament a la cascada. Un camí relliscós sota la penombra vegetal, barreja d'arrels, roques i fang. El camí va guanyant altura, pel talús de la base del tepui i la remor inconfusible de la caiguda de l'aigua del Salto se sent cada vegada més a prop. Per fi, després de tres hores de sostinguda costa, xopant-te de l'aigua pulveritzada que t'arriba de la cascada, el soroll de la caiguda es fa ja impressionant, i de cop, en una clariana sobre un balcó rocós, apareix un espectacle únic: per sobre teu es despenja, d'un sol salt, una cua de cavall d'aigua de 982 metres, l'aigua de la qual tarda a arribar a baix 45 segons. Soroll, núvols d'aigua pulveritzada, arcs de Sant Martí... Un fantàstic espectacle de la naturalesa.

Abstret en la contemplació del paisatge que m'envoltava, vaig haver de pensar en aquell català de Malgrat, el capità de marina Fèlix Cardona, que, durant més de quaranta anys de la seva vida, va ser el més important explorador i coneixedor d'aquelles terres.

Ell va ser, en una de les seves nom-

brotes expedicions, la que va fer l'any 1929 remuntant el riu Carrao, el primer que va donar a conèixer l'existència de l'Auyan Tepui, i fins i tot va intentar escalar-lo (fou el primer a aconseguir-ho, dos anys més tard, junt amb un altre explorador veneçolà també famós, Gustavo Heny), i és ell qui parla per primera vegada «d'una cascada de 1.000 m» de caiguda vertical. Cinc anys abans del descobriment de Jimmie Angel!

Si Fèlix Cardona i Puig hagués estat

El Salto de Angel, la cascada més alta del món (982 m). Foto: J. M. Arias.

un súbdit anglès, en comptes de ser un soci del Centre Català de Caracas, és més que probable que la cascada més alta del món es diria ara Salto Cardona, i no Salto de Angel.

El relleu de l'alta muntanya, 3

Miquel Vilaplana d'Abadal

Andes peruans. És presa a l'agost, època en què al Perú, per la seva latitud sud, és l'hivern o estació seca. Per la mateixa raó, les cares sud de les muntanyes andines tenen menys insolació i, per tant, el màxim glacialisme.

Hem escollit una imatge andina per mostrar la igualtat del paisatge glacial arreu del món. Siguem als Pirineus o als Alps, als Andes o a l'Atles, la presència del gel, controlada pel clima, treballa de la mateixa manera, i els paisatges resultants són perfectament comparables.

Amb l'ajut del croquis numerat, farem una descripció des dels plans llunyans als propers i, per facilitar-la, hem dividit la imatge en quatre sectors (A, B, C i D del croquis, separats amb línia gruixuda) que comentarem separatament.

SECTOR A

La simple contemplació de l'atmosfera ens subministra poques dades sobre el seu estat del moment. Normalment ens limitem a una predicció del temps basada en l'experiència i en coneixements de meteorologia. La recollida sistemàtica de dades permet als científics la comprensió del funcionament de l'atmosfera.

Recordarem només la gran importància que té en els processos geològics externs i la variació de composició amb l'altitud i la seva repercussió en el funcionament del cos. A la cota del Nevado Murrorajo l'enrarament d'oxigen i el fred combinats poden provocar ja problemes seriosos.

SECTOR B

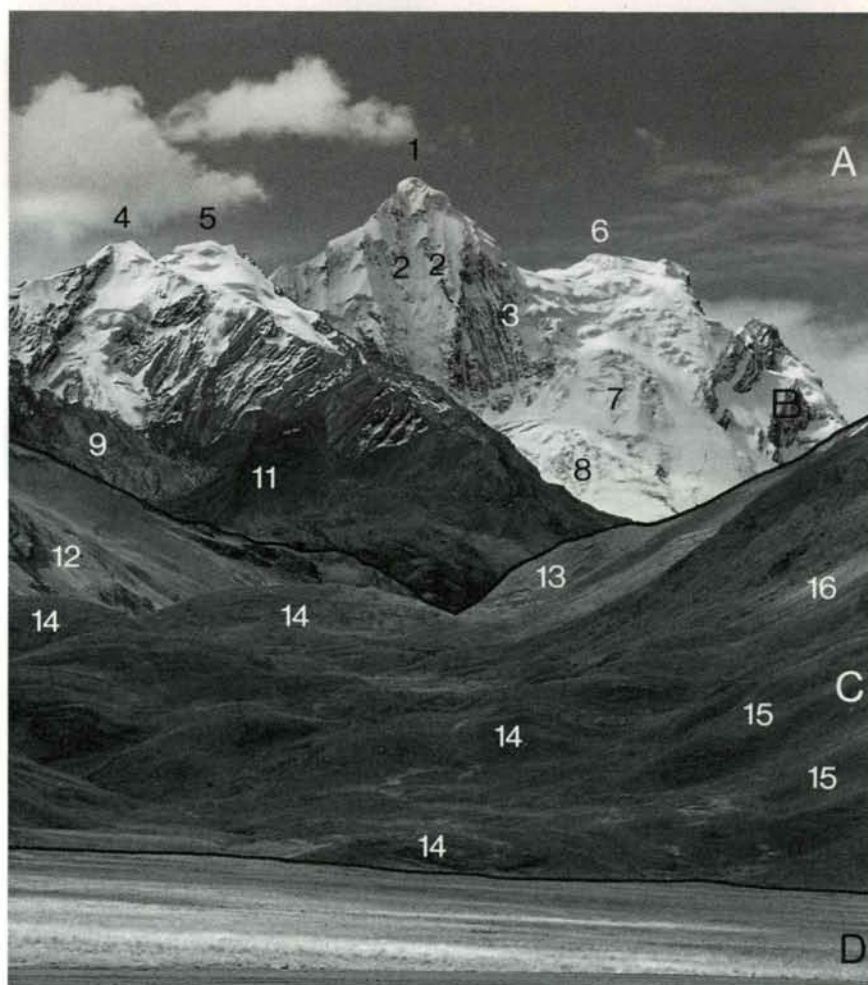
Correspon als cims i als redreçats pendents que en davallen. El Nevado Murrorajo (1) té la típica forma piramidal del modelat periglacial i és coronat per un caputxó de glaç que es desprèn esporàdicament escombrant amb els seus seracs tota la cara frontal (sud). Aquesta cara és compartimentada per barreres rocoses verticals o inclinades

1. El terme *quebrada* s'usa als Andes del Perú per a designar una vall.

Després d'haver observat i interpretat les formes del relleu de l'alta muntanya (vegeu MUNTANYA núms. 771 i 772) i els processos periglacials i glacials responsables de la seva formació, tancarem el tema amb la radiografia

geològica completa d'un tercer paisatge glacial que pugui servir de recordatori i de síntesi.

La imatge correspon a la Quebrada Raria¹ i al vessant sud del massís del Murrorajo, a la Cordillera Blanca dels

Vessant sud del massís del Murrorajo, a la Cordillera Blanca dels Andes del Perú. Al fons i centrat, destaca el Nevado Murrorajo (5.688 m). La Quebrada Raria davalla dels seus peus fins a confluïr amb la Quebrada Pachacota, en primer terme, a 4.175 m. Foto: M. Vilaplana.

(2) separades per canals, i les seves roques estan protegides de la fragmentació per la gruixuda cuirassa de neu i glaç. La cara sud-est (3), en canvi, despullada i desprotegida de la fragmentació periglacial, constitueix un front d'erosió actiu que anirà avançant cap al cim. També presenta canals verticals, probablement excavades en les fractures de la massa rocosa.

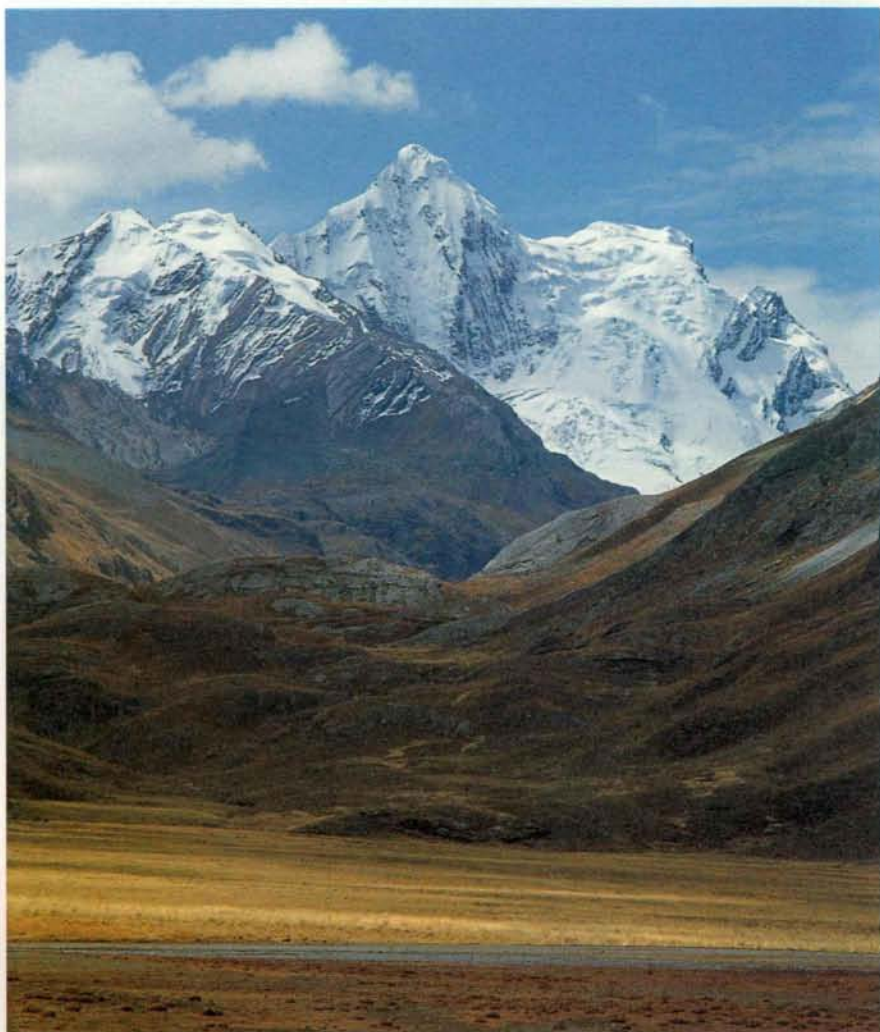
L'aresta que uneix tots els cims, malgrat presentar forts desnivells, no té l'aspecte retallat i turmentat d'una cresta pel fet que el glaç en reomple les irregularitats. Si enretiréssim tot l'embolcall blanc, apareixeria el paisatge pirinenc de la zona dels cims.

Els vessants del Murrorajo són massa redreçats per a permetre la formació de geleres, però alimenten amb les allaus les dels seus peus. Els seus veïns, però (4, 5 i 6), tenen uns vessants més suaus i una cuirassa de glaç més gruixuda i dotada de moviment, com ho mostren les nombroses barres de seracs que, en forma de graons horitzontals, els ratllen.

Aquesta cuirassa és, de fet, una gelera, encara que no correspon a cap dels models característics (alpina o de llengua i de circ).

El peu de tots aquests vessants forma un circ (7) d'enormes proporcions, parcialment tapat en la imatge, i reomplert de glaç. La reunió de tot el glaç que hi arriba, per reliscament lent o per allaus, forma una gelera de circ o una d'alpina de llengua curta. La seva superfície és plena d'esquerdes i bombada cap amunt (8).

A l'esquerra de la imatge es veu la zona final d'una llengua de glaç (9). El seu aspecte gris i brut és el típic de totes les llengües quan arriben a la zona de fusió, i és degut a la capa de sediments que es va fent més i més espessa a mesura que el glaç es va fonent. Pro-

vé del cim 4 i la separació brusca entre el blanc i el gris és un efecte òptic format per la superposició dels dos plans.

La part baixa del sector ja està per sota del límit de les neus permanents que, en moltes zones de la Cordillera Blanca, se situa a 4.800 m. Això ens permet observar les roques i les formes glacials. Les roques són d'un color gris fosc i la seva disposició ha permès al glaç d'esculpir-hi grans llastres (10). La determinació precisa de les roques a distància només es pot fer si es coneix perfectament la geologia de la regió o es disposa d'un mapa geològic. En cas contrari, com ara mateix, només podem fer una suposició. Pel color i per la lluentor de les llastres poden ser roques metamòrfiques del tipus de la pissarra o l'esquist, cosa que comprovàrem en recollir-ne una mostra.

Per a acabar la descripció d'aquest sector, hem d'esmentar la morrena (11), constituïda per sediments del mateix color que la roca. La seva al-

çada, més de 200 m, ajuda a comprendre les enormes proporcions d'aquesta serralada. La fusió de la llengua (9) ha originat aquesta morrena frontal en forma d'arc, per reunió de tots els sediments transportats dins i al damunt del glaç i de les morrenes centrals i laterals. Aquesta disposició de la morrena barrant el pas al glaç és enganyosa, ja que, en realitat, l'arc morrènic és conseqüència de la progressiva enretirada cap amunt del glaç a causa de la fusió dels darrers mil·lennis. Si el clima es refredés novament i el glacialisme augmentés, la llengua escombraria la seva morrena i l'arrossegaria a cotes més baixes.

SECTOR C

L'element més important d'aquest sector és la Quebrada Raria, o vall principal, en part amagada, però que ensenya suficients cartes perquè puguem interpretar-la.

Què podem dir del fons que resta amagat? Doncs que té un pendent mitjà molt més suau que el de la zona dels cims, que és ampla i que té un perfil en forma d'U, tres afirmacions que qual-sevol muntanyenc observador pot intuir, i que són comprovables amb l'ajut d'un mapa topogràfic o caminant més amunt de la barrera que tanca la vall de banda a banda. Entre les formes visibles i les que s'endevinen no hi ha dubte que ens trobem davant d'una vall glacial o cóm glacial.

Al cóm principal, n'hi conflueixen de secundaris. El més visible és el de la glacera (9) i constitueix un bon exemple de vall penjada. Més enllà de la morrena (11), un enorme graó polit pel glaç enllaça els dos cóms, principal i secundari.

Hi ha moltes formes menors que parlen igualment de glacialisme. Els vessants de la vall són llisos i igualment inclinats. Si els prolonguem pel darrera de la barrera, s'uneixen amb el fons i formen una elegant U.

Les irregularitats de relleu en una superfície intensament erosionada com aquesta sempre indiquen la presència de roques diferents que presenten una resistència variable a l'erosió, de les quals sobresurten sempre les més resistents. En el vessant oest (12, esquerra de la imatge) hi ha relleus rocosos resistents a l'erosió en forma de graó, amb la part superior llisa i la inferior abrupta, com correspon al lliscament del gel de l'esquerra cap al centre de la imatge. En el vessant oposat (13) hi ha una magnífica roca amoltonada.

La barrera que tanca la vall presenta nombroses roques amoltonades (14), repartides entre depressions o zones encloïdes. Aquesta distribució és també el resultat de les diferències de resistència de les roques a l'erosió de la llengua glacial, que va aprofundint les zones toves a més velocitat que les dures, les quals sobresurten en forma de cúpula polida.

Alguns d'aquests lloms, però, corresponen a formes d'acumulació de sediments, és a dir, a morrenes. Si la vall és un cóm glacial, vol dir que va ser excavada per una glacera de llengua que posteriorment va recular per fusió.

On són les morrenes corresponents? Les morrenes són estructures febles fà-

Exemplars de Puya raimondi, un d'ells amb la inflorescència característica, a la Quebrada Pachacota.

cilment erosionables per la força de l'aigua dels torrents de fusió o de les pluges torrencials. Normalment són destruïdes i els seus sediments són transferits a la xarxa fluvial i, finalment, als oceans. Les morrenes frontals ocupen el fons i són fàcilment destruïdes, mentre que les laterals, arrapades als vessants, queden més protegides. Es veuen restes d'una morrena lateral (15) colonitzades per l'ichu, una herba dura i punxant molt semblant a la festuca dels Pirineus, en forma de cordons o lòbuls damunt del vessant.

Al costat hi ha una zona d'acumulació de blocs (16). L'absència de vegetació ens indica que és recent.

Una de les característiques del vessant pacífic dels Andes peruans és la progressiva sequedat del clima a mesura que davалlem per les valls. L'aire hi és molt sec i això fa que la fusió de la neu i del glaç no sigui de sòlid a líquid sinó directament de sòlid a vapor. L'aigua líquida és escassa i a les valls no hi ha torrents i rius cabalosos. La vegetació és magra i els boscos inexistents o limitats a agrupacions isolades de l'arbre anomenat *quenoal*, que arriba fins a la cota 3.600. Més amunt és el domini de l'ichu abans esmentat.

Algunes plantes mostren un elevat grau d'adaptació a les dures condicions tèrmiques i de sequedat d'aquestes zones. És el cas de la *Puya raimondi*, que viu només a les solanes de la cota 4.000, pot assolir 6 m d'alçada i, com l'atzavara, és protegida per fulles punxants i floreix un sol cop a la vida. Quan ho fa, assegura la seva descen-

dència amb una inflorescència de dotze mil flors, portadores de sis milions de llavors. Les Quebradas Pachacota i Raria són de les poques valls on es pot observar aquesta extraordinària planta.

SECTOR D

Com moltes valls glacials, aquesta *quebrada* presenta pletes seques o amb aiguamolls a diferents nivells, separades entre si per barreres rocoses que les tanquen. La que aquí veiem, limitada aigües amunt per la barrera que ja hem observat (14), és una zona d'aiguamolls molt peculiar, ja que les aigües que la inunden són termals i brollen del subsòl a 40°C. La presència de termes és una constant en moltes serralades de plegament, però és poc corrent trobar surgències en els aiguamolls d'una pleta. Nombroses plantes en forma de coixí colonitzen la superfície.

Les pletes són zones lligades a les glaceres i es formen després de la reculada del gel. Efectivament, les zones de roques toves de la vall són excavades per la glacera i queden limitades en els seus extrems per zones resistents i enlairades en forma de barrera (14). Quan la glacera s'enretira, les zones ensotades i barrades, incloent-hi el circ, s'inunden amb les aigües de fusió i amb els sediments que transporten, i es formen els estanys d'alta muntanya. Lentament, les aigües de l'estany són desplaçades pels sediments, que van augmentant de gruix, fins a assecar-lo i formar una pleta. En algunes valls pirinenques que presenten diversos nivells plans escalonats, és fàcil observar com el més superior és un estany, i a mesura que baixem, trobem un estany quasi ofegat pels sediments, després una pleta amb aiguamolls i, finalment, una pleta seca, on el riu descriu capriciosos meandres.

Quantes nits hem passat en una pleta, sota la tenda, acompanyats pels estels i la remor de l'aigua?

Entrevista a Carles Vallès

Victòria sobre el Lhotse Shar (8.400 m), tres anys després

Josep Abril

La conquesta d'aquest cim era per a l'Agrupació Científico-Excursionista de Mataró un objectiu llargament desitjat, un repte personal, aconseguit a un preu molt alt: tres anys abans, en l'intent, hi deixaren la vida quatre dels millors alpinistes d'aquesta entitat.

Així, tres anys després de la catàstrofe, amb un equip reforçat amb més alpinistes, i amb Maria Mercè Macià com a cap d'expedició, tornaren a la muntanya desitjada.

El Lhotse Shar forma part de la seralada més alta de la terra. És el cim més oriental de la carena dels Lhotse, tres muntanyes de més de 8.000 m, i a l'extrem occidental de la qual, després del coll Sud, trobem l'Everest.

El Lhotse Shar, amb una altitud de 8.400 m, és la setena muntanya més alta del món, i per les dificultats de les seves vies, és avui un dels objectius himalaïans de primer ordre. Només s'han aconseguit dues vies en els vint anys passats, des que va ser assolit per primera vegada, el maig de 1970, per una expedició austríaca, seguint l'esperó S, i l'aresta SE, és a dir, la que seguiren els mataronins. Els suïssos

repetiren la ruta onze anys més tard, i una expedició txecoslovaca obria, per la impressionant paret S, una nova via el 1984. Fins avui, de trenta expedicions, només sis han trepitjat el cim.

El dia 8 d'octubre de 1990, a dos quarts de dotze del migdia, Carles Vallès i Manu Badiola assolien el cim.

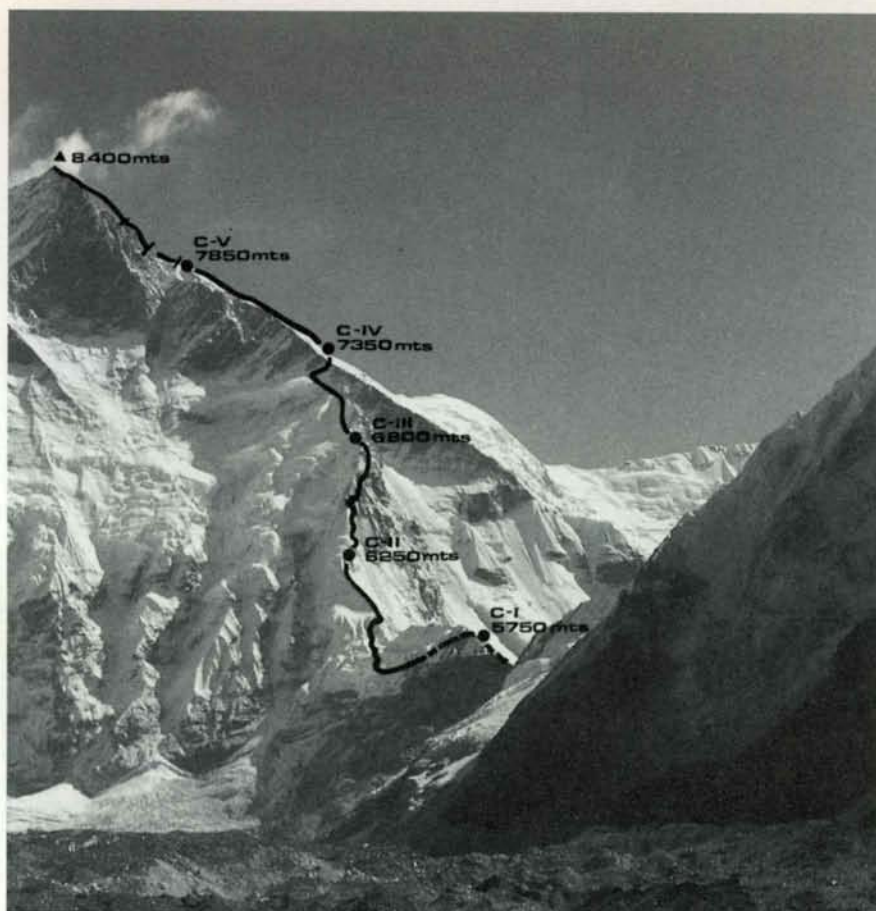
Darrera seu quedava una llarga ruta, el pilar SE, de 2.500 m de desnivell, cinc campaments d'altura i la joia de la conquesta tan llargament esperada. Quedava, però, encara, la baixada per la mateixa via.

A en Carles Vallès, quan me'n parla ara, després d'uns quants mesos, encara li brillen els ulls:

...estàvem a trenta graus sota zero, i feia un vent de més de 100 km per hora: una passada... Venia de l'altre cantó de l'aresta, per això no ens afectava. De fet, però, va arrencar un campament sencer. Per això vàrem haver d'improvisar un bivac a 7.400 m, sense material adequat. Em va anar bé l'experiència d'haver fet altres bivacs d'aquest tipus, tant al K2, a 8.200 m, com a l'Everest, a 8.700 m.

—Carles, per què, aquesta muntanya?

—La resposta la donaria en Toni Sors, que el 82 ja va demanar el permís, que li donarien pel 84. En Toni va intuir que aquesta gran muralla que formen els Lhotse es posaria de moda.

Via d'escalada al cim.

MUNTANYES DEL MÓN

S'han fet tres atacs: el 84, el 87, en el qual va morir, juntament amb tres companys més, i el 90. És el 8.000 menys assolit de l'Himàlaia. El pilar SE és la gran aresta de neu i roca que hi ha més a la dreta de tota la paret del Lhotse. No és la via més difícil, però sí que és dintre de la cara S. Hem estat el quinze i el setze a fer aquest cim en vint anys.

—Com es va formar, aquesta última expedició?

—A finals del 89 no teníem encara patrocinador. El permís anava a nom, entre altres, de la Mercè Macià, que, essent del Maresme i havent participat en les altres expedicions, tot plegat la va empènyer a posar-se al capdavant de l'expedició, encara que vaig ajudar-la a compartir la responsabilitat del muntatge. La majoria de membres eren de Mataró. L'únic noi no català és en Manu Badiola, que és de Renteria. Ell, juntament amb la Mercè, era la tercera vegada que anava al Lhotse Shar. Finalment, l'Ajuntament de Mataró va

ser el principal patrocinador.

—Com va anar, l'aproximació?

—A l'arribada a Kàtmandu, en Manu Badiola, la Mercè Macià i jo vàrem haver de quedar-nos per participar en l'intent de rescat i ajudar la família del muntanyenc Benito Tarrón, per cert, soci del Centre, com jo mateix. L'expedició va sortir amunt. La marxa d'aproximació va durar catorze dies fins al camp base, a 5.400 m d'altitud. Dúiem també un grup de *trekking* de catorze persones, tots gent del Maresme. El 26 d'agost l'instal·làvem.

Després vàrem anar equipant la via, instal·lant cordes fixes a tota l'aresta, fins al dia de l'atac final, el 8 d'octubre.

Una cosa que cal remarcar és que hem dormit molt en coves de neu, a causa del mal temps. Treballàvem de matinada, aprofitant la fredor de la nit, en què les precipitacions baixaven a la vall, i descansàvem de dia. Feia molta calor i, a les tendes, s'hi estava malament, neguitós. També feia molt de vent. Vàrem provar de fer coves, i al

Pilar SE, abans de superar un serac, a 6.500 m.

Foto: Carles Vallès.

final hem dormit en aquestes coves en la majoria dels campaments. A dintre hi estàs bé, de zero a cinc graus sota zero, no hi fa vent, no hi ha claror de sol que et privi de dormir i el vent no arrenca la tenda. Vàrem dormir en coves en els camps II, III i IV, i en tendes en el I i V (que va ser arrencat pel vent).

L'aresta és un pilar impressionant de 2.500 m de desnivell, mixt de neu i roca, amb una inclinació de 50-60 graus i petits ressals de fins a 85 i 90 graus. En roca hi ha passatges de IV superior. Un mur de glaç sobreplommat entre els camps II i III que vàrem haver de superar entre en Sasot i jo, amb un pas d'esqueneta. Imagina't, en una

MUNTANYES DEL MÓN

aresta a més de 7.000 m! Una vegada equipat, aquest pas va ser passat unes set o vuit vegades per cadascun de nosaltres.

—Com va anar, l'atac final?

—Atacàrem el cim en Manu Badiola i jo en una nit...!! Ha estat la sensació més intensa de fer cim que he tingut mai. Sortíem a les dotze de la nit, amb lluna plena, un vent intensíssim, un fred fort, però la lluna donava una claredat impressionant. Si et demanessin com vols una muntanya, ho descriuries d'aquella manera. Saber que ets la quinzena persona que trepitja aquell lloc... Teníem uns 600 m de desnivell fins al cim. Després de passatges de neu i roca, els últims deu metres abans d'arribar eren de 90 graus d'inclinació. Els últims set o vuit metres eren verticals com una paret, calia escalar-los amb dues eines, com una cascada de gel. Vàrem arribar assegurats fins al mateix cim, que és remenut, i vàrem cavar una banyera per a asseure'ns-hi.

Per a baixar vàrem haver de fer un ràpel des del mateix cim.

Una aresta uneix el Lhotse Shar al Lhotse Central, de 8.428 m, que és el darrer 8.000 verge de la terra. Si fos un 7.000 passaria desapercebut, però... Per a fer el Lhotse Central, com a mínim has de dormir al cim del Lhotse Shar o al cim del Lhotse Principal, per a anar després, i tornar..., i si ataqués la paret..., té una llastra de roca d'uns mil metres pel vessant nepalès, on calculo una dificultat de VI grau, i, a més, a 8.000 m. S'hi ha de ser, allà, per a saber el que és...

Aquesta aresta al Lhotse Central és encara verge. És un petit projecte que tenia en ment... Si arribem bé, fem un bivac..., però quan vaig veure allò... És una aresta molt difícil, com ara l'aresta de Peuterey, però per sobre dels 8.400 m. El cim és verge pertot arreu. Parets i arestes de més de 3.000 metres de desnivell des del Lhotse Principal, que no ha provat ningú, i

des del Lhotse Shar, que només ha provat un equip franco-suís molt fort. Crec que encara no ha nascut l'interès per aquest tipus d'alpinisme de gran dificultat a gran altitud, perquè de projectes com aquest, n'hi poden haver molts...

—Com va anar, la baixada?

—Vàrem començar a baixar a dos quarts de dotze, i en arribar al camp V, a 7.850 m, el vent havia arrencat la tenda, amb el sac de dormir, els queviures, l'aigua, tot, i vàrem haver de baixar per a bivaquejar en una cova de glaç a 7.250 m, on ens esperava la Mercè Macià.

Una zona plana de l'aresta (6.700 m).

Al fons, a la dreta, es veu l'Ama Dablam (6.812 m). Foto: Carles Vallès.

Vista des del cim del Lhotse Shar (8.400 m). Al mig de la imatge el Lhotse Central (8.414 m), que és l'últim 8.000 verge, i al fons el Lhotse Principal (8.501 m). Foto: Carles Vallès.

I després, la baixada fins al camp base. Vaig arribar molt tocat. Vaig avançar-me i, en trobar en Víctor Marín, que ens esperava més amunt del camp base, vaig posar-me a plorar d'alegria...

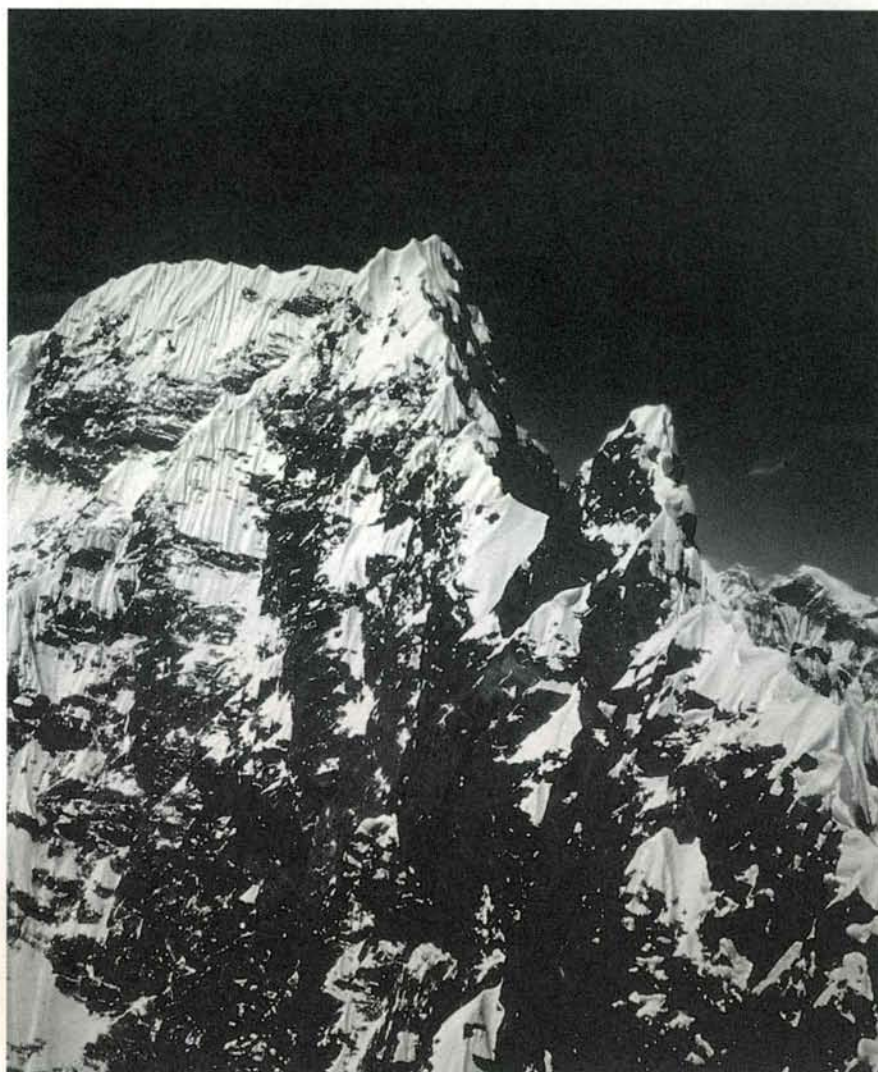
—Era possible, un segon atac?

—No era possible, ni estava previst. El pilar SE al Lhotse Shar és una via que crema molt, és una via difícil, i l'equip ja estava esgotat. Havíem fet cim. Potser si no haguéssim fet cim hauríem mantingut forces, però la gent estava cansada... No era possible ni s'havia planejat. L'estadística ho diu, ja que en expedicions molt fortes de deu o dotze membres, només un o dos han fet cim. Nosaltres, de nou, varem arribar-n'hi dos, sense ajut de xerpes ni oxigen. Podem estar contents.

—Tu que els has fet tots dos, traça'm una diferència entre aquest cim i l'Everest...

—L'Everest era una ruta que essent fàcil, era molt difícil. Si no, vegem el percentatge d'èxit que té. Només tres grups han assolit l'aresta NNE: japonesos i nosaltres, els catalans. El Lhotse Shar és molt més difícil, tècnicament parlant... L'Everest és l'Everest, 8.840 metres, gairebé 9.000, i sense oxigen... Una cosa és atacar una muntanya tècnicament difícil com el Lhotse Shar, i una altra una muntanya més fàcil, tècnicament parlant..., però això és una arma de doble tall.

Puc donar-te fe, jo que he estat al cim dels dos grans monstres, de com vaig baixar de malament de l'Everest; espero no tornar-me a trobar mai més així. No sé si hi tornaré, però en pensar que puc repetir aquella situació, se'm fa esfereïdor. L'últim campament, tan lluny del cim... i era l'única vegada que s'ha fet sense oxigen. La duresa de l'Everest no em fa veure que la dificul-

tat tècnica del Lhotse Shar tingui més valor en si. Són dificultats diferents. L'alpinisme actual, i el que faig ara, és atacar cims per rutes cada vegada més difícils.

—Destacaries alguna cosa més de l'expedició?

—Sí, crec que és important comentar que la convivència ha estat excel·lent, humanament molt positiva, cosa que no sempre s'aconsegueix. Això fa que el record que sempre es té d'una expedició sigui aquesta vegada encara més entranyable...

Però en Carles Vallès no s'atura aquí. Tot seguit em parla d'un nou projecte que ja està preparant per a la tardor d'aquest any: el pilar W del Makalu, una impressionant aresta només assolida tres vegades. L'extraordinària experiència acumulada fins avui li permet atrevir-se a aquests projectes, només aptes per a una reduïda

élite d'alpinistes: set expedicions a cims de més de 8.000 m. En totes elles ha assolit cotes de més de 8.000 m, i ha aconseguit quatre vegades el cim: el Cho Oyu (8.201 m), l'Everest (8.840 metres), el Broad Peak (8.047 m) i el Lhotse Shar (8.400 m). Esperem poder-ho explicar en un altre article.

Expedicionaris

- Mercè Macià, cap d'expedició.
- Manu Badiola, assessor tècnic.
- Antoni Ricart, metge.
- Carles Vallès, director tècnic.
- Víctor Marín, alimentació.
- Pere Torres, transports i comunicacions.
- Miquel Sala, alimentació.
- Manuel Punsola, transports i comunicacions.
- J. Lluís Sasot, material.

La Flor de Lotus

Joan Jover

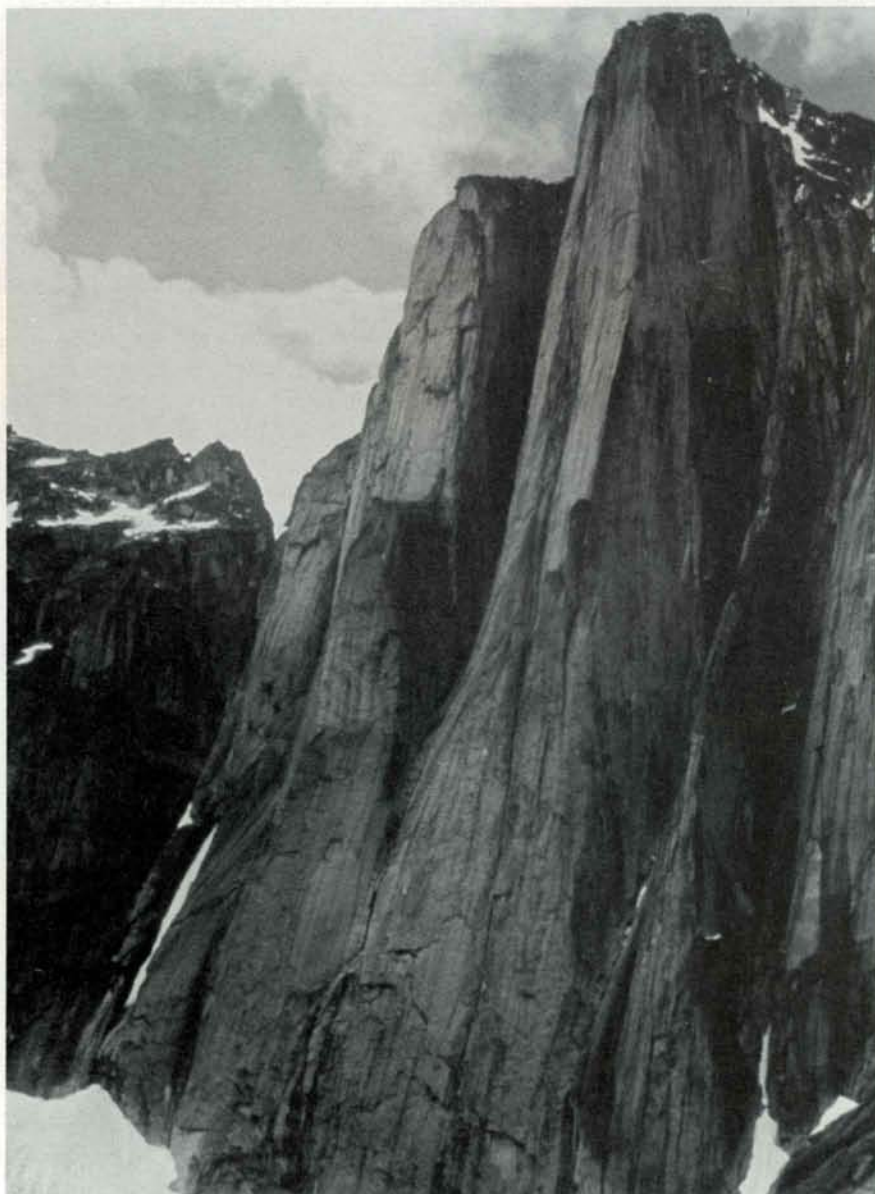
amb la carretera d'accés tallada pel riu). Més tard, l'any 1967, un grup és dipositat amb helicòpter per primera vegada al circ de les Paret Impossible, on escalen al llarg de cinc setmanes. Probablement les seves mirades no es devien poder apartar d'una forma sorprenent, un pilar destacat de vora vuit-cents metres de desnivell, una llosa gegantina més estilitzada com més enlaire i ratllada per una sola fissura central. La Flor de Lotus. Qui batejà la muntanya? Ells no l'escalaren, però van davallar amb barques pneumàtiques el cabalós Nahanni River Sud fins a Fort Simpson; centenars de quilòmetres i dues setmanes de navegació.

El que importa és el seu missatge: «no endur-se res, només les fotos; no

La Torre de la Flor de Lotus. Un nom suggestiu... En el circ anomenat de les Paret Impossible. Sens dubte és el que necessitàvem.

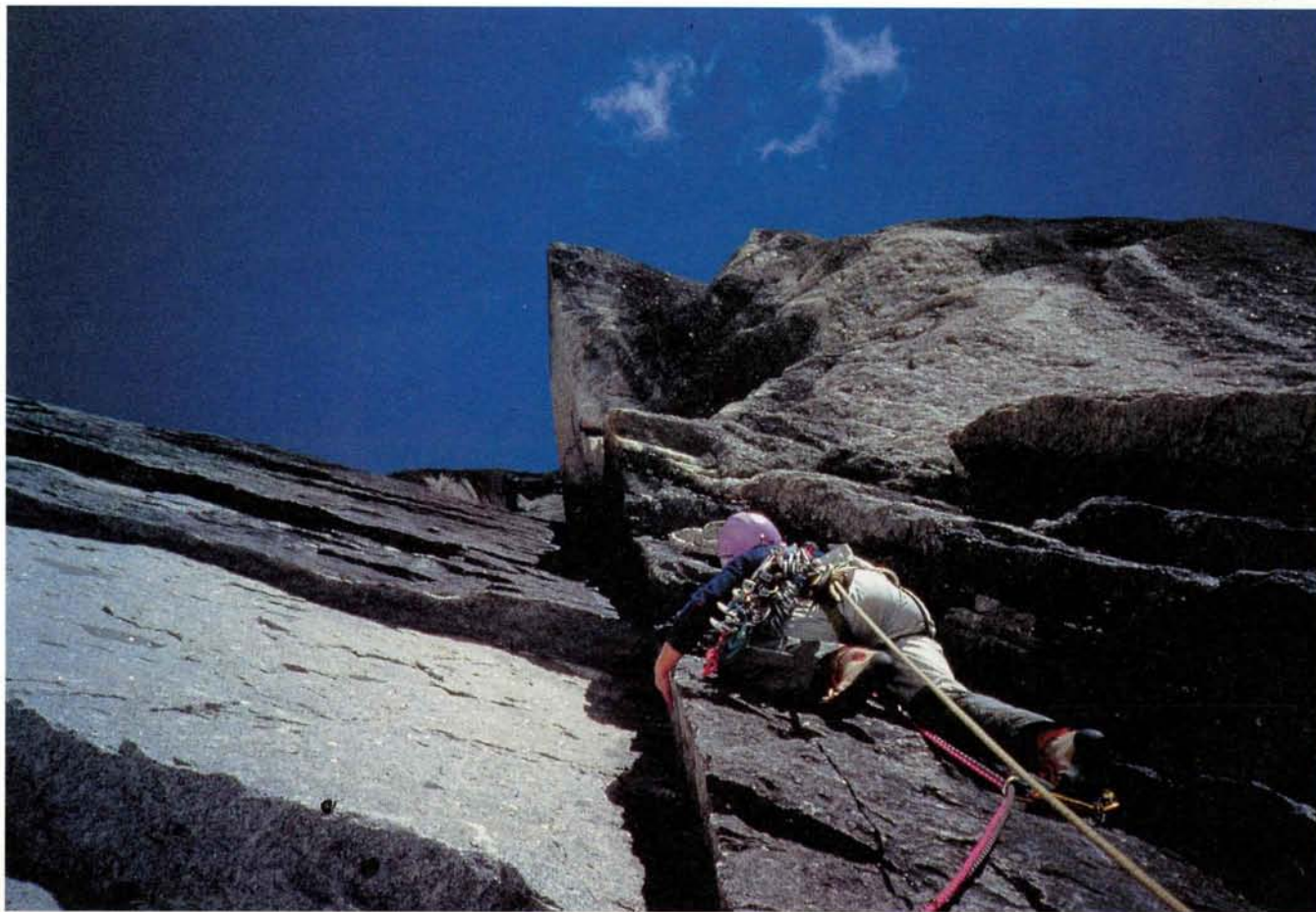
Les Logan Mountains són un important massís a cavall del Yukon i el Territori del Nord-oest, al gran nord canadenc, una vasta extensió de muntanyes i camps de gel absolutament salvatge, en part pobrament explorada i a on segurament molts cims ni tan sols han estat escalats. Natura inalterada, absència d'informació (només algunes dades dels pocs visitants anteriors), el tipus d'objectiu per als qui pensen que l'alpinisme és aventura i compromís.

I així ho han sentit els escaladors americans, molt més elegants que els europeus (importadors, a la fi, de la pròpia activitat), com ho demostra l'estil amb què han abordat les seves muntanyes. Remuntem-nos a l'any 1965. Dos homes, W. J. Buckingham i L. Surdam, transportats amb hidroavió a Lonely Lake, dins les Logan Mountains, recorren set valls, assoleixen vuit cims desconeguts i finalitzen la seva travessa, un mes més tard, al poblet miner de Cantung (avui abandonat i

La Torre de la Flor de Lotus.

Foto: J. Jover.

deixar res, només l'empremta dels passos».

WATSON LAKE

Hem viatjat a Watson Lake des de Seattle (EUA), per Vancouver i la carretera d'Alaska. Dos mil dos-cents quilòmetres. Res més que la carretera i boscos. Cada 60 o 80 km una gasolinera, cada 400 o 500 km una petita població. Més al nord ni això.

Watson Lake no és més que una filera de cases a banda i banda de la carretera, l'últim nucli habitat abans del grup de les Logan Mountains, situades 300 km al N a vol d'ocell. Cap habitant entremig, només l'espessor del bosc sense relleu. L'única forma d'atansar-s'hi és per aire. Fins ara, sembla, el més habitual ha estat l'hidroavió a Glacier Lake, però és car i deixa lluny del camp base. Després d'una llarga negociació amb en Jim, pilot d'helicòpters, quedem entesos. Per abaratir el vol, nosaltres ens acostarem per pistes forestals a les anti-

gues mines de Cantung, molt més properes al massís, punt on ell ens recollirà en dos viatges a nosaltres tres, la Núria, la Rosa i els 150 o 200 quilograms de material i menjar que arrosseguem per al màxim de catorze dies que podem estar a la muntanya.

La tarda del 6 de juliol l'helicòpter es perd entre els bancs de boira que retenen les crestes. Sota el gran bloc que arrecera les dues tendes ens quedem mirant la màquina que s'allunya sense dir res, tranquils, però conscients que restem completament aïllats i que a partir d'ara depenem de nosaltres mateixos i d'en Jim, que tornarà d'aquí a una setmana. Si hem fet la paret se'ns emportarà tots, si no, només les noies. Plou.

Dos dies més tard també plou. Però ara fa deu hores que estem dins les fundes de bivac, al final de la xemeneia i gairebé a mitja paret, aguantant una pluja intermitent. El matí anterior, calorós i bo com no en tindríem cap altre, ens ha permès superar la duresa de les fissures d'atac, després han vingut els llargs de la xemeneia... Però ara tot

Una vista del primer atac a la paret. Xavier González a la segona tirada, una de les més dures de tota la via.
Foto: J. Jover.

és tapat i la roca escup aigua a dojo. Què fem? No aconseguim preveure l'evolució del temps.

El que fem són onze o dotze ràpels.

El temps millora.

Les nostres tres cordes es queden vestint de colors els primers 90 metres, el material d'escalada sota un bloc, i nosaltres baixem amb les mans a la butxaca.

Bé, el canvi de temps, una pedra que m'ha obert un trau al cap fins i tot a través del casc i que m'ha deixat una estona penjat de la reunió sostingut per en Xavi, la retirada... Ens ha ensenyat una mica les dents. Però com s'ho devien mirar, els tres homes de la primera, l'any 1968? Fets a les parets de Yo-

MUNTANYES DEL MÓN

semita, Jim Mc Carthy, Tom Frost i Sandy Bill, amb quatre dies i tres bivacs l'escalaren, el que ells anomenen la paret del gran oblit.

Arribar, veure...

Tres anys després els francesos fan la segona invertint-hi un dia menys. B. Amy, J. Coqueugniot i P. Cordier (l'home de les solitàries al Fou, al Nose...) expressen el seu sentiment ecologista elogiant la mentalitat americana que no ha deixat pitons a la via (lamentablement aquest mateix any 1990 uns altres francesos equípen un innecessari descens directe pel mig de la paret, embrutint d'espits i bagues les extraordinàries plaques de la Torre). També coneixem ascensions belgues, dues concretament, una de les quals obre dos nous itineraris per la zona.

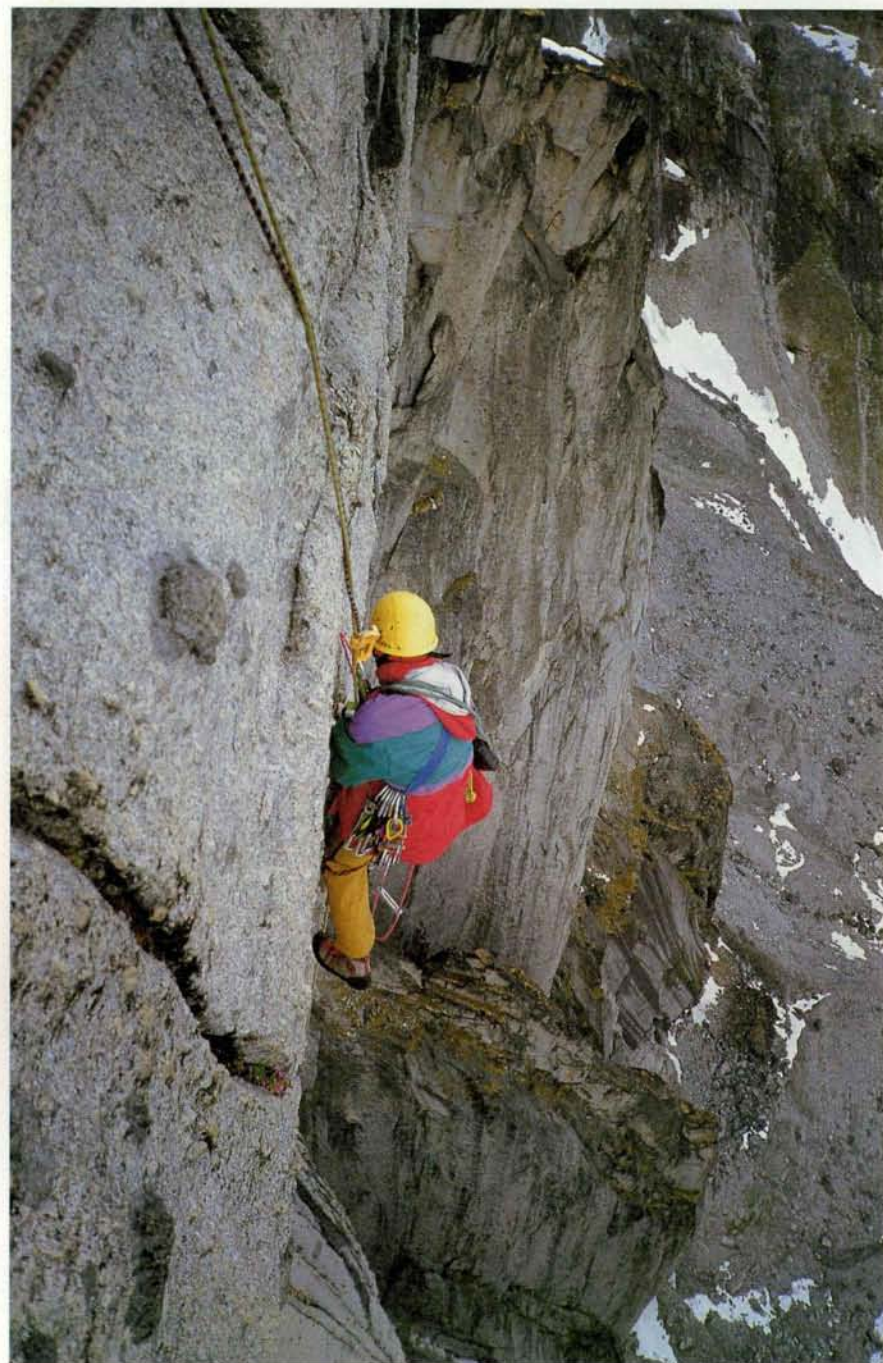
EL CIM

El temps no està gaire clar. Ni definitivament bo ni dolent del tot. Sí que hem acusat un descens important de les temperatures en relació amb els primers dies. Les motxilles estan fetes i qualsevol moment pot ser bo per a sortir, perquè en aquesta latitud fins i tot a les hores més fosques de la nit hi ha claror suficient per a escalar.

Finalment un dia havent sopat ens decidim. Havíem acordat sortir de matinada, però una posta magnífica ha fos bona part de la nuvolada i pensem guanyar així unes quantes hores a la propera sessió de pluges.

Són les deu de la nit quan travesso la rimaia per remuntar amb *jumars* les tres cordes instal·lades durant la primera temptativa. Se'ns fa estrany començar a aquesta hora tan inhabitual. Hi ha poca llum, ha parat el vent del tot i el contrast del silenci fa encara més vibrants els crits que ens llancem com a ordres d'escalada.

La senzilla màquina de tres peces funciona amb precisió. Tot gest, tota acció han estat tan assajats al llarg dels anys que ara cada un actua només i amb allò que li pertoca, amb poques paraules, com en una obra de teatre en la qual tothom sap perfectament el seu paper. El primer escala, els segons porten el pes i desequípen ajudant-se amb

els punys mecànics sobre una corda auxiliar.

Un sol replà en tota la paret, poc més amunt del punt màxim assolit en l'anterior temptativa; la resta són reunions incòmodes o d'estreps. El replà, però, és sobrebò, protegit i ampli. Per damunt nostre el tram més dur: un mur llis i uniforme com un tobogan, ratllat per tres fissures paral·leles i ininterrompudes. És veritat el que deien els francesos, no cal més que seguir-les. Almenys 350 metres! No havia vist mai res semblant.

Per a nosaltres la festa dura poc. Al

*Un tram d'escalada artificial al gran mur, a pocs llargs del cim.
Foto: J. Jover.*

primer llarg del mur comença a nevar i preferim despenjar-nos fins al replà a esperar una millora; encongits dins les fundes de bivac, deixem transcórrer tres hores que no porten el bon temps.

MUNTANYES DEL MÓN

"Un mur llis i uniforme com un tobogan, ratllat per tres fissures..."
Foto: J. Jover.

Per fi, cansats d'esperar, tirem amunt. La Flor de Lotus ens ha fet dubtar en moltes ocasions, però aquest cop noto en tots nosaltres un convenciment definitiu.

Mentre equipo el següent llarg es posa a nevar més fort que mai. Un tasco, un altre, un *friend*, de clavar ben poc. Per un moment em giro i veig el Remi i en Xavi estàtics a la reunió, sota la cortina de neu, neu molla perquè la temperatura no és gaire baixa. Miren, però no diuen res, jo tampoc.

Més amunt el temps millora una mica, però no tarda a tapar-se d'una forma amenaçant, empobrint encara més l'escassa llum de l'hora tardana. En aquest mur final Frost i els seus companys establiren el seu tercer bivac, sobre hamaques. Allà lluny, les aigües obscures de Glacier Lake, muntanyes i boscos fins on arriba la vista. Percebeixo amb plaer la soledat que ens envolta. Els dos últims llargs aconseguen

evitar el mur i trobem una reunió on posar els peus després de moltes hores penjats del talabard.

Entre les onze i les dotze de la nit som al cim. Fa vent i fred. S'ha aconseguit l'objectiu; no resta més que baixar. Ara que la tensió que comporta el cim ha desaparegut, el cansament físic es fa més dolorós.

El que triguem a muntar el primer ràpel i ja estem dansant en el buit de nou, de reunió en reunió, seguint l'itinerari de pujada (la baixada de les dues primeres ascensions no és gens clara), tota la nit. I al matí neva, just en la gran xemeneia. L'aigua cau en cascada. Una corda enganxada obliga a remuntar mig llarg. El fred i la mullena es fan intolerables i la baixada esdevé inacabable.

La turbina de l'helicòpter emet un llarg xiulet que aviat es transforma en un rugit ensordidor, cada vegada més

revolucionat. L'embragatge fa girar les pales, primer lentament, progressivament més ràpides. Les aspes de metall formen un cercle difós sobre l'aparell. L'helicòpter vibra i se separa amb esforç de la terra que l'atrau, suaument. La màquina s'alça pràcticament en vertical, amb el morro baix.

Davant, la increïble geometria de la Torre. Més enorme a mesura que ens hi acostem. En Jim fa una passada a pocs metres del cim i em sembla veure-hi tres figures arrupides entre les roques que ara cobreix la neu.

L'helicòpter pica i de sobte flotem sobre el buit impressionant de la paret, 800 metres per sobre el circ glacial, sacsejats per les ascendències. Veig l'última reunió del mur i les bagues que sostenien el nostre ràpel.

La Flor de Lotus.

A través de la carcassa de plàstic transparent desfilen crestes, llacs i geres que en alguns casos no han estat mai trepitjats per l'home.

Un record inesborrable.

TORRE DE LA FLOR DE LOTUS Cara SE
Via Bill-Frost-McCarthy (1968)

1ª ascensió nacional els dies 11, 12 i 13 de juliol de 1990, amb 23 hores d'escalada ininterrompuda (prèvia preparació dels primers llargs) i 8 hores de baixada pel mateix itinerari amb 22 ràpels, per R. Brescó, X. González i J. Jover. El grup era format, a més, per Rosa Nebot i Núria Font.

Agraïm als fabricants VESANT i ALPINA la seva col·laboració, amb els seus articles, en aquesta sortida.

Zona estepària d'Almeria

Antoni Rafel i Plaça

Potser l'estiu no és la millor època per a fer excursionisme pel desert, i menys aquest any (1989), en el qual han tingut ressò les notícies sobre l'efecte del forat de la capa d'ozó a l'atmosfera, la qual cosa farà patir a la humanitat mals com l'augment de càncer de pell..., però no tinc altre moment al llarg de l'any per a realitzar un viatge de tants dies.

La província espanyola d'Almeria té l'únic ecosistema desèrtic d'Europa: aquest article parla de la meua visita a les zones subdesèrtiques i desèrtiques del sud-est d'Espanya, i intenta explicar-vos el procés que dona lloc a les primeres i més tard a les segones.

La serra dels Filabres va ser l'indret escollit per a fer un recorregut per aquest tipus d'ecosistema subdesèrtic. Vaig partir de Còbdar, poble enfilat a la muntanya, amb església, alguna font ornamental i un petit monument als qui van morir a la guerra de 1936-39, però sobretot blanc. La meua intenció era arribar aquell mateix dia al santuari de la Virgen de la Cabeza, no gaire lluny, però com que era ja el vespre no em vaig refiar i vaig preguntar primer a uns vells del poble, els quals em van dir que la *vereda* que hi portava feia molt de temps que no s'utilitzava pas i que a l'hora que era ja, el santuari restava massa lluny, potser. De tota manera vaig començar a caminar per la *vereda* muntanya amunt. Al cap d'una estona vaig trobar un pastor i li vaig preguntar si portava bon camí per a

arribar al santuari:

– *Pues too está por ahí perdido.*

Amb una indicació així no podia pas perdre'm, i, efectivament, dalt d'un turó vaig veure el santuari enfront meu a poques hores de camí, mentre Còbdar restava a la meua esquena, al fons de la vall formada per la Rambla del Calderón.

El camí es perdia en diversos punts pels camps de conreu, per la qual cosa vaig arribar al santuari molt tard, ja de nit: es troba al cim del Monteagudo (1.301 m), ocupant tot el cim amb un gran pati en part porxat, amb una creu central amb fanals i presidit per la ca-

pelleta de la Mare de Déu, impressionant en aquella hora pel soroll del vent i per l'única il·luminació que hi havia, les vermelles espelmes dels creients. La nit no va ser gens tranquil·la, si més no fins a les quatre de la matinada o potser més tard: l'estiu, sobretot el més d'agost, és època de festes i a Benizalón, als peus del Monteagudo, va ser dia i nit festius. A l'altra banda de la muntanya la seua il·luminació em fa descobrir Uleila del Campo, que amb Benizalón comparteix el santuari.

L'endemà vaig aprofitar per a fer unes quantes fotografies, car des del Monteagudo la vista és magnífica en un dia tan clar com aquell (fins i tot es veia el cim del Calar Alto, punt culminant de la serra amb 2.168 m, amb l'observatori astronòmic hispano-alemany que té el telescopi més potent d'Europa).

De seguida em vaig posar en camí cap a Benizalón, agafant la pista que arriba al santuari i que porta directament al poble. El paisatge de matollars sense arbres, tret d'algun fruiter culti-

Detall d'una figuera de moro amb els fruits a les pales que formen les tiges.
Foto: A. Rafel.

Paisatge típicament desèrtic.

Foto: A. Rafel.

vat o alguna alzina perduda, és impressionantment lluminós, amb algun llogarret enfilat en les muntanyes, tot blanc, com, per exemple, a Benitagla, molt a prop de Benizalón. En aquest poblet no tenien cap botiga ni cantina per a comprar queviures ni aigua; encara sort que hi havia un parell de fonts. Ara, això sí, l'església no hi manca.

Surto aviat cap a la muntanya: un pastor m'indica que quan arribi dalt la carena de la serra no haig de seguir-la, sinó que haig d'anar faldejant per a poder arribar en poca estona als pobles; i no li mancava raó, a l'home, car els rierols secs i sense ombra —tret d'una petita cabana a la qual em vaig ficar de cap—, fan que les distàncies semblin el doble del que són.

Tahal era el poble que més a prop tenia i m'hi vaig dirigir. No gaire lluny del poble, un rierol amb aigua (!) era aprofitat mitjançant una petita bassa per als cultius, creant-se així una mena d'oasi on s'apropen gran diversitat d'espècies animals, fins i tot un exemplar de picot verd (*Picus viridis*). Arribant ja a Tahal (afortunadament aquí sí que n'hi ha, de cantines), destaquen entre la blancor de les cases, l'església i les ruïnes del castell; a mà esquerra, les darreres taques de pins de la serra i, molt a prop, a mà dreta, Benitorafe, molt petit, i entre aquest i Benizalón, Alcudia de Monteagudo, tots com taques de llum blanca en un paisatge burell.

Però centrem-nos ja d'una vegada en el desert i el seu procés de formació.

Per la calor que abrusa, l'escassa vegetació i la manca d'aigua, els deserts són hostils a l'ésser humà; malgrat això, exerceixen una rara fascinació sobre nosaltres.

Una zona és considerada àrida quan rep menys de 250 mm d'aigua l'any i l'índex d'evaporació és alt:

aquest desequilibri equival, doncs, a un terreny desèrtic. Si bé la idea més generalitzada d'un desert és una gran extensió de sorra amb les característiques dunes —i que hom coneix amb el nom d'erg—, en realitat aquest tipus de desert és minoritari dins del conjunt de les terres àrides de la Terra. La majoria d'aquestes terres àrides són terrenys pedregosos, els quals reben diferents noms segons llur composició: reg (grava, pedra), *loess* (argila, llims), hamada (roca sense sorra), sense oblidar el tipus de desert fred i blanc de neu i glaç que es troba a l'Àrtic i l'Antàrtic.

Amb una cinquena part de la superfície total del planeta, els deserts han estat produïts en un 85% dels casos per l'acció de l'ésser humà. El procés és el següent: el foc, les tals forestals excessives —«El bosc precedeix l'home i el desert el segueix» (Chateaubriand)—, les pràctiques agrícoles o de pastoreig equivocades, especialitats esportives (?) (trial, motocròs), fan que la coberta vegetal del sòl desaparegui i que les terres restin exposades a l'erosió. Aquesta comen-

ça amb la pluja torrencial: la gota freda és un fenomen molt corrent a les regions mediterrànies; com que la mar és molt calenta, es produeixen una forta evaporació i vents càlids de llevant que ascendeixen i ensopeguen amb les muntanyes, es refreden ràpidament i produeixen fortes precipitacions. La pluja torrencial, que pot aprofitar les ferides de la terra que són les terrasses per a cultius esllavissades per l'abandó, arrenca i desplaça les partícules de sòl desprotegit (les rambles d'Almeria són un bon exemple del camí per on són arrossegades aquestes partícules pels incontrolats corrents d'aigua). Aquest efecte és irreversible, perquè la terra fèrtil es forma a raó de 15 cm cada 1000 anys.

Un altre agent erosiu és la sal: la meteorització produïda per aquest agent comença quan les sals dissoltes amb l'aigua de les escasses pluges penetra en les esquerdes i els forats de les roques; l'alt índex d'evaporació fa que augmenti el volum dels cristalls de sal, els quals trenquen així les roques. Després l'aigua transportarà aquests fragments (la grandària dels còdols ens in-

dica la força dels corrents d'aigua); quan les aigües surten dels congostos, perden força i velocitat, i van deixant els materials escampant-los perquè ja no poden transportar-los més enllà (es formen així els cons de dejecció). El vent s'encarregarà de transportar els elements més petits: la sorra per saltació, i els grànuls més grans per reptació (els més petits colpegen els més grossos i els fan avançar).

Un fenomen típic de la desertització és l'encrostament del sòl: aquest, eixarreit després de les pluges, es clivella; la seva superfície plana i blanquinosa impedeix l'escalfament del terra car reflecteix els raigs solars, i és per això que les temperatures baixen bruscament cap al vespre als deserts.

El desert avança (a Almeria 1 ha per dia!), per la qual cosa l'ésser humà crea barreres de vegetació per intentar frenar l'aridesa. A Almeria, per exemple, les alzines mediterrànies (*Quercus ilex*) són idònies per llur adaptació a aquest ambient; entre altres adaptacions, per exemple, les fulles baixes han desenvolupat espines, per la qual cosa no són agafades pels herbívors, mentre que les fulles més altes no necessiten pas aquesta defensa, car són inaccessibles.

Malgrat l'hostilitat d'aquest hàbitat pobre en aliment i aigua, gràcies a aquestes meravelloses adaptacions al desert hi ha vida: plantes que desenvolupen llarguíssimes arrels que cerquen la humitat del sòl, plantes que «roben» l'aigua a d'altres mitjançant les arrels, fulles de mida reduïda per a evitar la pèrdua d'aigua per evaporació, tiges suculentos que emmagatzemen aigua, escuts protectors de fulles espinoses que rebutgen els animals sedejants... Però l'adaptació més extraordinària és la capacitat de realitzar rapidíssimament tot el cicle de la planta quan cauen les pluges: en pocs dies germinarà, creixerà, florirà i deixarà les granes.

Dues espècies vegetals destaquen d'entre les que trobarem a Almeria: l'atzavara (*Agave americana*), d'origen americà, la qual creix en vores de camins i carreteres i en qualsevol terreny que ha sofert l'acció humana, amb fulles verdes de fins a 20 cm d'amplada i

Castell de Tabernas, d'origen musulmà.

Foto: A. Rafel.

gairebé metre i mig de llargada, disposades radialment i vorejades d'espines, amb una petita tija central que es desenvoluparà als 12-24 anys en pocs dies fins a 6-7 m d'alçària i florirà amb ramells de flors grogues; i la figuera de moro (*Opuntia ficus-indica*), d'origen mexicà, amb tres metres d'alçària màxima, amb tiges aplanades formades per pales ovals de 40 x 20 cm que emmagatzemen la valuosa aigua i cobertes de fulles espinoses, flors grogues o vermelles que donaran fruites comestibles –higos chumbos al país–, ben defensats per centenars de petites espines (ningú no l'aprofita com a planta de conreu, i creix espontàniament en llocs assolellats i àrids. Potser alguns gitans recolliran unes quantes galledes de figues de moro per vendre-les a baix preu).

Així, doncs, el desert no és pas mort, sinó adormit; i quan arriba l'aigua, desperta la vegetació i la fauna s'apropa a les surgències: eriçons, gripaus, colobres..., encara que sembli mentida.

Aquesta fauna també s'adapta a l'ambient àrid: els animals són petits i fèrms majoritàriament, com, per exemple, la sargantana dels sorralles (*Acanthodactylus erythrurus*); però els més nombrosos són els insectes, el consum mínim dels quals els converteix en els més adaptats; i no manquen els aràcnids, molt típics dels deserts, com, per exemple, la taràntula (*Lycosa* sp.) i els

escorpins. Però també hi trobarem d'altres animals més grans: tortugues mores (*Testudo graeca*) i escurçons (*Vipera latasti*), espècies que a les zones àrides costaneres troben un aixopluc magnífic –humitat i aliment– sota els margallons (*Chamaerops humilis*), única espècie de palmera autòctona d'Europa, de mida petita i que pot viure un munt d'anys.

Les aus també hi són presents: la més espectacular, sens dubte, és l'àliga cuabarrada (*Hieraetus fasciatus*), l'hàbitat de la qual és a les parets de les rambles, on farà el niu; els adults solquen el cel cercant el més lleu moviment de les possibles preses que s'aixopluguen en les poques ombres, car la majoria dels animals resten amagats per evitar la pèrdua d'energia per l'implacable sol (a la província espanyola d'Almeria hi ha més de tres mil hores de sol l'any).

Però a la nit, més suportable, hi ha rebrots importants del moviment biològic. Un dels éssers més actius durant la nit és l'escorpió groc o del Llenguadoc (*Buthus occitanus*): els escorpins són molt primitius, tenen llur forma característica des de fa milions d'anys; a la

A la presó dels decorats cinematogràfics Yucca City - Mini Hollywood, al terme municipal de Tabernas. Foto: A. Rafel.

part europea de les regions mediterrànies les espècies no són pas perilloses, l'únic que presenta una certa perillositat envers l'ésser humà a les nostres latituds és l'escorpió groc. De color groguenc —per això el seu nom popular—, presenta la cua més llarga que el cos; el cap i el tòrax són fusionats, és a dir, no en té, de coll; l'abdomen és dividit en dues parts ben diferenciades, una d'anterior, ampla i dividida en vuit segments, i la cua, més estreta i composta de cinc segments i un telson transformat en un fi agulló inoculador de verí, el qual utilitzen només com a defensa o davant preses molt fortes o massa grans per a ells. Relativament grans —de 6 a 8 cm—, freqüenten llocs secs i rocosos i assolellats. L'acció del verí sobre l'ésser humà és molt variable: la picada és molt dolorosa i, generalment, és seguida per una tumefacció i, de vegades, febre; l'efecte del verí

pot durar diverses hores, i normalment no tindrà cap més conseqüència (la víctima sana espontàniament en menys de dos dies).

L'ésser humà també s'ha adaptat al medi que ens ocupa: cercant la humitat cultiva a les rambles, on el substrat humit és més gran, o bé construeix a mà petits embassaments, on emmagatzema l'aigua de pluja ocasional; i, sobretot, aprofita els pocs llocs on abunda l'aigua, les aigües subterrànies que han creat els oasis als famosos deserts del món. A Almeria no solament han creat oasis, sinó que han aixecat la població a uns nivells econòmics molt elevats, gràcies als cultius d'hivernacle.

Però la natura no perdona, com ho demostra el fet del desert, i hom haurà d'anar molt en compte de no extreure més aigua de la que puguin generar els dipòsits i no arribar així a la sobreexplotació.

L'ésser humà ha considerat aquest medi com el menys productiu del planeta; malgrat això, hi ha recursos per a sobreviure, com són els espartars —avui abandonats per causa de l'actual mecanització—, o l'únic abundant de debò al desert —el sol— capturat i emmagatzemat en plantes d'investigació de l'energia solar, com la de Tabernas (amb les plataformes solars més importants d'Europa), poble al qual vaig anar perquè aquesta zona és la més idònia d'Almeria per a gaudir d'aquest medi desèrtic. Tabernas, amb les ruïnes del castell dominant la població, té les seues cases envoltant l'església i espargides després al llarg de l'antiga carretera nacional que ara voreja el poble; és als peus del vessant nord de la Sierra Alhamilla. Un veí em deia, parlant de les terres de Tabernas i, en concret, de la Rambla de Los Molinos:

— *Está too rematao.*

Volia dir que tot era ben mort, i és ben cert, si tenim en compte que, per exemple, aquesta polsosa rambla rep el seu nom dels antics molins que tritaven el gra per a fer un immillorable pa —mai més vist des de llavors—, i que funcionaven per la força de l'aigua.

Una altra particularitat de Tabernas és que al seu terme hi ha estudis cinematogràfics que representen pobles de l'antic oest americà —imagineu-vos el paisatge que els envolta—, i on foren rodades pel·lícules com *Els centurions* o *Lawrence d'Aràbia*.

Vaig visitar altres poblacions d'aquest desert, com, per exemple, Níjar, al vessant sud de la mateixa Sierra Alhamilla, on vaig gaudir del seu magnífic art popular (*jarapas* fetes en antics telers, artesanía d'espart, etc.); i també, d'Almeria, espill del mar, segons els antics àrabs..., però això ja és una altra història.

El meu agraïment als pobladors d'aquestes terres, sense el testimoni dels quals no hauria estat possible aquest article.

Construccions de pedra en sec: un patrimoni en perill

Josep M. Jujol i Gibert

Per tot Catalunya trobem nombroses construccions de pedra en sec sense materials d'unió: marges, parets, barriques, pous i altres construccions complementàries. Poques deuen ser les comarques que no tenen construccions fetes amb aquesta tècnica. No són exclusives de Catalunya, però sí molt característiques de casa nostra.

Són realitzades amb pedres manejables per un sol home, que es troben abundants als camps, on fan nosa per a conrear-los. Arreplegant les pedres de la terra es millora la finca i es té primera matèria per a aquestes construccions. Així veiem com en zones pendents i muntanyoses es formen marjades escalonant la muntanya i s'aconsegueixen uns replans cultivables. Muntanyes incultes foren transformades, per la constància i l'esforç dels pagesos catalans de generacions passades, en terra cultivable i productiva. Per això els castellans diuen: *Los catalanes de las piedras sacan panes*.

La gran transformació del paisatge es va anar fent al llarg dels segles, ampliant i mantenint aquestes obres, bus-

cant el màxim i millor aprofitament del terreny secallós i muntanyós.

Però heus aquí que la sòlida i arrelada economia agrícola, per molts factors, esdevé ara decadent i ruïnosa. Els pagesos abandonen els camps deficitaris, i aquelles terres, ben treballades al-

tre dia, es converteixen en garrigues i boscos. Aquells marges, aquelles cabanes, aquelles cisternes, aquells aixoplucs, i tants detalls sàviament construïts i dignament mantinguts fins ara, cauen i es perden. Desapareix l'obra i el treball d'aquells esforçats, abnegats i pacients pagesos que volgueren crear riquesa on sols matolls i pedres hi havia.

Estem assistint a la decadència agrícola de moltes comarques i, en conseqüència, a la degradació de les terres de conreu, paral·lelament a l'abandó i la posterior destrucció de les barriques, els marges i altres elements construïts de pedra en sec.

Tots aquests elements constructius no sols compleixen una funció utilitària per a l'agricultura, sinó que configuren i adornen el paisatge, el complementen i li donen vida, i, a més, són autèntiques obres d'art.

La sàvia i harmoniosa col·locació de les pedres formant un marge, o estructures formant una barraca, amb la gran varietat de formes i sistemes sus-

Barraca amb volta tapada per pedruscall a Salomó (Tarragonès).

Foto: M. Montlleó.

tentaculars de la coberta, no hi ha dubte que són obres d'art.

Les extraordinàries barraques de falsa cúpula, que sense cap mena de material d'unió, són formades per una gran volta, de vegades de quatre metres de diàmetre, són sense cap dubte uns monuments d'arquitectura popular que cal valorar i mantenir.

Alguns treballem en la qüestió des de fa anys, però cal que tots els excursionistes valorin i estimin aquest rústic patrimoni arquitectònic.

Una primera acció –molt senzilla– és el registre fotogràfic, amb la corresponent localització geogràfica. Aquest treball de camp està a la mà de tots els excursionistes fotògrafs.

Cal també sensibilitzar els propietaris d'aquestes interessants construccions, perquè mantinguin en bon estat aquests testimonis de la bona laboriositat dels avantpassats.

Esperem que aquest patrimoni, amb la col·laboració de tots, podrà arribar a les generacions que vindran.

BIBLIOGRAFIA

RUBIÓ, Joan, *Construccions de pedra en sec*, Anuario Asociación de Arquitectos de Cataluña. Barcelona, 1914.

VIOLANT I SIMORRA, R., *Etnografia de Reus i la seva comarca*, vol. I, Reus, 1955.

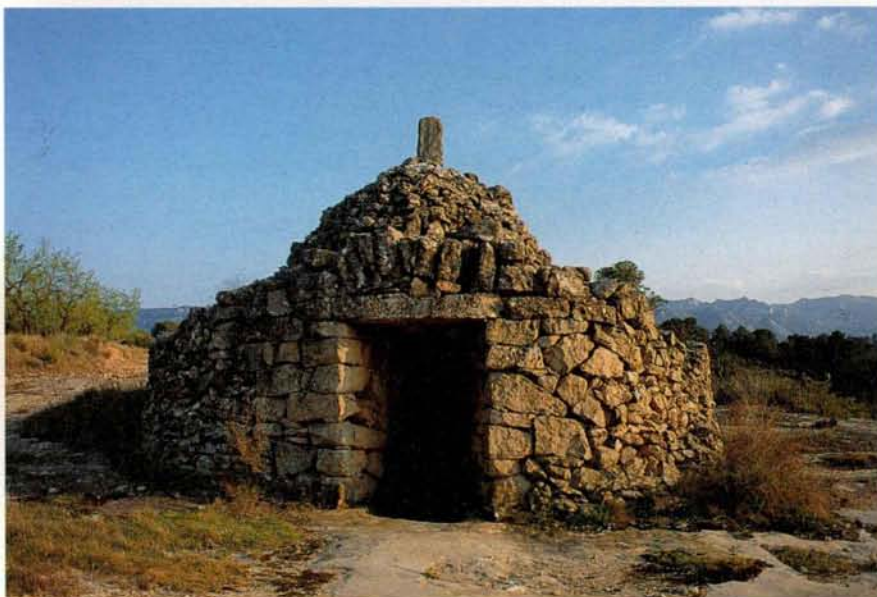
BASSEGODA, Joan, «Cómo hacer una barraca de viña», *La Vanguardia*, 18 abril 1976.

MANENT, Albert, «Sobre arquitectura popular», *La Vanguardia*, 27 agost 1985.

SANS I AIXELÀ, Jaume, «Construccions de pedra en sec al Priorat històric», *Fulls de Treball de la Carrutxa*, núm. 19-20.

Gran Enciclopèdia Catalana, vol. IV, pàg. 50 i vol. II, pàg. 491.

MUNTANYA, núm. 771 (setembre-octubre de 1990) donava notícia del I Col·loqui Internacional de Construccions de Pedra en Sec.

A dalt, barraca doble a Rodonyà (Alt Camp); al mig, aljub de pedra seca a Ulldemolins (Priorat); a baix, arc de pedres paraleles a la Bisbal del Penedès (Baix Penedès). Fotos: M. Montlleó.

Bivacs a Montserrat

Joan Posa

*Extret d'un dels capítols de «Una història dels Amics del Sol».
75è aniversari (1915/1990)*

*Al punt de mitja nit,
quan s'ha adormit la terra,
despertem de llur son
al cim de la carena
els Frares encantats,
els penitents de pedra.*

Rememorar les nits passades a les balmes montserratines ha estat sempre una de les satisfaccions viscudes més estimades, de les moltes amb què ens ha gratificat el nostre vagar per la muntanya de Montserrat.

L'objectiu de bivaquejar-hi ha estat un motiu d'engrescament només de parlar-ne. Jo no sé a quin secret impuls ha obeït sempre aquest voler. Si he de ser sincer, crec que encara va més enllà de la nostra pròpia formació excursionista. Dels verals barcelonins d'on procedim, Montserrat, la muntanya de Montserrat, l'abrupte i singular castell de roques encantades ha estat el símbol del nostre amor a la natura.

És clar que hi ha altres interpretacions molt dignes i respectables, però parlem aquí d'un estol d'enamorats d'aquesta estimada muntanya, que al llarg dels anys hi han viscut hores i hores petjant una i altra vegada els bells camins d'encanteri —obrint-los i referent-los si calia—, ficats en la intimitat de les canals i de l'exuberant vegetació de tants indrets insòlits, com són ara les balmes que aquí ens ocupen. Són tan amplis els aspectes que ofereix la muntanya de Montserrat, que amb raó se n'han escrit molts llibres.

Bivaquejar-hi, a més de gaudir de l'estimable companyia, és participar amb escreix de l'encís de la transició dia-nit-dia, que dins l'espai de la muntanya dóna al fidel enamorat montserratí. Nits i nits en diferents circumstàncies passades al curs de l'any, pels addictes i efímers estadants de les balmes i coves dormitori: cadascuna té un encant propi.

Des del recer minúscul per a un reduït nombre de persones, fins a la gran cova d'àmplia cabuda, totes acullen l'agosarat visitant amb benevolença. La roca, sense la nostra humana presència, només queda en solitària i pura geologia. A manera d'intercanvi, per uns moments la vida entra en l'escena, diguem-ne íntima, de la balma, de natural inalterable, imposant i freda. Nosaltres, indiscrets i agraïts, ens sentim emparats momentàniament per la nostra mare terra.

La recollida i troglodítica «roca-saló», arribant al peu del Montgròs, sota la roca Plana... Les privilegiades vistes de les aèries balmes «nius d'àliga», just sota mateix del cim del Montgròs... El buit tallat a la roca en la que en altre temps fou ermita de Sant Salvador... Els enlairats bivacs musicals fets temps passats a la cova de Sant Antoni —avui ocupada per gent estranya—, superba visió davant per davant de l'altiva roca tan cobejada i famosa... Altra ruïna eremítica com la de Sant Pau Vell, a la ponentina entrada a la muntanya. A cent passes girant del coll

de Port, la balmeta de fàcil accés al peu del camí dels Aurons... La cova de l'Arcada, de sonores evocacions wagnerianes, d'herois forjant l'espasa mítica sota la gran arcada pètria (això és una altra història)...

Sense cap motiu aparent per a la gent, poden semblar extravagàncies, entaforar-se en els enlairats traus oberts de la roca, aixoplucs naturals acollidors per als qui volen reposar-hi unes hores —diguem-ne uns instants—, que permeten de romandre immersos en la pau montserratina.

Encara que tinguéssim prou traça per a fer-ho, no podríem detallar sobre el paper les mil sensacions rebudes del nostre contacte amb la naturalesa a la muntanya, car seria sempre una pobra expressió de la realitat dels moments viscuts, que foren joïós present a l'instant en què es visqueren. El pas del temps ens ha afeblit la memòria, però el record lluminós en conjunt se'ns fa present amb tota la força de les coses estimades apassionadament.

Les nits de lluna envoltats de les singulars roques gegants vestides d'argent en festiva i magna assemblea nocturna... O bé, nits fosques, ben fosques de presència terrenal, en contrast allà dalt amb la realitat de la volta il·luminada d'estels.

Però de totes encara es podria fer una tènue síntesi ideal. Dispersa, però conseqüent en el contingut, que resumís l'ambient o l'escenografia pròpia de cada lloc, justificadora del perquè de la nostra reiteració en recordança d'un pretèrit no gaire llunyà, d'una pràctica tan suggestiva.

Voldria copsar l'encantament de les postes de sol rogenques, calmoses, de preparació lumínica esclatant i breu, descomponent-se en gammes de colors canviants de finors i matisos, vers graduals i severes esllanguiments, que han de finir inexorables en l'hora del grat recolliment del dia.

Més tard, fets els preparatius de llenya, jaç, sopar en l'hospitalari recer al voltant del foc, hores d'animada i amical conversa. El bon humor que mai no falta quan l'ambient convergeix en plaent i alegre companyia. Si s'escau, espai propici també al tracte senzill d'un grapat d'entranyables amigues i amics romeus impenitents de

muntanyes. Gent insaciable d'horitzons, i del deler prodigiós de voler-ne més i més. Moments en què plau escoltar encisats el silenci, guaitant el bellugueig del foc. I també, recordar en la conversa evocacions personals de passades excursions, a muntanyes pirinenques sobretot. I encara, il·lusionats projectes i volences de conèixer i recórrer aquest món infinit de muntanyes i muntanyes que no s'acaben mai. Noms evocadors de llocs que engresquen el delit del jove i la satisfacció del gat vell excursionista de transmetre i encomanar entusiasmes tal com ell els rebé al seu temps.

El flamejar dels troncs al foc projecten en la paret rocosa les ombres de les figures dels animals estadants de la balma. Finalment i inevitablement, sorgeix en la quieta nit, dins la immensa pau montserratina, el prodigi del cant.

Cançons estimades, cantades a cor i amb el cor, volent-ne plasmar cadascú mentalment tot el sentiment de la lletra.

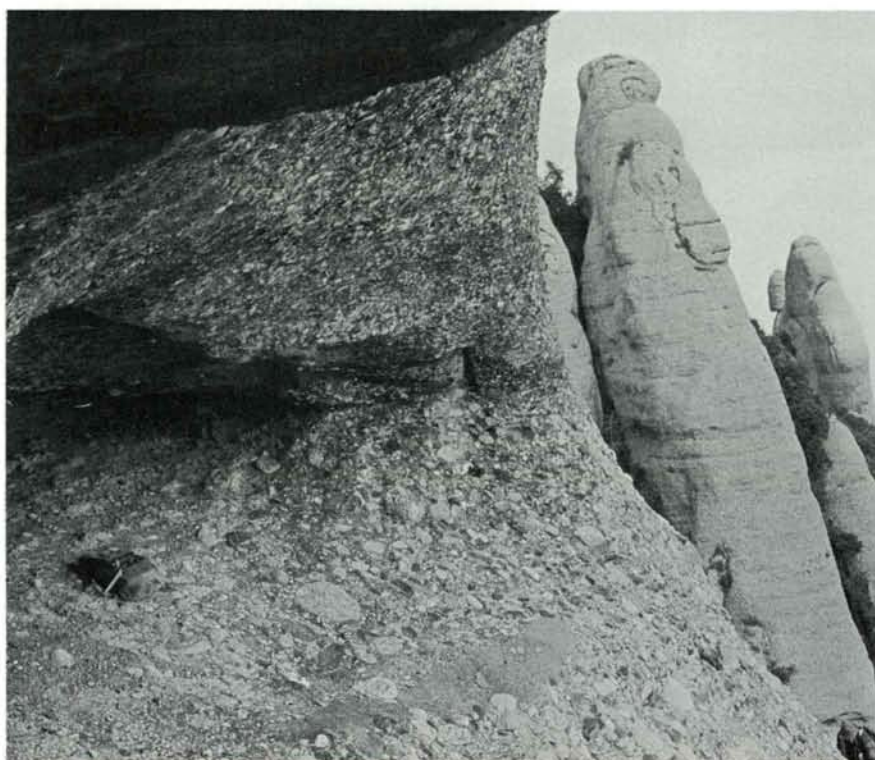
Heu sentit mai dins la nit fosca, la meravella d'una cançó de muntanya que s'escampa pels aires de la nit, sota una brillant estelada retallada per la vigilant presència dels gegants de pedra? Si un prova d'allunyar-se unes passes l'efecte és emocionant.

En tant, sobre llurs caps, rodolen les estrelles; en tant sota llurs peus van rodolant els segles...

«Els Frares encantats», la cançó d'Apel·les Mestres, el mestre plasma-dor també d'emocions montserratines... La cantada pren vida perquè la poesia porta sempre goig al cor, dolcesa al viure.

Hores felices, lluminoses, passades amb amics entranyables. Què més podem voler arrecerats en un racó d'una muntanya que ens acull amorosa? Resumint, diríem que l'encanteri de la muntanya de Montserrat t'ha pres, te'n sents part. D'aquí ve el nostre montser-ratisme, fill de sensacions viscudes ardentment.

La reunió s'allarga més enllà de mitja nit. Ara l'un ara l'altre ens trobem dintre el sac amb els ulls ben oberts, guaitant i comentant l'espectacle de la gran volta estelada com si fos

la primera vegada. Com un descobriment.

És que l'ambient feliç i relaxat predisposa a *veure* coses tan normals com els estels i a *pensar* sobre l'existència dels mons que ens diuen els savis i els homes experts en la ciència, quan ens parlen de constel·lacions, de galàxies, de distàncies astronòmiques, de noms i noms... i nosaltres els fem confiança que deu ser tal com diuen. Quatre noms escassos d'estels i constel·lacions apresos no sé com és tot el que sé, pobre de mi, sobre el que realment veig, i que naturalment em pertoca saber per a passar com a *homo sapiens* culte.

Malgrat tot, aquí baix la nostra petitesa és realitat. Una cosa certa és que en aquest moment visc rodejat d'amics com jo, i la tebior del sac aviat em farà agafar dolçament el son, al costat d'aquests companys i aquestes companyes que viuen el mateix goig en aquesta efímera pau cercada i estimada.

Si s'esqueia el temps encalmat, encara l'ardidesa dels agosarats somiaries feia estendre el llit improvisat al bell cim del Montgròs —o als Ecos— sota la immensa volta que la neta estelada estival promet, per a assaborir més enlairats encara la delícia de cloure les par-

*Nius d'àliga just sota el Montgròs.
Foto: J. Posa.*

pelles mirant el tremolós parpelleig dels estels.

Encara en penombra, un lleu oratjol acarona el rostre anunciant la preparació del naixement del nou dia. L'aparició suaument de la llum és un esdeveniment. D'una manera gradual, perfecta, es fa de dia. Embadalir-se amb les primeres llums de l'alba, amb l'encesa de colors que avancen intensament i progressivament, que per bé que repetits cada dia del món, no n'hi ha mai cap d'igual. Prodigi per als ulls humans. Eloqüència de la petitesa davant l'espectacle magne. L'esclat-ascensió de l'astre rei encomana l'alegria del nou dia amb la seva puntual presència en l'ordre de la naturalesa.

Aquesta visió tan senzilla i natural de la sortida del sol, com es diu planeament, pot ser un motiu d'íntima reflexió.

Tant de bo els homes en veiessin més, de sortides i postes de sol! Seria una lliçó de modèstia.

La farmaciola, un estri imprescindible per als muntanyencs

Mark Grossmann i Camps

Professor de Socorrisme de la Creu Roja de Barcelona

Els socorristes sabem que disposar d'una bona farmaciola a l'abast, en el supòsit d'haver d'intervenir en un accident, pot ser una ajuda immillorable.

L'alpinisme i les activitats que en general reuneixen força gent (com poden ésser les sortides del grup de jovent del Centre) comporten, com és lògic, un risc força més alt d'accident que no pas la vida sedentària.

No us estranyarà, doncs, que, conscient de la importància d'una farmaciola correcta, i després d'haver-ne polit un prototip amb els meus companys monitors durant molt de temps, m'hagi decidit a parlar-ne amb vosaltres. Potser un dia també us serà útil.

Quan hom pren la determinació de confeccionar una farmaciola, hauria de tenir ben decidit quin serà el lloc on la posarà: és completament diferent carregar la farmaciola a l'esquena que portar-la dins del cotxe; o bé comprimir-la dins de la motxilla, que dedicar-li un espai en un dels armaris de la llar.

Vull centrar-me a descriure una farmaciola útil per a les excursions. En aquesta línia, m'interessa assenyalar, en primer lloc, alguns dels requisits que hauria d'acomplir el contenidor, és a dir, la capsa de la farmaciola. És una manera com qualsevol altra de començar.

Perquè una farmaciola sigui útil en l'ampli ventall d'activitats que actualment tenen per marc la muntanya, haurà d'ésser petita, resistent, lleugera i hermèticament tancada. Pensem-hi:

petita, perquè l'espai disponible dins de la motxilla no és il·limitat; resistent, perquè haurà de fer-se un lloc entre la cantimplora, el fogonet i els altres estris contundentment durs; lleugera, perquè la capacitat de suportar i patir de la nostra esquena no és infinita; hermèticament tancada, perquè quan vessi l'oli o quan tot fent travessa ens caigui un diluvi, el seu contingut romangui inalterat.

Doncs bé, aquestes recomanacions, les aconsegueixen molts dels recipients de plàstic que es comercialitzen per a congelar queviures, i també els envasos de llauna. I si bé aquests darrers són més pesats, també és cert que són molt més resistents i ajusten molt millor. A més a més, aquests dos recipients es mantenen útils en un rang força ampli de temperatures (entre +30°C i -30°C segur), fet que els proporciona un interès addicional. En contra seu hom pot al·legar que són recipients rígids i, en conseqüència, poc adaptables als espais petits, i que són de difícil obertura. Però no hi ha res perfecte, en aquest món!

L'elecció del contenidor adequat s'haurà de fer d'acord amb l'activitat que s'hagi de fer, recordant que la farmaciola no és un estri que es munta una vegada i serveix tota una vida. La farmaciola, igualment com el socorrisme, són conceptes dinàmics i canvians, ben capaços d'adaptar-se a diferents condicions només amb una mínima dedicació.

De la mateixa manera que el contenidor té uns requeriments atenent el lloc on es destini, igualment el contingut, que compon en si la dotació de la farmaciola, s'ha d'adaptar al tipus d'activitat que es pensi fer, a la seva durada i a la gent que hi participi. Això significa, hi insisteixo, que cal preparar convenientment i amb antelació el contingut de la farmaciola.

PER A EXCURSIONS DE CURTA DURADA I DE POCA GENT

Com a exemple, per a un sol cap de setmana i per als ocupants d'un turisme, la farmaciola, bàsicament, hauria d'incorporar, d'una banda, elements per a fer cures externes en lesions de no gaire importància, i de l'altra, els telèfons per a activar els socors organitzats.

A títol orientatiu això seria: desinfectant general d'ús tòpic (ampolla petita), apòsits/compreses estèrils, sutura cutània adhesiva, cabestrells o draps triangulars, apòsits de tul greixós, glucosa o similar, xeringa, pinces, tisores, goma Smark, paper i llapis. I el telèfon d'emergències dels Bombers de la Generalitat de Catalunya, corresponent a la base de Bellaterra (Vallès Occidental): (93) 692 80 80.

Els medicaments d'ús particular i exclusiu de cada persona han d'ésser responsabilitat individual del qui els pren, si es tracta d'un adult, o bé haurien d'estar sota la custòdia del monitor i acompanyats de les explicacions detallades de com i quan s'han d'administrar. Sigui com sigui, no han d'incorporar-se a la farmaciola, de tal manera que hom evita d'obrir-la i tancar-la innecessàriament.

Evidentment, aquesta dotació tan bàsica es complementa amb tot allò que cadascú hauria de dur sempre a la motxilla, com són un frontal o una llanterna (els accidents també passen de nit i a les fosques, us ho asseguro!), crema de protecció solar i hidratant (segons la temporada), i una flassada adiabàtica o de supervivència situada a la tapa de la motxilla, sota del casc o on sigui, sempre que quedi accessible.

De la mateixa manera, és obvi que com més llarga sigui l'activitat a fer o

No és cap dansa ritual... Just en arribar al refugi Adèle Planchard (3173 m), a la regió dels Ecrins, cal "reparar" els desperfectes. En aquesta ocasió, els ulls d'en Carles es ressenten del sol. Foto: M. Grossmann.

més llunyà sigui l'indret on es vagi, més caldrà ampliar-ne la dotació bàsica. En aquesta línia, és clar que la finalitat amb què es prepara i s'omple una farmaciola per a anar deu dies de travessa pel Pirineu amb quaranta nois i noies o bé per a anar d'expedició als Andes sud-americans és molt diferent.

L'ampliació de la dotació d'una farmaciola passa en tots els casos per incorporar-hi medicaments. En aquest apartat us aconsellaran adequadament metges i farmacèutics, i no obstant això, cal destacar amb lletres grosses que, en principi, tots els medicaments són tòxics: alerta a les possibles al·lèrgies i actuacions encreuades. Recordeu que pot ésser molt pitjor el risc que es deriva d'una mala utilització d'un medicament que no pas el «benefici» que en pugui obtenir un accidentat.

PER A ACTIVITATS DE LLARGA DURADA

Si es tracta d'una activitat llarga (i si sou molta gent caldrà multiplicar les existències), hom pot afegir-hi: fèrules de Kramer o fèrules pneumàtiques, termòmetres, analgèsics, antipirètics, col·liri oftàlmic, antidiarreics i contra gastràlgies, antibiòtic d'ampli espectre, somnífers no barbitúrics, calmants del dolor en general i del d'origen traumàtic en particular, laxant suau, contra hemorroides, contra infeccions cutànies, benes de tela, benes elàstiques, cotó, antiemètic, anti-tussigen, preparats polivitamínics, medicament per a combatre la patologia específica de la gran altitud.

És rigorosament obligatori estar al corrent de la vacunació antitetànica i de qualsevol altra que s'exigeixi o àdhuc només es recomani en països llunyans (per a més informació en aquest darrer

apartat, us podeu adreçar a la càtedra de medicina tropical de l'Hospital Clínic i Provincial de Barcelona).

Com ja deveu haver notat, tot això ja no hi cap, en una senzilla capseta de plàstic o de llauna. Una bona solució pot ésser estructurar petites farmacíoles independents per a cada grup o cordada, i deixar una provisió al campament base.

Allò que sovint succeeix és que no n'hi ha prou de portar una farmaciola ben curulla de potingues per a curar una ferida. La farmaciola esdevé una eina ben inútil si no se sap fer servir. Perquè quan ens trobem davant d'un accidentat, no n'hi ha prou de tenir bona fe i ganes d'ajudar. Cal, a més a més, posseir uns coneixements mínims

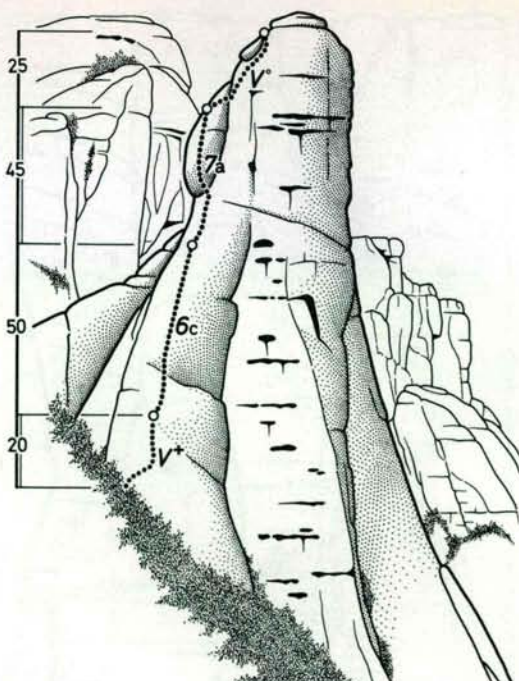
de socorrisme, a partir dels quals hom pugui anar encadenant una actuació improvisada i correcta, segons les exigències de cada ferit i de cada entorn (informació a l'Escola de Socorrisme de la Creu Roja, telèfon 300 65 65).

És per aquest motiu, és a dir, per tal d'evitar els «espontanis», que ben a propòsit no he explicat per a què serveixen molts dels estris i productes enumerats en aquest article, de la mateixa manera que he procurat no incloure-hi cap marca comercial enregistrada.

Espero que això no serà un entrebanc important a l'hora de decidir si la informació d'aquest article us pot ésser útil. Tinc la certesa que paga la pena ésser prudent!

VIES D'ESCALADA

MONTSERRAT (Cavall Bernat)

Via «L'enigma de cid-Ta-Mar» (140 m, 7^a),
1ª asc.: 2-X-90, per Carles Giralt, Israel Macià i David Macià.

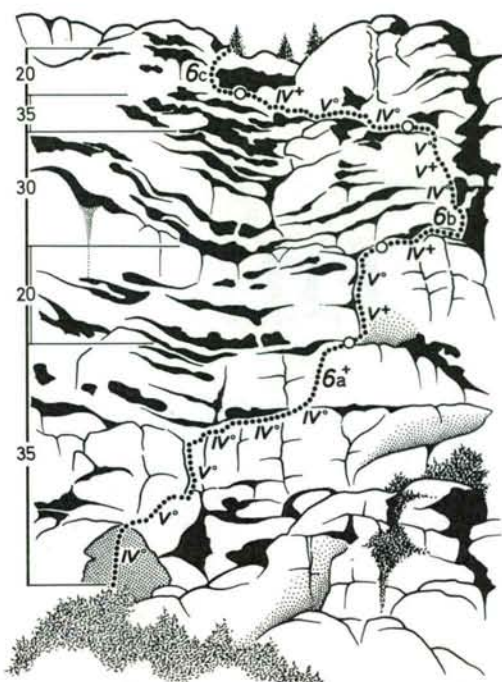
MONTSERRAT (paret de Santa Cecília)

Via «Núvols de Humbolt» (200 m, ED),
1ª asc.: 17-III-90, per Josep Vila i Antonio G. Picazo.

Diagrama esquemàtic de la paret NW d'Aguilles de Montserrat. La paret està representada amb formes irregulars i textures que indiquen diferents tipus de roca i fissures. A l'esquerra, s'indica la 'VIA BAGES'. Al centre, una sèrie de punts connectats per una línia vertical representa la 'VIA CARRILET 2001'. A la dreta, una escala vertical marca les altures en metres: 15, 10, 45, 15, 40 i 35. Les vies d'escalada són etiquetades amb símbols i codis: III°, V+, V~, VI°, VI~, V+, VI°, V+, VI°, A2+, VI~, A3/N+, A4-, V+A2+, A3, A3~, A3~, A2+, A2+V+, V+.

VIES D'ESCALADA

SERRAT D'ODÈN (paret de Canalda)

Via «Yogurtu Ungüea» (140 m, ED inf.), 1ª asc.: 4-II-90,
per Ll. Castellana, Josep Mª Cases i Joan Marceló.

SERRAT D'ODÈN (paret de Canalda)

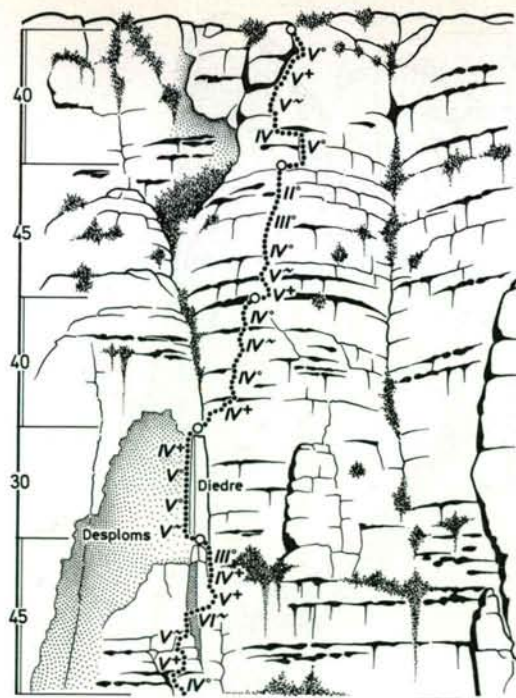
Via «Dimensió aproximada» (200 m, ED inf.), 1ª asc.: 8-XII-90,
per Àngel Eroles, J. M. Cases, J. Marceló i M. Garriga.

COLLEGATS (paret de la Figuereta)

«Via de la Cuqui» (100 m, ED inf.),
1ª asc.: 26-I-91, per Manolo Vilchez i A. Ballart.

COLLEGATS (barranc de Sant Pere)

Via «Siluetas de Amor» (200 m, ED inf.),
1ª asc.: 27-I-91, per A. Ballart i Manolo Vílchez.

CRÒNICA DEL CENTRE

CICLE D'EXCURSIONS A L'ALBERA HOMENATGE A CARLES BOSCH DE LA TRINXERIA

Aquest cicle va començar el 15 de novembre amb la presentació de tot el programa d'activitats que havien de tenir lloc fins al 14 d'abril d'aquest any. Va presidir l'acte Josep M. Sala, i les informacions i els comentaris anaren a càrrec de Francesc Beato i Kildo Carreté, coordinadors i ànima d'aquests originals cicles plens de cultura. La vetllada va acabar amb una projecció de diapositives de Camil José.

El dia 18 de novembre es va portar a terme la primera excursió, des del Port de la Selva al cap de Creus. El dia 16 de desembre, l'itinerari va transcórrer per la reserva natural de la Maçana. El dijous 17 de gener, Roger Rull, conseller pedagògic de català de la Catalunya Nord, va donar una conferència il·lustrada amb diapositives de la regió de l'Albera. I el dia 19 de gener, l'equip coordinador del cicle va oferir un reportatge il·lustrat de cicles anteriors al Casal de Cultura de la Jonquera, com a preludi de l'excursió de l'endemà per aquelles contrades i de l'homenatge previst a la mateixa localitat a Carles Bosch de la Trinxeria.

El diumenge dia 20, a la Jonquera (110 m) féu un dia rúfol, amb una tramuntana que feia prendre precaucions, particularment als colls i punts elevats de l'itinerari. Tot i així, ens aplegàrem 124 excursionistes, que férem el recorregut en el

temps previst. Tots els assistents foren obsequiats amb un opuscle referent a la contrada i a l'homenatge esperat, costum lloable dels coordinadors. Aquests opuscles, en finalitzar els cicles són dipositats a la nostra biblioteca i poden ser consultats per aquells socis que sentin curiositat per aquesta mena d'excursions que sempre tenen el suport d'altres entitats excursionistes.

L'itinerari presentava un desnivell de 640 m i el collet de la Neu (750 m) era el punt més alt. El camí vers el mas Brugat, i la contrada de la mateixa masoveria foren molt interessants. Del castell de Rocabertí solament es veu el que fou la capella de Sant Romà i resta dempeus el portal d'entrada i alguns fragments de parets, però la tramuntana no ens donà peu a contemplar-lo detingudament. El camí després va seguir uns viarans prou plens de vegetació i vam veure alguns rierols que s'esmunyien precipitadament a cercar el Llobregat de l'Empordà. Es féu un breu descans davant les ruïnes de l'ermita de Sant Pere del Pla de l'Arca, del segle X, construïda amb *opus spicatum*. Això ens féu pensar en l'empordanès Alexandre Deulofeu, que havia donat conferències a casa nostra sobre el romànic català i ens havia il·lustrat sobre aquesta forma de construcció. L'itinerari, que després es va seguir vers la part nord del serrat del Calze, fou sovint per senderons poc freqüentats, plens d'una vegetació nova que s'alça arreu i de la qual sobresurten les alzines cremades i tota classe d'arbusts llenyosos que continuen dempeus amb tot el brancam ennegrit. Allí les masies resten esventrades i el paisatge, antany segurament embadalidor, ara ens afligia. Des dels punts més alts poguérem veure el Canigó nevad, el golf de Roses, algunes viles de la Catalunya Nord, el castell de Recasens, el de Bellaguarda, el puig Neulós, les Salines, el Bassegoda, el roc de Frausa, etc.

L'ermita de Santa Llúcia (abans església de Sant Miquel

de Solans) ens acollí a l'hora de dinar. L'edifici, restaurat, és d'estil romànic, del segle XII-XIII i presenta un campanar de cadireta. Hi ha una hostatgeria adossada a l'ermita, on es varen poder soplar bona part dels assistents. El lloc és adequat per a fer-hi fontades i donar acolliment als excursionistes, que disposen d'un aixopluc amb llar de foc, aigua i estris de cuina. Antigament el dia de l'aplec, que s'escau el segon diumenge de maig, es ballaven l'almorratxa i sardanes, i es cantaven els goigs. Sembla que l'aplec encara es manté viu.

Tots els assistents foren obsequiats amb vi de Pont de Molins i galetes. Una vegada acabat de dinar, es va emprendre el camí dels pelegrins, que davalla a la Jonquera per la Creueta i el pou del Llop.

A la Jonquera i prop de les sis, varen començar els actes d'homenatge a Carles Bosch de

la Trinxeria, avantpassat consoçi que figura a la galeria d'excursionistes il·lustres de la nostra sala d'actes.

La placa que es va inaugurar a la casa on va viure l'homenatjat diu així: «En aquesta casa visqué Carles Bosch de la Trinxeria 1831 - 1897». Al bell mig hi ha l'escut de l'entitat, el nom i la data: «gener 1991».

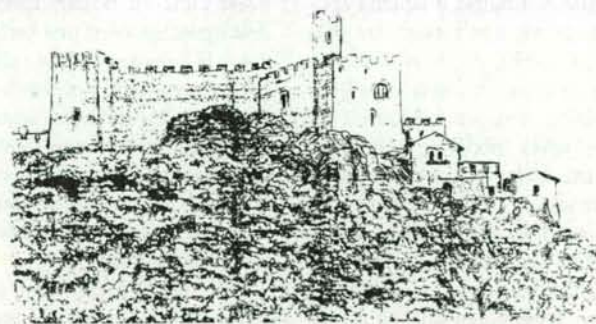
Prèviament, hi havia hagut uns parlaments a l'aire lliure, acaronats per la tramuntana, un xic més feble que durant el matí, a càrrec del nostre president, Josep M. Sala, que s'expressà com hauria plagut als nostres fundadors: cultura i esport, conèixer el país i estimar-lo; trobar a cada indret motiu d'estudi i alhora procurar conservar les tradicions i els costums del nostre poble. Aquests foren els mereixements del nostre homenatjat, que fou delegat a la Jonquera en representació de l'Associació Catalanista d'Excursions

L'ALBERA

del Roc de Frausa
al Cap de Creus

Cicle d'Excursions

Novembre 90
Abril 91

Castell de Requesens

**CENTRE EXCURSIONISTA
DE CATALUNYA**

Club Alpi Català

Secció de Muntanya

Paradis, 10 - Tel. 315 23 11
08002 BARCELONA

Científiques i també de l'Associació Catalana d'Excursions, predecessores del Centre. Josep M. Sala va acabar agraïnt a les autoritats i a l'Associació Cultural Jonquerenca el suport que havien donat a la iniciativa de la nostra entitat.

Tot seguit feu ús de la paraula Jordi Castellanos, catedràtic de Filologia Catalana de la Universitat Autònoma de Barcelona, que va fer el pròleg de l'edició de la Biblioteca Selecta de *Records d'un excursionista*, de Carles Bosch de la Trinxeria, la primera obra i la més significativa que escriví el nostre consoci, impulsat pel moviment renaixentista d'aquella època. Jordi Castellanos va dir-nos d'entrada que el seu avi havia estat soci fundador de la nostra entitat i exposà els trets més significatius de Carles Bosch de la Trinxeria: havia nascut a Prats de Molló, fou educat a Tolosa de Llenguadoc, on obtingué el grau de batxiller en Arts i Lletres, va viure a Barcelona i la mort del seu avi féu que hagués de prendre possessió del patrimoni familiar rural i establir-se a la Jonquera. Quan ja tenia cinquanta anys va deixar l'activitat a l'aire lliure i es dedicà a la literatura, i començà a col·laborar a la nostra entitat amb la «Miscel·lània Folklòrica» (1887). Després Jordi Castellanos va enumerar les seves obres i en féu una anàlisi personal que va donar lloc a parlar de Josep Yxart, crític naturalista d'aquella època, de les arrels positives dels seus escrits, del fons de dades de primera mà, dels trets geogràfics, artístics i històrics de les seves obres i, particularment, dels seus treballs entre narrativa i ciència, una ciència donada per l'experiència viscuda amb el contacte amb la terra i els homes que la conreenen, etc. Segurament que va deixar moltes coses per dir, però la mostra fou del tot suficient com a introducció de l'homenatge que s'estava vivint.

Un cop fet el descobriment de la placa, amb la presència de les primeres autoritats, fórem convidats a escoltar el concert

de l'Orfeó Jonquerenc, dirigit pel mestre Lluís Mandado, a l'església parroquial. Els cantaires, situats a l'alta major, a l'esguard de la Mare de Déu de la Jonquera, cantaren «El rossinyol» i les sardanes «Aplec de Santa Llúcia» i «L'Empordà». Responent als persistents aplaudiments, acabaren l'actuació amb un conegut cànon de difícil execució, que entonaren amb mestria.

L'acte es va cloure amb unes paraules de l'alcalde, Josep Rigau i Domènech, el qual manifestà en nom del consistori municipal i el poble de la Jonquera la satisfacció que els havia aportat la diada, tant per l'excursió, que ens havia permès conèixer la contrada, com per l'homenatge a un català il·lustre, que si bé no havia nascut a la Jonquera havia fet tots els possibles perquè l'en consideressin. A la Jonquera sempre han estat reconeguts els seus mèrits i ha estat recordat amb estima com un fill adoptiu. Acabà donant les gràcies als conferenciant, als organitzadors, a l'entitat excursionista de la Jonquera i a l'Orfeó Jonquerenc, que va voler contribuir a la diada.

De retorn a Barcelona i en un dels dos autocars, el nostre consoci Emili Ullés va recitar unes poesies de Josep M. de Sagarra, especialitat que li desconecíem i que a tothom va plaure. També el consoci Francesc Olivé, col·laborador d'aquest cicle en la part literària dels opuscles, oferí una xerrada sobre la llengua catalana i altres parles germanes, que havia de tenir lloc el dimecres següent en un homenatge que l'entitat tenia preparat a Pompeu Fabra, commemoratiu del centenari de la primera campanya lingüística a la nostra entitat.

Fou, per tant, un retorn profitós. Volem acabar aquesta crònica reconeixent públicament la vàlua d'aquests cicles que ens apropen a les entitats germanes d'arreu del nostre país, al temps que ens fan conèixer els homes i les terres de Catalunya de la mà de Francesc Beato i Kildo Carreté, junta-

ment amb molts altres.

Endavant, companys! Teniu el suport de la junta de la secció de Muntanya, el de la junta directiva, per descomptat, i l'admiració de molts excursionistes tant de casa com de tot arreu.

M. M.

CONCERT DE NADAL

El dia 13 de desembre va tenir lloc a la sala d'actes de la nostra entitat, el tradicional concert de Nadal, aquest any amb la novetat de participar-hi, conjuntament amb la coral del Centre, la coral de l'Escola d'Enginyers Agrònoms, formada per veus juvenils, sota la direcció de Víctor Frigola. Aquesta coral inaugura la vetllada amb un repertori de cançons del segle XVI, anònimes i d'autors com Denarzi, Manzini i Groba.

La coral del Centre Excursionista de Catalunya, dirigida per Eva Martínez, optà per un programa similar des del segle XVI al XVIII, i adaptacions. Les dues corals finalitzaren el concert cantant conjuntament les cançons «El noi de la mare» i «Joia en el món».

La sala d'actes s'omplí de gom a gom d'un públic fidel i afí a aquestes manifestacions musicals pròpies d'aquestes diades, que any rera any consoliden aquesta tradició que s'ha fet indispensable a casa nostra.

Les dues corals demostraren les seves qualitats interpretatives, ben acoblades i cenyides a la direcció del mestre. Tothom se'n va anar satisfet i així ho demostraren amb els seus llargs aplaudiments.

M. M.

XIII BIENNIAL DE DIBUIX I PINTURA

Del 15 al 30 de gener va romandre oberta a la sala d'exposicions de la nostra entitat, una mostra pictòrica amb obres de consoci, particularment de la secció de Ciències i Arts, que

és la que promou cada dos anys aquesta manifestació artística documental.

L'exposició recollia 84 obres i 2 figures. Les tècniques emprades foren, principalment, l'aquarel·la i el dibuix, i la majoria d'obres foren executades en un temps limitat i força breu, durant el transcurs d'excursions programades a l'efecte. En conjunt, les obres denoten habilitat i gust, i una interpretació cromàtica singularment bella, quan ens referim a les d'aquells que a cada biennal demostren que han arribat a una cota més elevada de superació. No cal dir que hi havia obres que destacaven pel seu virtuosisme, per una especial sensibilitat artística o per la realitat palpable d'un bon aprenentatge. Entre aquestes obres, podríem esmentar les de Núria Ribot, Francesc Amat, Josep Belza, Francesca Valls, Xavier Borrell o Romuald Claverol.

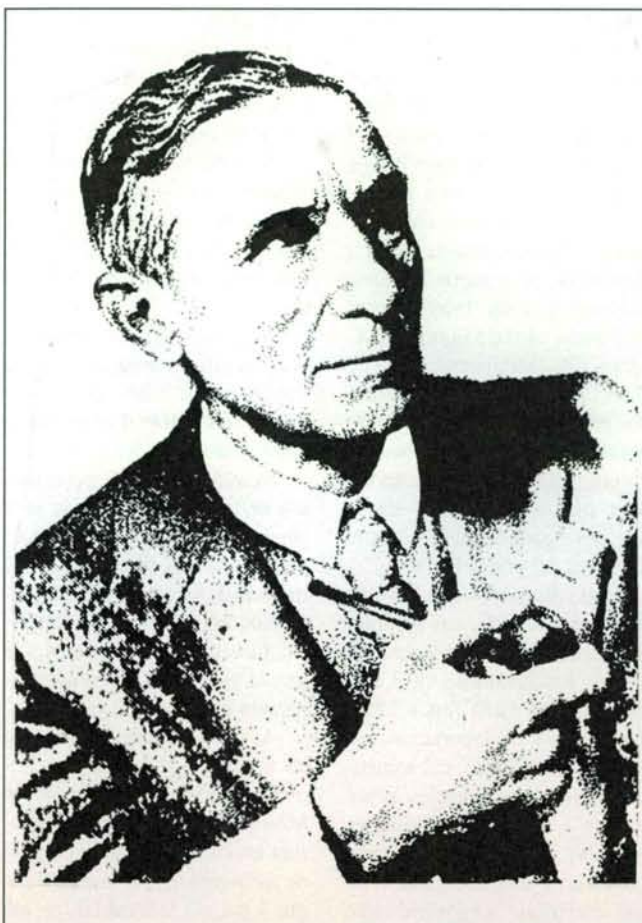
Això no obstant, la secció de Ciències i Arts estaria més satisfeta veient la sala ben plena d'obres i apunts dels consoci assistents a les sortides programades per promoure l'afecció al dibuix o a la pintura. Esperem que a la propera mostra, d'aquí a dos anys, hi prendran part nous associats i que les sortides a muntanya destinades a pintar seran cada cop més nombroses.

Com altres anys, tots els artistes, pel sol fet de participar-hi, foren obsequiats amb material afí a la mostra pictòrica i rebieren l'encoratjament dels directius a perfeccionar-se i prosseguir en aquest art tan lloable.

M. M.

ACTE COMMEMORATIU DEL CENTENARI DE LA PRIMERA CAMPANYA LINGÜÍSTICA DE POMPEU FABRA

El dia 23 de gener a la sala d'actes va tenir lloc una vetllada literària en homenatge i recordança del mestre Pompeu Fabra, tant per escaure's el centenari de la primera campanya

lingüística, com del seu ingrés com a soci de la nostra entitat (1891-1991).

El mateix dia va inaugurar-se una exposició sobre el mestre, al vestíbul de la sala d'actes amb aportacions del fons de l'Arxiu Fotogràfic, de l'entitat, d'Agustí Bou, Jordi Mir i Francesc Olivé, consistents amb fotografies, dibuixos, llibres, revistes, cartells, reproduccions i tot ordenat per un grup de socis de la casa afins a aquestes manifestacions culturals.

El nostre president, Josep M. Sala, va encetar la vetllada commemorativa agraïnt la presència de Carola Fabra, filla del mestre, que fou obsequiada amb un bonic ram de flors.

Josep M. Sala va parlar breument del seny ordenador de la llengua catalana conscient que havia de donar pas a oradors escollits que parlarien de Pompeu Fabra des de diversos aspectes.

Agustí Jolis va parlar-nos de Pompeu Fabra excursionista. A tall d'introducció, recordà que

era molt sensible a les manifestacions de la naturalesa i sabia embadalir-se amb una flor, una papallona o un capvespre, i de la mateixa manera s'interessava per l'home i el seu llenguatge. Les excursions donaven joc a totes les seves afeccions, particularment a la de voler ordenar la llengua de tots els catalans, tenint en compte l'origen de les paraules. Dels seus amics, va destacar Jaume Massó i Torrents, Joaquim Casas Carbó, Josep Iglésies i Pere Gavarró, entre altres. Al Tibidabo, quan solament hi havia una petita capella on avui podem contemplar un gran temple expiatori, Pompeu Fabra va començar a intimar amb l'obra de la Creació i el delit de caminar. Entre aquells amb qui acostumava a fer excursions va recordar Pere Arnalot i, respecte a les sortides a muntanya, va destacar la de Barcelona a Camprodon a peu en sis jornades, esmerçant-hi 57 hores, i la que féu de Ripoll al Canigó passant per Núria i Carançà, i les anades al Montseny

o a l'Aneto, i els campaments als Pirineus.

En aquestes afeccions hi va haver un parèntesi, que fou quan va anar a treballar al País Basc. Tenia en aquells moments trenta-quatre anys. Després, al retorn, féu amistat amb Josep M. Batista i Roca i fundaren Palestra, i tingueren lloc els campaments anomenats Pompeu Fabra. Agustí Jolis acabà amb un prec o toc d'atenció: havia comprovat que els mitjans de comunicació i especialment entre la joventut, hi ha un deteriorament del llenguatge, que a vegades és fins i tot groller, i que caldria netejar-lo de mots forans o malsonants, puix la llengua ordenada per Pompeu Fabra, posada a les nostres mans amb tant d'amor per Catalunya, no es mereix cap greuge.

A continuació va parlar Josep Miracle, biògraf de Pompeu Fabra, que dissertà sobre la primera campanya lingüística del mestre. Féu esment que el més formidable de Pompeu Fabra fou considerar la llengua com un do de Déu, al qual hom no pot renunciar mai per ser quelcom viu i distintiu d'una nació. Des de molt jove va sentir la vocació de l'ordenament de la llengua catalana, ja que el que llegia o escoltava dels lletraferts de l'època no era escrit o dit d'una manera correcta.

En aquell temps hi havia una gramàtica acceptable d'Alexandre Cortada, però quan Joaquim Casas Carbó va veure els treballs del mestre, va creure que aquell era el camí correcte i el portà a la revista *Avenç*, en l'equip de la qual hi havia Jaume Massó, soci de la nostra entitat. De tota manera, escriure en una revista el català de Pompeu Fabra no donà el resultat esperat, calia donar-hi una projecció més gran, i es trobà el Centre Excursionista de Catalunya, on es donaren lliçons de gramàtica en unes classes que tingueren molt d'èxit i donaren al treball de Fabra la ressonància que es perseguia. Per a poder donar aquestes lliçons, es féu soci de l'entitat i ho fou fins a la mort. El resultat

foren molts adeptes, si bé encara quedaven alguns detractors, que al final emmudiren davant la consolidació de l'obra del seny ordenador del mestre.

Josep Miracle va cloure el seu abrandat discurs manifestant el seu agraïment etern al mestre per haver-li demostrat estima i deferències pròpies d'un fill, honor que no es pot oblidar, consideració a la qual se sent fidel i veneració que voldria compartir amb el públic assistent, perquè la llengua catalana fos viva sempre.

Fora de programa, Josep Miracle féu un incís demanant al president que es pogués incloure a la vetllada la lectura d'una poesia al·lusiva al mestre i així es féu, del llibre *Entre el caliu i la flama, dotze vides estel·lars*, l'autor va recitar una poesia inspirada en la figura de Pompeu Fabra.

Després féu ús de la paraula Francesc Olivé, que parlà sobre Pompeu Fabra i els seus amics del Centre. Amb l'erudició que li coneixem, va parlar del mestre amb coneixement i detall esquitxats d'anècdotes, que donaren a la conferència un to agradós i relaxat. Féu esment d'Eudald Canivell, Àngel Guimerà, de la revista *Avenç*, que cercava l'escriptura gens enarrida, i de *La Renaixença*, revista que encara mantenia un català arcaic. Quan es féu soci del Centre, Pompeu Fabra tenia vint-i-tres anys, i difícil és pensar que podia haver-s'hi inscrit abans perquè l'entitat, com a Centre Excursionista de Catalunya tenia pocs mesos d'existència.

Francesc Olivé va afegir a les explicacions d'Agustí Jolis una excursió que s'ha divulgat poc, que fou l'anada a peu seguint el curs de l'Ebre des de Fraga a l'illa de Buda. Respecte a la llengua catalana, l'orador posà èmfasi en el fet que Pompeu Fabra sempre procurà simplificar el llenguatge, perquè fos útil a tothom, sistematitzant-lo i alleugerint-lo d'arcaïsmes. El seu relleu en les classes de català a la nostra entitat, l'agafà Rossend Serra i Pagès.

Cal dir que entre tots tres

oradors donaren una visió prou completa del mestre, gramàtic i patriota eximi.

Un altre afegit a la vetllada fou la dissertació del nostre consoci i servador del patrimoni artístic i documental de l'entitat, Josep Font i Solsona, que va oferir-se a dir uns mots.

Remarcà que l'acte que s'estava fent era el primer en tot el país a commemorar el centenari de la primera campanya lingüística i recordà la figura del mestre i alguns fets relacionats amb l'entitat i amb els Jocs Florals a Barcelona. La seva intervenció vingué a documentar un xic més l'auditori que omplia la sala: socis i personalitats de la ciutat i d'altres entitats germanes, entusiastes de les commemoracions de les figures senyeres del nostre país.

Josep M. Sala va cloure l'acte amb unes paraules d'agraïment als oradors, a la senyora Fabra, al públic assistent i especialment als tres ex-presidents de l'entitat que es varen sumar amb goig a aquesta vetllada commemorativa tan significativa: Josep Ventosa, Agustí Bou i Lluís Puntís.

Tothom va sortir satisfet d'haver pogut assistir a un acte, que segurament no serà pas l'únic a Catalunya, en homenatge a Pompeu Fabra tot recordant la seva gran obra.

M. M.

CRÒNICA DEL MÓN EXCURSIONISTA

PRESENTACIÓ DEL LLIBRE MIQUEL FARRÉ, PINTOR

El dia 15 de novembre de 1990, a la sala d'actes de la

Conselleria de Cultura de la Generalitat de Catalunya, es presentà el llibre *Miquel Farré*, pintor de Rosa Maria Subirana, Esther Boix, Francesc Fontbona, Mireia Freixa, Josep M. Garrut, Immaculada Julián, Francesc Miralles, Lluís Monreal i Rafael Santos-Torroella, amb pròleg de Joan Guitart i Agell i justificació de Montserrat Farré i Raventós, amb un format de 31 x 31 cm, 403 pàgs. i il·lustracions en negre i color, obra fonamental per a entendre la pintura i el seu autor, Miquel Farré i Albagés.

Amb la presència del nostre president, Josep M. Sala i Albarreda, i membres de la junta directiva del Centre, ultra molts socis que foren amics del pintor, s'inicià l'acte presidit per l'honorable conseller Joan Guitart i Agell, acompanyat per Rafael Santos i Torroella i Montserrat Farré i Raventós, filla del pintor.

La presentació fou a càrrec de Rafael Santos Torroella, com a crític d'art.

En el seu discurs exposà el valor de la pintura de Miquel Farré i la seva importància en la realització de la pintura a l'aigua, preferentment l'aquarel·la, en la qual demostrà una força que iguala, si no és que supera, la pintura a l'oli. Així mateix, es referí a la pintura al fresc, procediment del qual fou coneixedor com potser ningú més de la seva generació, cosa que demostrà en les diverses parets decorades, des de l'església de Santa Anna, en plena plaça de Catalunya, fins al cupulí de la capella de Sant Jordi de l'edifici de la Generalitat, passant pels murals de les Llars Mundet o per les parets de l'escala noble del Banc de Bilbao-Biscaia, de Barcelona.

Féu ressaltar també la seva contribució importantíssima en l'aspecte pedagògic, tant a l'Escola Superior de Belles Arts de Sant Jordi, a la càtedra de Procediments Pictòrics, com a l'Escola Internacional de Pintura Mural Contemporània, al Monestir de Sant Cugat del Vallès, on es cursaren vint-i-dos cursos de Primavera i altres

tants de Tardor, escola que adquirí fama internacional, amb assistència d'alumnes d'arreu del món, i que, en morir Farré pocs dies abans de començar el curs de 1978, va passar a dirigir el qui n'era secretari i professor, el nostre consoci Josep M. Garrut. Aquesta escola passà a denominar-se a partir d'aquest moment Escola Internacional de Pintura Mural Miquel Farré.

La filla, Montserrat Farré de Ticó, féu una semblança del seu pare i fa insistir en els mèrits dels col·laboradors d'aquest volum, col·laboració que ha assolit que aquest llibre tingui una envergadura paral·lela a la de l'obra del pintor Farré.

Entre els mèrits que l'acompanyaren en vida, cal comptar la seva vice-presidència del Centre Excursionista de Catalunya des de 1955 fins a 1959. Entre altres col·laboracions en la tasca del Centre, cal esmentar algunes conferències sobre pintura i algunes exposicions, entre les quals destaca la dedicada a un gran paisatgista, Dionís Baixeras, exposició que ocupà gran part de la casa del carrer del Paradís. Així mateix organitzà una exposició de pintura de paisatge d'alta muntanya de Maria Pidelaserra. Cal també anotar que amb la junta de la subsecció de Pintura va estudiar de fer possible un Saló Internacional de Pintura d'Alta Muntanya, que no arribà a realitzar-se, però que fou una il·lusió que sempre tingué en perspectiva, i que el 1956, féu el parlament del vuitantè aniversari del Centre.

Amb una nombrosíssima concurrència del món de les arts i de la cultura, i amb l'assistència d'una nodrida representació del Centre, el llibre fou presentat i ha tingut fins avui un notable èxit de difusió.

J. M. Garrut

JOSEP ARTIGAS I OJEDA

Del 10 al 30 de gener d'enguany i a la sala d'exposicions del Palau Marc de Barcelona, Josep Artigas ha presentat la

seva col·lecció de l'Abecedari artístic, lletres i números d'una gran categoria plàstica, amb detalls de *collage*, sota l'element comú del pigment creat per ell.

A més, en l'exposició es reuneixen un conjunt de cartells i altres treballs de grafista publicitari, fets al llarg de la seva vida de treball a Barcelona i a Suïssa.

Artigas no vol ser considerat com un artista, perquè no busca l'estil propi, sinó que cerca l'estil més apropiat al producte que tracta.

Nosaltres que el coneixem des de fa molts anys, en la seva personalitat de muntanyenc, d'escalador i d'esquiador de muntanya, sabem de la seva sensibilitat pel gaudi de l'esforç físic, lliurement acceptat cara a la natura, que no es pot sentir plenament sense un fons espiritual.

Al nostre Centre, a la secció de muntanya, al CADE, a l'enyorada Escola d'esquí de la Molina, hi ha treballat col·laborant en curses, estudis i creació de tècniques, com l'Autoger segur i tracció individual, en escalada sobre roca, o la completa il·lustració del llibre *Escalada* de l'inoblidable Ernest Mallafré, i també com a creador de les ensenyas del CADE i de l'Escola d'esquí de la Molina, de nombrosos cartells de proves d'esquí i de curssets d'escalada i trofeus de tota mena.

Davant aquesta important exposició, patrocinada pel Departament de Cultura de la Generalitat, amb la col·laboració de l'Associació Catalana de Publicitat i Comunicació, nosaltres hem pogut admirar la seva obra i agraïm les aportacions generosament ofertes per a la millor imatge de les nostres activitats, esperant que la seva vena creativa pugui continuar per molts anys en benefici dels seus admiradors.

A. J. F.

ASSEMBLEA GENERAL DEL CLUB ALPÍ FRANCÈS (CAF)

Els dies 25 i 26 de gener, el president del Centre, Josep M.

Sala, i Josep Abril varen assistir, invitats pel CAF, a l'assemblea que cada any té lloc per aquestes dates.

El lloc escollit fou La Rochelle, en el departament de la Charente Maritime. En aquest bell indret, un lloc mariner per excel·lència i lluny de les muntanyes, hi ha una reduïda però dinàmica secció del Club Alpí Francès, que va preparar magníficament la trobada. Prop de tres-cents delegats de les 140 seccions que té el CAF varen treballar de valent tot el cap de setmana.

Hi trobarem una acollida excel·lent i vam aprofitar per a incrementar les relacions i activitats que des de fa uns quants anys anem desplegant amb algunes de les seccions dels Pirineus.

J. A.

75è ANIVERSARI DE LA LLIBRERIA QUERA

Els excursionistes vam poder compartir el passat dia 2 de febrer, la celebració del 75è aniversari de la fundació d'aquesta veterana llibreria, que tant de suport ha donat a les publicacions excursionistes, en tots els vessants i les especialitats.

El venerable Josep Quera i Cordova inaugurarà la botiga, i habitatge alhora, el 2 de febrer de 1916, en un temps de gran entusiasme literari, en publicacions de teatre català de caire catòlic i amants del bon parlar, i s'inicià també en les publica-

cons de tema excursionista.

El nom de la botiga, *L'Escon*, ha reflectit plenament des de la seva fundació, el tarannà cordial dels Quera, que ha anat aplegant al seu entorn unes amistats amb uns propòsits afins de divulgació cultural.

El fill, Joan Quera i Graupera, que ja regentava la llibreria des de 1939, empenyé a partir de 1960 una especialització concreta sobre excursionisme: hi podem trobar allò que cerquem de cartografia, guies de muntanya i de ciències naturals i de monografies de tota mena. Actualment és ajudat per la seva filla Roser i el seu marit, així com pels néts, Jordi, Núria, Oriol i Raimon.

La tarda d'aquest 2 de febrer ens aplegarem a la botiga un gran nombre d'amics, amablement atesos pels amfitrions, entre els quals hi havia en Roc, d'un any d'edat, fill de la Núria. Ell no s'adonava encara de res, però nosaltres sí que veïem en ell una altra anella, la de la cinquena generació, en la llarga cadena de la nissaga de cultes llibreters del carrer de Petritxol, de la nostra ciutat.

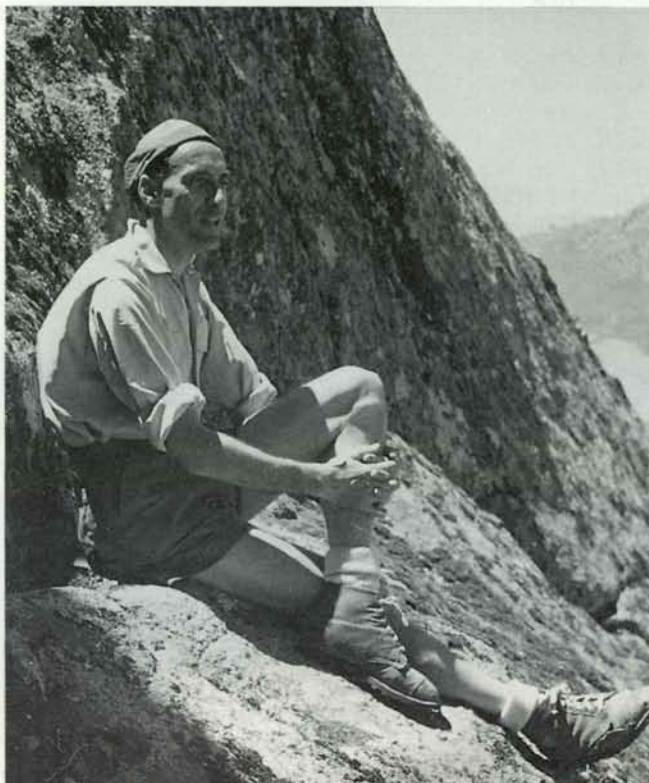
A. J. F.

RECORDANÇA

JOSÉ GONZÁLEZ FOLLIOT

El 2 de novembre de 1990 va morir a Madrid aquest veterà soci de la R. S. E. A. Peñalara, ben conegut dels excursionistes catalans.

La seva activitat muntanyenca ha estat sempre molt

destacada des dels volts del 1923, quan anava en bicicleta a la Pedriza per escalar. Després, el 1932, ja en el GAM del Peñalara, desenvolupà la seva activitat a la Pedriza, a Gredos, al Torreón de los Galayos; als Picos d'Europa, a la Peña Santa i el Naranjo de Bulnes; al Pirineu, a la cresta de Diable al Balaitós o al couloir de Gaube, al Vinhamala, i a l'Aiguille Verte, a Chamonix, com a fites destacades de la seva llarga història.

Aquí, però, volem destacar la personalitat d'aquest home, afectuosament conegut amb el nom de *Pepín*, que sempre tingué un esperit obert, engrescador i de treball, tant en el seu club com dintre de la Federación Española de Montañismo.

Els seus grans dots de narrador captivaven tothom qui estava al seu costat. Pepín no faltava a campaments, marxas o inauguracions a tot arreu i, entre nosaltres, hem estimat la seva presència al Pedraforca i a Montserrat, i també hem cercat la seva companyia als Picos o a la Pedriza per conèixer unes jornades amb ell.

Recentment, el 1989, va publicar un llibre titulat *Mi vida montañera*, que tingué la genti-

José González Folliot a Gredos el 1947. Foto del llibre La conquista de la montaña, d'A. Jolis.

lesa de dedicar-nos, el qual és una obra entranyable per la senzillesa vessada a les setanta pàgines de què consta, explicant les seves *batallitas* muntanyenques.

Un detall molt simpàtic és la relació que fa de les amistats que aconseguí al llarg de la seva vida activa de muntanya, des dels seus inicis al costat dels pioners madrilenys, fins als amics d'Espanya i de França.

En aquesta llista, hi veïem més de cent seixanta noms, entre els quals una dotzena de catalans i, encara, com ell diu: «y tantos y tantos otros con los que he convivido en las montañas de España y el extranjero». Pepín, l'home del *fair play*, ens ha deixat, però la seva memòria perdurà entre tots els qui hem tingut el goig de tractar-lo.

Agustí Jolis
Maria Antònia Simó

LLIBRES I MAPES

SIERRA DE GUARA (II)

*Gorgas Negras - Mascún -
Peonera - Balcés - Río Vero -
Fornocal*

Editorial Alpina. Granollers,
1990.

Com a complement del mapa *Sierra de Guara I*, Editorial Alpina ha publicat el sector oriental d'aquesta mateixa serra. El principal atractiu d'aquest full cartogràfic són els engorjats o *gargantas*, anomenades també així en el mapa *Sierra de Guara I*:

a) *Riu Vero*. Els engorjats es troben més amunt d'Alquezar, en l'aiguabarreig del Vero amb el barranc de la Choca. Com a secundaris hi ha els barrancs de Basender i Chimiacha i, a la mateixa conca del Vero, el barranc de Fornocal o de las Gargantas és el complement més important del sector.

b) *Riu Balcés*. Situat en el sector central del mapa, és el que té un recorregut més llarg (superior a 20 km).

c) *Riu Alcanadre*. També amb un trajecte llarg. És notable l'engorjat de la Peonera, així com el de Barasil i el de les Gorgas Negras. Com a afluent per l'esquerra, el Cañón de Mascún, amb els barrancs d'Otín, Raisín i, al nord de la població de Rodellar, els barrancs de la Virgen, de las Tablas i de San Martín.

A més d'una actualitzada relació de vies d'escalada, la guia adjunta inclou un documentat catàleg d'avencs i coves, entre

els quals hi ha el Solencio de Bastaras (8.243 metres) i un curs fluvial hipogeu de ràpides crescudes, la qual cosa obliga a prendre precaucions durant les exploracions.

Com a cims principals hi ha el Tozal de Guara (2.076 m) (mapa I), el Tozal de Cubilas (1.957 m) i la Cabeza de Guara (1.868 m). També són d'interès les serres de Balcés i Sivil-Vallés, a banda i banda del riu Balcés o Isuala, així com el petit massís de Sierra Lupera i la talaia de Peña Surta, amb altituds més modestes, però sempre superiors a 1.300 metres.

D. Aloy

EL FARELL

*Puig de la Creu - Montbui -
Montmajor*

Salvador Llobet i Xavier Coll. Editorial Alpina. Granollers, 1990.

Des de la darrera edició fins a l'actual, aquest full cartogràfic s'ha enriquit amb nombrosíssimes dades, sobretot pel que fa a urbanitzacions, camins i nous vials. Tant és així que l'espai que va entre la capital del Vallès Oriental (Granollers) i la del Vallès Occidental (Sabadell) s'ha repartit entre polígons industrials i urbanitzacions. La muntanya estricta d'aquest mapa resta reduïda al Farell, incloent-hi Sant Sebastià de Montmajor, el puig de la Creu i, a tot estirar, el castell de Montbui. Hidrogràficament, el full inclou des del Congost al riu Ripoll, a més del Tenes i de la riera de Caldes.

D'aquest mapa cal esmentar un itinerari històric que segueix el camí ral de Sabadell a Granollers per Santiga, el qual s'iniciava a la sortida de Sabadell, en l'anomenat portal de Granollers. Entre ambdues poblacions es troben els llogarets del Poble Nou, Polinyà, Palau de Plegamans, Gallecs, Parets, Lliçà d'Avall i Lliçà d'Amunt.

Cal consignar l'acurada impressió del mapa, cosa que, en-

cara que l'Editorial Alpina ja ens hi té acostumats, no deixa d'oferir interès en una zona superpoblada, amb dotzenes d'urbanitzacions i centenars de cases, com és el cas d'aquest full reeditat.

D. Aloy

MOIANÈS

*Santa Maria d'Oló - l'Estany -
Puig Rodors - Marfà -
el Toll - Granera*

Editorial Alpina i Grup d'Estudis de Moià. Granollers, 1990.

Feia anys que esperàvem la reedició d'aquest full cartogràfic, si més no per constatar la creació de noves pistes de muntanya que avui són ja vies turístiques. Bàsicament, la travessia de Collsuspina a l'Estany pel puig Rodó (1.057 m), altitud important i vèrtex geodèsic, la no menys interessant travessada de Moià a l'Estany, per Sant Pere de Ferrerons i la Caseta Alta, o la pista que enllaça Castellterçol amb Sant Julià d'Uixols, rutes totes elles accessibles als turismes.

A part d'aquests itineraris turístics, el mapa serveix per a seguir camins de muntanya amb itineraris interessants i variats: de Castellcir a Santa Coloma de Serrera i Collsuspina, de la Fàbrega a les Umbertes i la Tuta, de la Fàbrica Roger (el Vapor) de Castellterçol, per la Casa Nova del Verdeguer, als plans del Toll i les coves del mateix nom, o la clàssica travessia de Moià a Monistrol de Calders, pel salt de la Tosca i Santa Maria de Marfà.

Indrets per a passejades, com Santa Magdalena de Serramitja, Sant Feliu de Rodors i, fins i tot, llocs per a la pràctica de l'escalada esportiva, com les roques de Montbrú.

La guia descriptiva adjunta al mapa inclou les habituals notes sobre relleu, clima, vegetació, hidrografia, fauna, poblament i activitat de l'home, arqueologia, espeleologia i al-

guns itineraris. La nova edició del mapa ha estat duta a terme amb tota cura, com és habitual en aquesta editorial.

D. Aloy

TORREBESSES

Josep Jané i Periu. Torrebesses, 1990. 27 pàg., il·l.

Petit llibret (16 x 12) que ha entrat a la nostra biblioteca per gentilesa del seu autor, Josep Jané, que l'any 1983 va invitar-nos a assistir a la inauguració del Museu Local, obra portada a terme per ell mateix. D'aquest fet, en férem menció puntual en el núm. 728 d'aquesta mateixa revista.

El llibre és un document que demostra que el lloc de Torrebesses va pertànyer a la cartoi-xa d'Scala Dei des de 1451 al 1835, any de l'exclaustració. Tot queda argumentat mitjançant una infinitat de citacions, tretes de l'Arxiu Històric Nacional i del de la Corona d'Aragó. El relat segueix els fets principals per ordre cronològic amb un llenguatge entenedor. Diguem que aquest breu treball és un tast del que podria ser demà una parcel·la prou important d'una història completa de Torrebesses, que segurament el mateix autor deu tenir en cartera, ja que sabem que ha aplegat molta documentació que pot servir de base per a donar-li forma. Agraïm la seva gentilesa i esperem veure'ns afavorits amb nous treballs.

M. M.

GÍTES REFUGES France et frontières

Annick et Serge Mouraret, Edicions La Cadole, París, 1990, 404 pàg.

Hem rebut aquesta nova guia de refugis que recull 3300 fitxes d'indrets de França i països fronterers, on poden trobar acollida i pernoctar tots els practicants de l'excursionisme,

alpinisme, escalada, esquí, canoa, bicicleta, etc.

Precedit d'un breu resumari indicant la pàgina on es troba el capítol corresponent a cada zona geogràfica, que al seu torn se subdivideix en departaments i massissos, cada una de les entrades ens indica succintament, a continuació del nom i l'altitud, el tipus de refugi, l'indret on es troba, els accessos, el nombre de places, el temps d'obertura, la cartografia i els pics o llocs interessants més pròxims.

Com es pot comprendre, la utilitat d'aquesta mena d'edicions és exclusivament informativa, ja que, per més que s'actualitzin cada any totes les dades, això no pot evitar que un canvi esdevingut a última hora ens pugui causar un problema seriós. Hauríem de recomanar, doncs, que en tots els casos es consulti prèviament als telèfons i llocs indicats.

Joaquim Bordonos

HISTORIA DEL MONTAÑISMO PALENTINO

Alejandro Díez Riols, Federación Castellano-Leonesa de Montañismo, 1990 (24 x 16), 260 pàgs.

Ha entrat a la nostra biblioteca aquest llibre, així com butlletins *Torre Santa*, que publica aquesta federació, i altres documents referents a la muntanya de Palència, gràcies a la gentilesa de l'amic Carlos Sainz Varona, de Burgos, destacat impulsor d'aquesta obra.

El llibre és un interessant treball sobre l'evolució i les vicissituds de l'afecció a recórrer la muntanya a Palència, des dels inicis, amb el comte Saint-Sauv i Labrousse, Casiano del Prado, Antonio Valbuena i Juan Díaz Caneja, passant per Julián Delgado Úbeda i tants altres, fins a l'any 1965, on acaba la primera part d'aquesta història.

És lloable l'esperit positiu de donar a conèixer l'afecció i

les activitats cara a la muntanya palentina, com Espigüete i Curavacas, per exemple, i la desenvolupada en altres regions de muntanya.

Aquest llibre passa al costat dels volums de Gonzalo Alcalde Crespo sobre aquestes muntanyes.

A més d'aquesta obra d'interès històric, recomanem rellegir el bon reportatge d'Hermenegild Carreté, «La muntanya palentina», publicat a MUNTANYA núm. 718, desembre de 1981, pàgs. 532-541.

A. J. F.

PEDRAFORCA Guia d'escalades

Joan Jover i Garcia. Ed. Pleniluni. Alella, 1990.

Aquest primer volum de la col·lecció «Aetos», d'editorial Pleniluni, és dedicat a les vies d'escalada al massís del Pedraforca. L'autor, soci del Centre, després d'una breu introducció, en la qual hi ha unes dades útils sobre la situació i generalitats de la muntanya, així com comunicacions, telèfons d'utilitat, horaris, etc., dona entrada a les bases d'on surten les escalades, a l'apropament a aquestes bases i als itineraris de descens un cop efectuada l'escalada. Una extensa bibliografia sobre el Pedraforca clou el capítol i, a continuació, hi ha ressenyades 90 vies d'escalada, que recorren les diferents cares, canals i agulles del Pedraforca. Gràfics i fotografies ajuden a localitzar les vies. Clouen el llibre uns breus capítols sobre zones d'escalada esportiva i uns pocs itineraris de muntanya. Una presentació i un disseny bons en fan una guia útil i agradable.

J. M. S. A.

PIRINEUS Neu i gel

Joan Quintana i Paredes. Ed. Pleniluni. Alella, 1990.

El segon volum de la col·lecció «Aetos» és dedicat a les escalades en gel, i per això l'autor, soci també del Centre, ens descriu breument 46 ascensions, generalment per *couloirs*, a tants altres cims del Pirineu, després de fer-nos, en uns capítols precedents, una breu ressenya històrica del pirineisme hivernal i d'exposar-nos els criteris seguits per a elaborar les fitxes descriptives dels itineraris i per a establir-ne el grau de dificultat. En un capítol posterior, són ressenyades 45 vies d'escalada per cascades de gel, que s'estenen des dels Pirineus orientals (zona d'Ulldeter) fins als occidentals (barranc d'Izas), passant pel prestigiós circ de Gavarnia. Les ascensions d'hivern van acompanyades amb la respectiva fotografia, on la ruta d'ascensió queda clarament dibuixada, i les canals de gel, d'un croquis de situació en la seva zona i del corresponent a la cascada ressenyada. Uns annexos amb dades d'interès sobre cartografia a consultar, toponímia, bibliografia, telèfons d'utilitat, refugis i uns consells sobre què fer en cas d'accident tanquen la guia.

J. M. S. A.

PATAGÒNIA. TIERRA DEL FUEGO

Agustín Goenaga - Eusebio Novoa. Ed. Sua. Bilbao, 1990.

Aquesta *Guia de Trekking y excursiones* serà d'utilitat a tots els qui desitgin fer un viatge per terres patagòniques, ja siguin argentines o xilenes.

Els autors, després de situar la Patagònia, ens expliquen breument la història d'aquestes terres a cavall de l'Argentina i Xile i les seves característiques físiques —geografia, clima, flora i fauna—. Ens detallen els respectius parcs nacionals i donen indicació del que consideren necessari per a anar-hi. Comencen per la Patagònia argentina, a partir de Buenos Aires, i ens detallen els territoris, per a ressenyar un *trekking* que recorre les zones del Fitz Roy i del

Cerro Torre, amb els seus boscos i les seves geleres. De la Patagònia passen a la Terra del Foc, per a continuar després per la Patagònia xilena, amb el seu accés des de Santiago de Xile, amb un *trekking* pel parc de les Torres del Paine i una ressenya de l'Araucaria, amb el seu accés i un recorregut pels punts més interessants, com és la zona dels volcans Villarica, Llaima i Lanquínay.

Unes adreces que poden ser d'utilitat, així com una bibliografia que tracta de l'Argentina i Xile acaben aquesta publicació.

J. M. S. A.

PIRINEO VASCO. GR 11: ZURIZA-HONDARRIBIA-ZURIZA

Nafar Mendizale Federación Navarra de Montaña. Ed. Sua. Bilbao, 1990.

Ben editat, ha vist la llum aquest llibre que descriu el sender de Gran Recorregut, el GR 11, en el tros que va dels límits amb Aragó fins al Cantàbric. Així, doncs, tot aquest llarg GR 11 queda ben descrit amb les edicions basco-navarresa, aragonesa i catalanes (vegeu MUNTANYA núm. 765) i enllaça, pels colls i les carenes de la gran serralada pirinenca, la mar Cantàbrica amb la Mediterrània.

Una breu introducció, amb unes notes concises sobre les característiques del territori recorregut, horaris i equip, dona pas a la descripció de les nou etapes en què s'ha dividit el recorregut. La reproducció, ben clara, dels mapes del SGE, amb l'itinerari a seguir ressaltat en vermell, ajuda a fer més fàcil recórrer correctament el camí.

J. M. S. A.

DES DELS ESTANYS DE LA PERA

Pere Ribas i Falguera. Col·lecció «Llibre de motxilla». Pu-

blicacions de l'Abadia de Montserrat, 1990.

Amb una prosa senzilla, però agradable, Pere Ribas ens presenta una sèrie de situacions viscudes des de l'òptica amable i també un bon xic irònica d'un guarda de refugi, situacions que giren al voltant dels personatges que les protagonitzen i que en un moment o altre han fet cap al refugi.

Persones que van del turista despistat, o del barrut i pocavergonya, al guàrdia civil que per raó de la seva feina freqüenta el refugi, al pastor vingut de fora, però pres per la bellesa de la muntanya, i tants altres que han conviscut amb el guarda. Aquest, amb ulleres de color amable, com ell mateix diu, n'explica les més variades facècies, alegres, iròniques o tendrament emotives. Un bon text per al volum 40 de la col·lecció «Llibre de motxilla».

J. M. S. A.

BIBLIOGRAFIA CATALANA RECENT D'INTERÈS EXCURSIONISTA

Itinerari geològic de Banyoles. David Brusi, Joan Bach, Miquel Sanz. EUMO Editorial. Vic, 1990. 124 pàgs. il·l.

La colla Xiquets de Tarragona i la tradició castellera de la ciutat. Josep Bargalló. Edicions el Mèdol. Tarragona, 1990. 244 pàgs. il·l.

Cançons líriques i religioses de l'Alguer catalana, vol. 2. Francesc Manunta. La Celere Editrice. L'Alguer, 1990. 234 pàgs. il·l.

Postals del Montseny. Carles Albesa. Publicacions de l'Abadia. Montserrat, 1990. 112 pàgs. il·l. (Cavall Bernat, 17).

Poblet. Emília Altarriba, Josep Baluja. La bola de vidre. Tarragona, 1990. 64 pàgs. il·l. (Els monestirs del Cister, 2).

La Mare de Déu del monestir de Sant Cugat. Joan Auladell. Esbart. Sant Cugat, 1990. 30 pàgs. il·l.

Els privilegis de la vila d'Igualada. A cura de Joan Cruz. Publicacions de l'Abadia. Montserrat, 1990. 344 pàgs. il·l. (Biblioteca Abat Oliba, 80).

La Jonquera. Albert Compte. Diputació i Caixa de Girona. Girona, 1990. 96 pàgs. il·l. (Quaderns de la Revista de Girona, 27. Monografies locals, 15).

Estudis Altafullencs, 14. Centre d'Estudis. Altafulla, 1990. 88 pàgs. il·l.

Notes per a l'estudi del terme de Constantí a l'antiguitat. Jaume Massó. Centre d'Estudis. Constantí, 1990. 32 pàgs. il·l.

Història breu de Premià de Mar. Salvador Moragas. L'Aixernador edicions. Argentona, 1990. 128 pàgs. il·l.

Història de Montbrí del Camp, I. Marc Ribas. Centre d'Estudis de la Comarca. Reus, 1990. 200 pàgs. il·l.

Sant Salvador de les Espases. Joan Solà. Publicacions de l'Abadia. Montserrat, 1990. 132 pàgs. il·l. (Remig, 1).

La Catalunya nuclear. Xavier Garcia. Columna Edicions. Barcelona, 1990. 102 pàgs.

Millenium. Història i Art de l'Església catalana. Catàleg. Generalitat de Catalunya. Comissió del Mil·lenari de Catalunya. Barcelona, 1989. 666 pàgs. il·l.

El ball de diables del Vendrell. Salvador Arroyo. Patronat Municipal de Serveis Culturals. El Vendrell, 1990. 274 pàgs. il·l.

Fets, costums i llegendes. Segrià IV. Joan Bellmunt. Editorial Virgili & Pagès. Lleida, 1990. 278 pàgs. il·l.

Els gegants d'Olot. Alexandre Cuéllar. Olot, 1990. 114 pàgs. il·l.

Rasquera, cançons de la tradició oral. A cura de Salvador Palomar i Salvador Rebés. Centre de Documentació sobre la Cultura Popular, Carrutxa. Reus, 1990. 96 pàgs.

Història de Barberà a través dels noms. Carme Plaza. Diputació, Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV. Tarragona, 1990. 280 pàgs. il·l.

Història gràfica de Manresa. La República (1931-1936).

Joaquim Aloy i Jordi Sardans. Edicions Selectes. Manresa, 1990. 150 pàgs. il·l.

Olius. Un poble del Solsonès. Antoni Bach. Arxiu Diocesà. Solsona, 1990. 92 pàgs. il·l.

Puiggròs. La nostra església. Joan Bellmunt. Patronat, Ajuntament. Puiggròs, 1990. 96 pàgs. il·l.

Història de la Reial Congregació de la Puríssima Sang de N. S. Jesucrist de Reus (segle XVI-XX). Josep M. Guix. Reial Congregació de la Puríssima Sang de N. S. Jesucrist de Reus, 1990. 856 pàgs. il·l.

Torrebesses. Poble del Priorat de la Cartoixa de Santa Maria d'Escala Dei de Tarragona, 1451-1835. Josep Jané. Torrebesses, 1990. 30 pàgs. il·l.

Història i onomàstica de Riudecols i dels seus agregats, les Irls i les Voltes (I). Ferran Jové. Centre d'Estudis Comarcals. Reus, 1990. 214 pàgs. il·l.

600 anys de toponímia a la vila de Penaroya (Matarranya). Desideri Lombarte. Xarxa Cultural. Barcelona, 1990. 160 pàgs. il·l. (Llibres de Ponent).

Montseny, 1. La Calma i el Matagalls. Joan López. Editorial Montblanc-Martín. Barcelona, 1989. 230 pàgs. il·l. + 1 mapa (Guies del Centre Excursionista de Catalunya).

Montseny, 2. Turó de l'Home, les Agudes i el Morou. Joan López. Editorial Montblanc-Martín. Barcelona, 1990. 236 pàgs. il·l. + 1 mapa (Guies del Centre Excursionista de Catalunya).

Castellnou de Seana al segle XVIII. Esteve Mestre. Editorial Virgili & Pagès. Lleida, 1990. 80 pàgs. (Estudis castellonencs, 4).

El Pallarès de Tàrn: petita noblesa rural. Magda Mirabet. Ajuntament de Tàrn. Lleida, 1990. 116 pàgs. il·l.

Notícia d'Agramunt. Lluís Pons. Diputació. Lleida, 1990. 260 pàgs. il·l.

Un episodi poc conegut de la història del canal d'Urgell: el projecte de Joan Soler i Faneca (1786-1790). Josep Renyer. Edicions Palestra. Fonda-

rella, 1990. 26 pàgs. il·l. (Bernat d'Ivorra, 5).

Història del canal d'Urgell (1346-1862). Josep Renyer. Edicions Palestra. Fondarella, 1990. 80 pàgs. il·l. (Bernat d'Ivorra, 7).

Història de la vila de Conques. Francesc Roca. Centre d'Estudis del Pallars. Editorial Virgili & Pagès. Lleida, 1990. 124 pàgs. il·l.

La Canadenca, un fenomen econòmic-social que transformà el Pallars. Llorenç Sánchez. La Poble de Segur, 1990. 188 pàgs. il·l.

La Canadenca al Pallars. F. Xavier Terraubella. Editorial Virgili & Pagès. Lleida, 1990. 74 pàgs. il·l.

Els monestirs cistercencs de la Vall del Corb. Guiu Sanfeliu. Grup de Recerques de les Terres de Ponent. Tàrraga, 1989. 232 pàgs. il·l. + 1 plànol.

Indrets i camins de la batalla de l'Ebre. Estanislau Torres. Publicacions de l'Abadia. Montserrat, 1990. 112 pàgs. il·l. (Llibre de motxilla, 39).

Fauna malacològica de Catalunya. Mol·luscs terrestres i d'aigua dolça. Miquel Bech. Institució Catalana d'Història Natural, Barcelona, 1990. 230 pàgs. (Treballs, 12).

El Corpus de Sang. Història i llegenda. Catàleg de l'exposició. Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1990. 90 pàgs. il·l.

Aixecaments populars als Països Catalans. Jaume Dantí. Curial Edicions Catalanes, Barcelona, 1990. 234 pàgs. (Biblioteca d'història dels Països Catalans, 1).

La vila de Santanyí i el seu terme. Miquela Danús. Ed. Moll, Palma de Mallorca, 1990. 260 pàgs. (Monografies d'història local).

Contribució al coneixement de la fauna herpetològica de Catalunya. M. Victòria Vives. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1990. 300 pàgs., il·l. (Arxius de la Secció de Ciències, 91).

Apotecaria de Santa Maria de Vallbona. Carme Prats. Fundació Roger de Belfort, Santes Creus, 1990. 140 pàgs.

**ESQUÍ
CÀMPING
ESCALADA**

SPORTS

SANJUST

MEMBRE DEL GREMI D'ARTICLES D'ESPORTS

**CANUDA, 6 – 08002 BARCELONA
TEL. 302 36 95**

**LA MILLOR QUALITAT I EL MILLOR SERVEI
DE SEMPRE, PER A LA CULTURA I L'ESPORT**

Els *idiomes* al teu abast

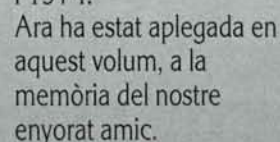
Perquè conèixer i parlar altres llengües és cada dia més necessari
T'oferim la possibilitat de:

- ◆ Estudiar idiomes a l'estranger
 - ◆ Cursos generals d'idiomes a Anglaterra, Escòssia, Irlanda, França, Suïssa, Alemanya, Àustria, Itàlia, Estats Units.
 - ◆ Cursos per a mestres i professors de llengües: anglès, francès, alemany i italià.
 - ◆ Cursos super-intensius, vivint a casa del propi professor, a Gran Bretanya, Irlanda, França, Alemanya, Estats Units, Malta, Rússia, Portugal, Austràlia, Canadà, Itàlia i Japó.
 - ◆ Treballar com a *au-pair* a Gran Bretanya i Irlanda.
 - ◆ Reserves d'allotjament *bed & breakfast* a Gran Bretanya.
- Si desitges més informació o vols apuntar-t'hi, vine o truca'ns.

Servei d'Informació i Promoció d'Activitats Juvenils
Rambla Catalunya, 5 pral, 2a.
08007-BARCELONA
Tel: 301.40.46 (tarda de 5 a 9)

Adquiriu i divulgueu l'obra del CENTRE

A/s seus peus
**calçat
infantil**

- BALMES
PLAÇA MOLINA
- AVDA.
PAU CASALS, 15
- PASSEIG
SANT JOAN, 139

La Molina

RESIDENCIAL LA SOLANA DE LA MOLINA. UN LLOC DEL QUE EN PODRÀ GAUDIR TOT L'ANY

Per a fugir del bullit i aglomeracions de la ciutat i gaudir plenament dels dies de descans, aquesta és la millor oportunitat d'aconseguir-ho.

Amb unes vistes meravelloses de la Cerdanya, està en plena natura però a molt pocs quilòmetres de poblacions com Alp i Puigcerdà. Durant tot l'any es pot gaudir des d'aquí, de les moltes opcions que ofereix la natura en plena muntanya, tan dels esports d'hivern a les immediates estacions d'esquí, com de totes les activitats i esports de l'estiu.

Residencial La Solana de La Molina. La millor opció.

Comunitat d'apartaments i vivendes de gran categoria, composta per 7 mòduls aïllats amb dos apartaments i dues vivendes dúplex per mòdul, situats a una cota intermitja de La Molina, a pocs metres de les pistes d'esquí i del nucli esportiu de l'estació, amb unes meravelloses vistes de la Cerdanya

Residencial La Solana de La Molina. La millor opció.

I.N.E.M.S.A.

Telèfon: (93) 664 47 04
Fax: (93) 636 07 04

CARACTERÍSTIQUES

- Estructura i forjats de formigó armat.
- Aïllament tèrmic i acústic.
- Pareds de murs dobles revestides amb pedra natural i fusta.
- Fusteria massissa amb ferratges ocults i vidres dobles amb cambra d'aire.
- Fusteria interior de roure.
- Paviments de gres de primera qualitat en interiors i exteriors.
- Cuina amb mobiliari de roure de la casa Xey, equipada amb forn, cuina, taulell de cuina i extractor.
- Griferia monocomandament de la casa Grohe.
- Sanitaris model Dama de la casa Roca.
- Revestiment de sostres en plantes superiors mitjançant lamel·les de fusta envernissades.
- Instal·lació de calefacció i aigua calenta amb gas propà.
- Aparcament a la planta soterrània
- Instal·lació de telèfon.
- Antena col·lectiva de televisió amb dues connexions per vivenda.
- Antena parabòlica.
- Zona comunitària ajardinada vallada, amb piscina.